

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

37. årgang

UDGIVET
AF HISTORISK
SAMFUND
FOR VIBORG
AMT

1·9·7·2

FRA VIBORG AMT

»Historisk Samfund for Viborg Amt«

har siden samfundets stiftelse i 1928 udsendt 37 bind af årbogen »*Fra Viborg Amt*«. Af disse er flg. årg. *udsolgt*: 1929, 1938, 1954, 1961–62 og 1967, hvorfor de *ikke* kan leveres, mens flg. endnu haves – for en række årganges vedkommende dog i meget begrænset oplag – og kan leveres til medlemmerne til de anførte priser (prisen for ikke-medlemmer i parentes):

[1]	1930–54, pr. årgang	6 kr. (9 kr.)
[2]	1955–63, pr. årgang	10 kr. (15 kr.)
[3]	1964–71, pr. årgang	20 kr. (30 kr.)
[4]	Samlet pris ved levering af samtlige resterende bind, så langt oplaget rækker, for medlemmer 150 kr. (ikke-medlemmer 225 kr.), portofrit fremsendt.	
	Samfundet har herudover – oftest i stedet for et bind af årbogen – udgivet eller medvirket ved udgivelsen af en række vægtige særpublikationer, af hvilke dog flere er udsolgt, og andre kun haves i <i>meget begrænset rest-oplag</i> . De sælges til medlemmerne til de anførte priser (prisen for ikke-medlemmer i parentes):	
[5]	Viborg Amts Stednavne. Udg. af Stednavneudvalget. 1947	Udsolgt
[6]	Viborg Katedralskoles historie. Af Carl E. Jørgensen. Indbundet særtryk af » <i>Fra Viborg Amt</i> « 1959–60. 174 sider, rigt illustreret	12 kr. (18 kr.)
[7]	P. G. Lindhardt: Brevvexling mellem biskopperne J. Swane og Frederik Nielsen. Særtryk af » <i>Fra Viborg Amt</i> « 1962. 30 sider, ill.	4 kr. (6 kr.)
[8]	Billeder af Viborg amts forhistorie. 1966. 160 sider, rigt illustreret	16 kr. (24 kr.)
	Ved køb af mindst 5 eksemplarer: kr. 12,00 kr. eksemplar, portofrit fremsendt uanset medlemskab.	
[9]	Romansk stenhuggerkunst i Viborg amts kirker. Fotos: Keld Helmer-Petersen. Tekst: Harald Ditzel. 2. udgave, 1966. 94 sider, rigt illustreret	Udsolgt
[10]	Niels Friis: Viborg Domkirkes orgel 1570–1966. Særtryk af » <i>Fra Viborg Amt</i> « 1967. 40 sider, ill.	4 kr. (6 kr.)
[11]	Hans Øllgaard: Jens Bloch. Biskop i Viborg 1805–1830. 105 sider illustreret. 1968.	9,50 kr. (15 kr.)
[12]	Nr. Tulstrup-dagbogen. Ved Jens Holmgaard. Udg. i samarbejde med Landbohistorisk Selskab. Sælges kun til medlemmer	24,00 kr.
	Til de anførte priser må lægges 15 ⁰ / ₀ moms.	

Bestillinger kan indsendes på åbent brevkort blot med angivelse af de anførte numre (og for årbøgernes vedkommende de pågældende årgange). Opgiv, om De er medlem eller ikke, evt. om De ønsker at blive medlem af Historisk Samfund for Viborg Amt. De pågældende publikationer vil omgående blive fremsendt med regning (for ordrer over 50 kr. uden tillæg for porto, for mindre ordrer med tillæg af portoudgiften). *Hurtig bestilling* kan tilrådes, da mange af publikationerne kan forventes udsolgt meget snart!

EKSPEDITION: Arkivar Hans H. Worsøe, Landsarkivet, Lille Sct. Hansgade 5, 8800 Viborg, telefon (06) 62 17 88. Giro 63 805.

FRA VIBORG AMT

FRA VIBORG AMT

ÅRBOG

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND
FOR VIBORG AMT

37. ÅRGANG

1972

VIBORG

1972

Redigeret af

HANS H. WORSØE

og

PAUL G. ØRBERG

ISBN 87 87235 02 1

Indholdsfortegnelse

Paul G. Ørberg: Et kighul til danmarkshistorien fra Tapdrup kirkes gravkælder	7
Erik Broch: Selvejet i Hids herred før landboreformerne	34
Jens Holmgaard: Niels Blichers processer	82
Aase Rosenberg Rasmussen: Skolegang i Viborg 1917–29	98
Hans H. Worsøe: Træk af Bruunshåbs historie	123
P. P. Schroeder: En mælkeprøve i Viborg i 1782	141
Anmeldelser	148
Samfundet siden sidst	156
Lokalhistorisk Arkiv for Viborg kommune 1971/72	161

Omslagsbillede:

Tapdrup kirke set fra sydøst. Foto: Ejvind Rasmussen (LA, Viborg).

HISTORISK SAMFUND FOR VIBORG AMT

Bestyrelse:

Provst *Morten Øllgaard*, Vorde, fg. formand.

Arkivar *Hans H. Worsøe*, sekretær.*)

Oberstløjtnant *P. P. Schroeder*, kasserer.

Domprovst *K. Gjesing*, Viborg.

Førstelærer *E. Gustavussen*, Vammen.

Sognepræst *Jens Kjærsgård*, Bjerringbro.

Museumsassistent *E. Levin Nielsen*.

Arkivar *Paul G .Ørberg*, Tapdrup.*)

De tre førstnævnte udgør forretnings- og økonomiudvalget, mens de med *) mærkede udgør redaktionen af »Fra Viborg Amt«.

Revisorer:

Bankfuldmægtig *Finn Bertel*.

Assistent *Henning Skov*, Landsarkivet.

Samfundets ekspedition:

Landsarkivet, Ll. Sct. Hansgade 5, 8800 Viborg.

Telefon (06) 62 17 88.

og

fru Else Hansen, Centralbiblioteket,

Vesterbrogade 15, 8800 Viborg. – Tlf. (06) 62 44 88 – Giro 63 805.

Bidrag til og bøger til anmeldelse i årbogen sendes til arkivar *Hans H. Worsøe*, Landsarkivet, 8800 Viborg.

Et kighul til danmarkshistorien — fra Tapdrup kirkes gravkælder

AF PAUL G ØRBERG

Den, der færdes mellem Viborg og Randers, har to veje at vælge imellem, hovedvej A 16 over Ørum-Hammershøj eller »amtslandevejen« over Vejrumbro-Løvskaal. Den første er mest lige og hurtigst kørt, den anden har alle øvrige fortrin; den bugter sig ud og ind og op og ned gennem et storslået jysk landskab, langs vældige dalstrøg, over brede engdrag, gennem skov, forbi herregård, voldsted og kirker. Tilsammen en af Jyllands smukkeste vejstrækninger.

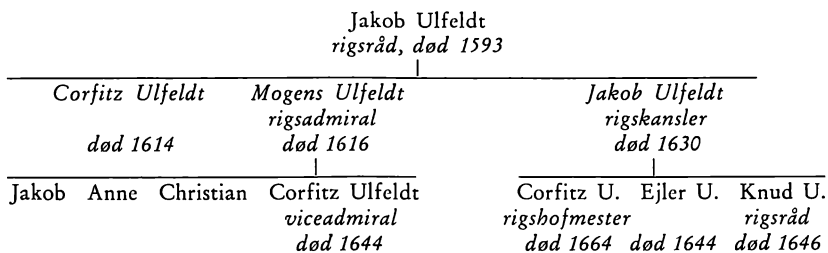
Kommer man fra Viborg og er nået gennem Overlund by, varer det ikke længe, før vejen tager sit første dyk ned over Spangsdals udløb i Nørreådal. Op ad bakke igen skærer vejen gennem et hjørne af den lille, men meget smukke Skovsgård Skov, opkaldt efter den gamle herregård Skovsgård, som har ligget tæt nord for vejen inde i skoven. Efter et meget brat sving, hvor man skal holde godt fast på et bilrat, kommer man ind på den terrasse, hvor landsbyen Tapdrup ligger. Mod syd falder terrænet jævnt ned mod Nørreådalens brede enge, mod nord fører en temmelig stejl skrænt op til det højere liggende plateau, som i sin tid, længere nordpå, gik over i den fra Danmarkshistorien kendte Tap Hede. Tapdrup er i den sidste snes år blevet til en forvokset landsby, til dels som soveby for Viborg; der er kun 6 km til købstadens centrum. Men den gamle landsby med sine tætliggende, firlængede bondegårde er endnu let kendelig, samlet omkring gaden, kirken og skolen.

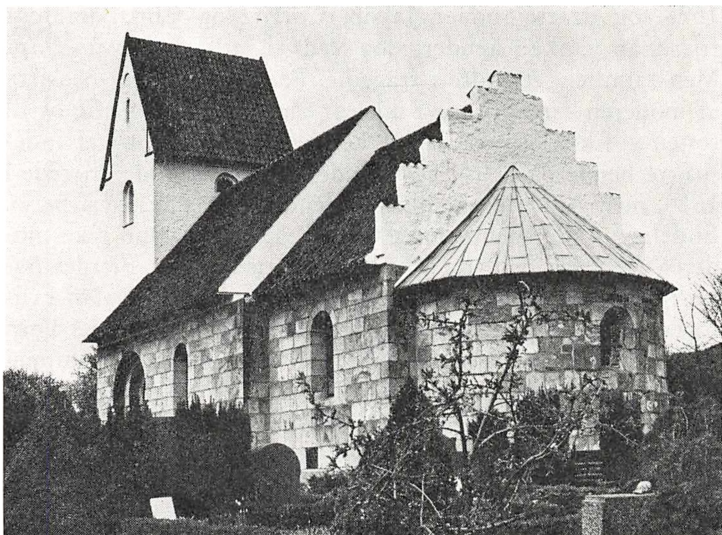
Tapdrup kirke er én af de mange hundrede prægtige, jyske kvaderstenskirker, som fjerne slægter så gavmildt har givet deres efterkommere i arv. Dens fornemste pryde er den tredobbelte søjleportal, som på én gang fortæller om inspiration fra domkirkebyggeriet og hjemmegjort håndværkstradition. En stor adelig gravsten i blåsort skifersten, som sidder opmuret i korets nordvæg, vidner sammen med ade-

lige våbenskjolde på altertavlen om, at kirken har været en herregårdskirke. Den har hørt under den nysnævnte Skovsgård, som ikke mere eksisterer; den blev, efter at udbygningerne i 1921 var brændt, udstykket til 10 statshusmandsbrug. Hovedbygningen var brændt i 1909, men genopført i beskeden stil i 1913. Skovsgård var en lille herregård på kun 12 tønder hartkorn, og en tidlang var den ladegård under Asmildkloster. Men dens historie kan føres tilbage til middelalderen, og flere kendte adelige slægters navne er knyttet til den, for eksempel Dyre, Kaas, Juel og Bille.

Der findes imidlertid endnu et, godt gemt, vidnesbyrd om tilknytningen mellem kirke og herregård. I sokkelen på korets sydside er der et firkantet hul med noget tremmeværk for. Dette hul fører ned til en krypt eller gravkælder under kirkens kor, hvor ejerne af Skovsgård og deres slægtninge igennem tiderne er blevet stedt til hvile. Blandt dem, vi véd er gravsat hernede, er en mand, som skaber en forbindelse mellem den lille fredelige landsbykirke og 1600-tallets dramatiske danske krigshistorie. Det drejer sig om søhelten Corfitz Ulfeldt, navnebroder til rigshofmesteren, Leonora Christinas mand, og omtrent jævnaldrende med denne.

Ulfeldt-slægten er gammel i Danmark og føres tilbage til Valdemarstiden; dens sidste mand døde i 1762. Slægten tilhørte den fornemme højadelige kreds, hvorfra rigsråder og rigsemedsmænd udgik. Corfitz Ulfeldts fader var rigsadmiral, og farbroderen, Jakob Ulfeldt, var rigskansler. Sidstnævnte var fader til den netop nævnte »rigtige« Corfitz Ulfeldt, rigshofmester og kongelig svigersøn, som døde landflygtig i 1664. De to Corfitz'er var med andre ord fætre.

Tapdrup kirke set fra sydøst – jysk kvaderstensarbejde af solid kvalitet. Man skimter den smukke nu tilmurede søjleportal i skibets sydvestlige mur, som er den oprindelige mandsindgang. I korets sokkel ses den firkantede åbning, som er *kighullet til danmarkshistorien*, den eneste adgang til gravkælderens, hvor Corfitz Ulfeldt er bisat. (LA fot.).

Vi kender hverken tid eller sted for Corfitz Ulfeldts fødsel, men kan gætte os til, at han er født omkring år 1600 på herregården Selsø i Horns herred på Sjælland. Selsø var familiens hovedsæde, og faderen, Mogens Ulfeldt, havde i 1597 giftet sig med adelsdamen Anne Munk. Mogens Ulfeldt, som var født i 1569, var en dygtig søofficer. I 1599 var han med på Christian den Fjerdes berømmelige Nordhavsfærd som vicekaptajn på »kaptajn Christian Frederiksens« skib *Victor*, i 1602 benævnedes han admiral, og i 1610 udnævntes han til rigsadmiral og rigsråd. Under Kalmar-krigen 1611–13 var han med til at erobre Øland. Moderen Anne Munk var datter af Christen Munk, som særlig havde gjort sig kendt som en meget energisk lensmand i Norge ikke mindst under Syvårskrigen med Sverige 1563–70. Der var i ægteskabet fire børn, datteren Anne, der var født i

1598, og de tre sønner Jakob, Corfitz og Christian, hvis fødselsår vi ikke kender, dog véd vi, at Jakob var ældst. Men familielivet endte i tragedie. På grund af en »bedrift« af moderen – mere får vi ikke at vide og må så gætte os til resten – fik Mogens Ulfeldt kongens samtykke til at indespærre hende på Selsø. Den vrede ægtemand døde allerede i 1616, men Anne Munk blev siddende i sit fængsel på Selsø. Endelig i 1623 mente sønnerne, at de nok kunne give moderen fri. Men det var ikke efter Christian den Fjerdes hoved. I et brev af 18. oktober 1623 til kansler Christian Friis fortæller han, at han har erfaret, at Mogens Ulfeldts børn er på Selsø og dér holder frisk hus. De har også »sluppet moderen løs af hendes *custodie*, hvilket sig ikke således kan skikke, efterdi hendes bedrift noksom er bevist«. Når hun ikke er blevet behandlet efter lovens strengthed, er det for deres skyld, men »vil de endnu have, at hver mand skal vide, hvad deres moder er for en, da kan det endnu ske tydeligt nok«. Hun blev altså fængslet igen, men året efter fik Christian Ulfeldt dog lov til at tage hende til sig på sin gård Tvis Kloster i Hammerum herred, ledig og løs, således at hun måtte søge kirken, men dog ikke forlade gården. Først i 1628 genvandt Anne Munk sin fulde frihed. Hun levede i øvrigt endnu i 1648.

Første gang, vi finder Corfitz Ulfeldts navn, er ved juletid 1613, da han sammen med sin broder Christian blev indskrevet ved universitetet i Marburg i Hessen-Nassau. Det kan måske se mærkeligt ud, at møde et par 12–13 års drenge på studierejse til udenlandske universiteter, men i virkeligheden var der ikke spor usædvanligt heri. Næsten alle unge adelsmænd rejste dengang til fremmede lande i en meget ung alder, ofte på årelange rejser og under ledsagelse af en ældre, borgerlig født »præceptor«. Kun på denne vis kunne man tilegne sig den europæiske dannelse, som var nødvendig for at gøre karriere som embedsmand, diplomat eller officer. Tre fjerdingår senere, den 1. oktober 1614, lod de to brødre sig indskrive ved pædagogiet, en slags underordnet universitet, i Herborn ikke langt fra Marburg; og endelig møder vi dem også sammen ved universitetet i Basel

i 1617, altså året efter faderens død. Der var i de følgende år nogle forviklinger med hensyn til værgemålet for de umyndige børn, men det næste, vi erfarer om dem, er kongens allerede citerede spydige bemærkninger om deres glade dage på Selsø i brevet fra oktober 1623, da de havde løsladt deres moder. Efter at de således først én gang havde bragt sig i erindring hos den impulsive Christian den Fjerde, slap de ikke så let. Et par måneder senere, den 12. januar 1624, udgik der fra kancelliet et missive til de tre brødre. Kongen har bragt i erfaring – hedder det – at de alle tre ligger på deres gård Selsø, og forundrer sig i høj grad over, at de, der i andre måder bruger deres ungdomstid godt, således »henbringer« tiden hos hinanden. Kongen finder det rådeligt og befaler dem herved så snart som muligt at begive sig til fremmede steder, hvor enhvers lejlighed tilsiger ham, og dér øve sig i det, som i fremtiden kan blive dem til gavn, da det er til deres eget bedste.

Det er utvivlsomt i sammenhæng med denne kongelige ordre, at Corfitz Ulfeldt samme år efter kongens bevilling afhændede Selsø til Ernst Normand til Palsgård; godset havde været i Ulfeldternes eje siden 1559. Hvilke følger for Corfitz Ulfeldt kongens befaling i øvrigt fik, véd vi ikke, men det er rimeligt at antage, at han i udlandet har søgt en militær uddannelse, som er blevet afbrudt af Christian den Fjerdes indblanding i Tredivåarskrigen, den såkaldte »Kejserkrig« fra 1625–29. I denne krig faldt hans broder Christian i 1627. Men om Corfitz Ulfeldt selv tier vore kilder. Han var virksom i 1628, da det omsider lykkedes at få Anne Munk fri. På denne tid skriver han sig til Tvis Kloster, som han havde overtaget efter broderens død.

Corfitz Ulfeldt var nu for længst en moden mand, og i oktober 1630 blev han gift med *Else Andersdatter Thott*. Brylluppet stod i Viborg, hvor jo adelen havde sin store prægtige bryllupssal i domhusets andet stokværk, lige op ad domkirken. Vi kender tid og sted, da en af bryllupsgæsterne kort efter lod sit segl aflyse på landstinget, fordi han under festen havde tabt sin signetring. Måske vi tør tage det som tegn på, at det har været et lystigt gilde med rigeligt af de

våde varer efter tidens skik. Og endnu da kunne herremændene leve højt på de gode tider.

Nogen romantisk forbindelse mellem de to var der næppe tale om, for fru Else var ikke nogen helt almindelig partnerske. Hun var enke og må have været en del ældre end Corfitz Ulfeldt, for allerede i 1603 var hun blevet gift med Hans Lindenov til Ørslevkloster. Hvis han ikke allerede var det ved sit giftermål, så udviklede han sig i alt fald siden til en af sin tids værste adelstølpere. Helt galt blev det, da han under Kalmarkrigen for alvor havde fået smag for vold og ufærd, så han i årene derefter nærmest fortsatte med at lege sørøver. Eventyrene endte i 1615 med at indbringe ham en dom på fængsel i evig tid, og en tid sad han som fange på Dragsholm Slot; men i 1618 fik han straffen eftergivet imod, at han gik med på Ove Gjeddes ekspedition til Ostindien. Her døde han snart efter ankomsten i 1620. Else Thott fragik arv og gæld efter ham. Nogen nem ægtefælle har han ikke været. Else Thott ejede Bonderup i Merløse herred og senere Skovsgård i Tapdrup sogn, som havde tilhørt Hans Lindenov og sønnerne Hans og Anders. Hendes fader var Anders Thott til Sirekøbing i Skåne. Thottslægten var den brømteste skånske adelsslægt; hendes moder var en Rosenkrantz.

De første år efter 1630 ser ud til at have voldt Corfitz Ulfeldt økonomiske bekymringer. I hvert fald solgte han i 1631 hovedgården Bonderup til kansler Christian Friis, og i 1633 pantsatte han Tvis Kloster og Krogsdal i Ulfborg herred. Men netop 1633 var ellers et skelsættende år, og sikkert et lykkens år for Corfitz Ulfeldt. Den 11. juli 1633 modtog han bestalling som kaptajn til skibs og ellers med tjeneste til lands og til vands, hvor kongen befalede det, med en årlig løn af 250 kurantdaler og to hofklædninger. Som vi nu skal se, var han hermed kommet på sin rette hylde og kom ikke til at gøre slægtens sømilitære traditioner fra Mogens Ulfeldts tid til skamme.

Som bekendt var orlogsflåden Christian den Fjerdes hjerrebarn. I disse år arbejdede han energisk på at udbygge den, bl. a. ved at organisere defensionsskibe, dvs. større handels-

afslange, vider ing viffaa fesualligans giuua, Du vider gank
M. M. siglige Gistlig for tilkone giffur att ing viffaa moth be-
Rammio nogen beskaan dawaub, Guu dawaub skau giouis, att
ing ick skider forgiua mig vdi nogen maadur, och att ing moth
to bekomund beskaan tilbaag igian ouid allingost mid dot
to bid, Da gaffur du giost mig en angitt pens tinnufts, vdi
Guis maadur ing nogen tid igian kaim tinnu dig, till vval
besaan skaltu alldu gaffur mig att sommandere, och vdi
jaa sommand gaffur dig gud allvungtigter till vroll och liff
besallot mid mange M. M. gouur hollauddsa och ing onskur
dig aff G. G. skid stad Dain 9. Decemb. 1634.

Corfitz Ulfeldt.
min egen hand

Slutningen af et egenhændigt brev fra Corfitz Ulfeldt, dateret Glück-
stadt den 9. december 1634. Nogle staveformer synes at røbe hans
sjællandske udtale. Rigsarkivet.

skibe, som, når det var påkrævet, kunne føre kanoner og bruges til konvojering o. lign. Bremerholm blev udvidet som skibsværft og kølen strakt til mangt et orlogsskib, og Nyboder blev påbegyndt. Når man betænker det danske riges omfang i hine tider, er det heller ikke svært at forstå, at en stærk flådemagt var en absolut nødvendighed for at holde sammen på de vidtspredte dele. Flåden skulle sikre farvandedene fra Grønland og Spitsbergen i nord til Elben i syd og fra Vesterhavet til Øsel ved Estlands kyst.

I 1630'erne gjaldt det for Christian den Fjerde om at forhindre et svensk østersøherredømme og modarbejde den voksende svenske indflydelse i Nordtyskland. Et af kongens umiddelbare mål var at hævde en højhedsret over Elbfloden. For at skaffe penge til en udbygning af Glückstadts befæstning havde kongen i 1630 gennemført en told af alle skibe, der sejlede forbi fæstningen. Denne Elbtold havde ført til krigeriske forviklinger med staden Hamburg, men i 1633 havde den tyske kejser dog givet Christian den Fjerde ret til at opkræve Elbtolden i fire år.

Corfitz Ulfeldts første vigtigere kommando til søs kom til at gælde den lille orlogsflåde, som Danmark var nødt til at holde på Elben for at få sine rettigheder respekteret. Sommeren 1634 blev han sendt af sted med orlogsskibet »Nældebladet«, som førte 24 kanoner, og tre mindre skibe, »Hummeren«, »Havhesten« og »Kronegalejen«. De hamburgske skibe, som man eventuelt traf på mellem Øresund og Helgoland, fik man ordre til at opbringe og sende til København; men ellers var opgaven at krydse på Elben og kontrollere, at der blev betalt rigtig told. Hvis man fornemmede, at nogen ville slippe udenom, skulle man forfølge dem, om man så også skulle sejle tyve mil. I øvrigt skulle Corfitz Ulfeldt holde godt regimente over folket efter søartiklerne og holde folket til flittig at søge prædiken om søndagen og onsdagen. Senere på året fik Corfitz Ulfeldt besked på at blive liggende vinteren over på Elben med »Nældebladet« og en norsk galej, mens de øvrige skibe blev sendt hjem.

En ulige mere spændende sømandsfærd end at agere toldpoliti på Elben blev betroet Corfitz Ulfeldt i 1637. Han fik da ordre til at sejle til det fjerne Spitsbergen (Svalbard) i det nordlige Ishav.

Kendskabet til Spitsbergen var af ret ny dato; den store øgruppe var blevet opdaget af nederlandske søfarere i 1596. Det varede ikke længe, før man fik øjnene op for den værdi, øerne kunne have som base for hvalfangere, og fra 1611 var der krig på kniven mellem nederlændere og englændere. Danmark på sin side hævdede en højhedsret over hele området mellem Færøerne, Grønland, Island, Nordnorge, Spitsbergen – Christian den Fjerde havde endda gerne set, at det nye land var kommet til at hedde Christiansberg. I 1615 afviste Danmark at afslutte en traktat med England, som skulle have givet dette land monopol på hvalfangsten, og for at sætte handling bag de danske retskrav blev der i 1615 sendt en lille flådeafdeling derop. I de følgende år indtil krigen brød ud i 1625 forsøgte Danmark også at gå aktivt ind i hvalfangsten; den ledende skikkelse blev hurtigt en ung, dygtig købmand, Johan Braem, der var indvandret fra Hamburg. Efter krigen fortsattes efter samme linier,

hvert forår udrustedes der et eller flere hvalfangerskibe, men der var hård konkurrence med fremmede hvalfangere, særlig hollændere og franskmænd. Den danske stat var naturligvis interesseret i at støtte en dansk hvalfangst og olieindustri, og i 1637 lykkedes det Johan Braem at få et krigsskib til hjælp. Det blev Corfitz Ulfeldt, som med *De to løver* på 22 kanoner skulle konvojere Braems skibe fra København til Spitsbergen og derefter beordre franske og andre fremmede hvalfangere bort eller forhindre deres fangst; dog skulle han denne gang ikke opbringe dem. Yderligere skulle han tillade de danske hvalfangere at spørre indsejlingen til franskmændenes havn Port Louis ved at sænke skibe eller andet i den.

Corfitz Ulfeldt gik til sin opgave med stor energi. Støttet af Braems skibe lykkedes det ham at beslaglægge en del af de franske hvalfangeres slupper og de hvaler, de allerede havde fanget og få dem fordrevet fra deres havn. Franskmændene anslog selv beslaglæggelserne til 600 tønder tran og 60 tønder barder og deres samlede tab til 160.000 livres. Aktionen førte til diplomatiske forhandlinger i København, men uden at man fra dansk side gav afkald på sin ret til at nægte franskmændene adgang til Spitsbergen. Man må i denne forbindelse huske på, at det dansk-norske rige dengang var en magtfaktor, som man virkelig regnede med i europæisk politik.

Året efter, i 1638, blev Corfitz Ulfeldt på ny sendt af sted til Ishavet, denne gang med titel af admiral og med kommando over en lille flåde på tre skibe, *De to løver*, *Lammet* og *Stokfisken*. Hans instruks pålagde ham at værne de danske interesser imod både franskmænd og nederlændere. Han skulle konvojere Johan Braems skibe til Spitsbergen og hjem igen og ved Spitsbergen overvåge, at ingen franske eller hollandske skibe drev fangst, hvor Braem havde eneret. Hvis gode ord ikke hjalp, skulle han gribe til de midler, der stod til hans rådighed; men det indskærpedes, at de fremmede først skulle advares »med bedste manering«.

Nær ved Spitsbergen traf Ulfeldt på to nederlandske skibe, som med fuld spækkladning var på vej til deres base. De

blev opbragt og ført til Københavns Bay, hvor de blev tilbageholdt i mere end en måned med den begrundelse, at de ikke var i besiddelse af søbreve fra de nederlandske myndigheder. Senere sejlede han til den nederlandske hovedflåde i Mauritius Bay og tilstillede nederlænderne et skriftligt forbud mod for fremtiden at drive hvalfangst ved Spitsbergen uden først at have indhentet den danske konges tilladelse. Han nåede tilbage til danskernes fangstplads et par dage efter, netop tidsnok til at se de to beslaglagte skibe hejse sejl for at stikke af. Ulfeldt havde ladet deres sejl, ror, krudt og kugler bringe i land for at gardere sig mod flugtforsøg, men så snart han var sejlet bort med krigsskibene, havde de hollandske besætninger igen bemægtiget sig udrustningen og fået skibene gjort sejlklaare. Der opstod en kort skudveksling, men danskerne kunne ikke standse de to skibe, som nåede velbeholdne hjem til Nederlandene.

Denne episode blev i øvrigt kulminationen på den danske magtpolitik ved Spitsbergen. Gennem Elbtolden og voldsomme forhøjelser af Øresundstolden var der allerede skabt et så spændt forhold til Nederlandene, at en yderligere belastning kunne blive farlig. Christian den Fjerde billigede ikke Ulfeldts voldsomme fremfærd; i hvert fald har han egenhændigt noteret i Ulfeldts instruks ud for det punkt, der taler om, at de fremmede skibe skal advares på en pæn måde i forvejen: »Der er intet obserueret.« Rigsrådet tilrådede, som vanligt, i endnu højere grad en forsigtig kurs, og resultatet blev, at Corifitz Ulfeldt ikke fik betroet ishavskommandoen i 1639, og at hans efterfølger fik ordre til at indskrænke sig til en ren konvojtjeneste. Sagen med de to nederlandske skibe kom for øvrigt for admiralitetsretten i København, som i februar 1639 godkendte Ulfeldts handlemåde.

På Spitsbergen mindede navnet »Ulfeldts Bay« i mange år om den danske admirals indsats.

Trods Christian den Fjerdes kritiske anmærkning til Corifitz Ulfeldts anden ishavsfærd er der ingen grund til at tro, at Ulfeldt havde forskertset sin kongelige herres gunst. I 1640 forhøjedes hans årsløn til 300 daler, og han fik tildelt

kommandoen over to orlogsskibe, *Lindormen* og *Lammet*, som skulle sejle to gesandter til England; den ene var Gregers Krabbe til Riberhus len, den anden admiralens kødelige fætter og navnebroder, som var nogle år yngre end admiralen, men allerede hastigt på vej mod magtens tinde. I 1637 havde han ægtet kongens datter, Leonora Christine, og var nu statholder i København og lensmand på Møen.

Sendefærden til England var et led i Christian den Fjerdes udenrigspolitiske planer om at vinde støtte herfra. I 1639 var der faktisk blevet sluttet et dansk-engelsk forsvarsforbund, men selv om Corfitz Ulfeldt atter i 1642 var i England, fik forbundet ingen praktisk betydning, da den engelske konge Karl I på grund af konflikten med parlamentet snart blev ude af stand til at opfylde sine forpligtelser. Danmark stod da i virkeligheden så godt som isoleret mellem mere eller mindre fjendtlige magter. Alvorligst var det, at kongen gennem de umådeholdne forhøjelser af Øresundstolden havde gjort den nederlandske stat fjendtligt indstillet over for Danmark. Hans gentagne forsøg på at modarbejde Sveriges interesser i Nordtyskland havde skabt en voksende svensk vrede imod Danmark, og netop i 1640 fandt Sverige og Nederlandene sammen i et forbund. Vi skal snart se, hvor skæbnesvangert dette blev for Danmark.

Sejlturen til England forløb ikke uden dramatik. Man lagde ud fra Helsingør den 9. august, men måtte seks dage senere søge ind til Flekkerø i Sydnorge – det nuværende Kristiansand – på grund af modvind. *Lindormen*, som kommanderedes af Corfitz Ulfeldt og havde begge gesandterne ombord, var et stort og godt skib, som førte 38 kanoner og havde en besætning på 200 mand. Det nåede velbeholdent ind til Flekkerø, mens *Lammet* tre gange for fulde sejl gik på undersøiske skær og på et hængende hår var forlist. Efter 2–3 dages sejlads fra Flekkerø var man nær England, *Lindormen* var løbet fra *Lammet*, og der rejste sig nu en voldsom storm. *Lindormen* kunne ride stormen af liggende for anker, men *Lammet* måtte holde søen og løbe frem mellem England og Flandern uden at kende sin position og med stor risiko for at strande. Begge skibe kom dog omsider godt i

havn, så Corfitz Ulfeldt slap for at blive gjort til en ulykkesfugl. Hans instruks for rejsen indeholder for øvrigt et udtrykkeligt påbud om, at han ikke må være nogen til mølst (fortræd) – det skal vel ses i sammenhæng med hans il-tre fremfærd ved Spitsbergen i 1638.

I 1641 havde Corfitz Ulfeldt kommandoen over et af flådens allerstørste skibe, *Patientia*, med 40 à 48 kanoner og ca. 300 mands besætning. Sammen med fire andre orlogsskibe skulle han krydse i »Vestersøen«, altså Vesterhavet, og han var i søen fra 17. april til 13. september.

Den styrkeprøve mellem Danmark og Sverige, som det længe havde trukket op til, kom i december 1643. Det var på et tidspunkt, da en vis afspænding syntes at være indtruffet, og man regnede i hvert fald ikke med nogen øjeblikkelig krigsfare i København. Men rigskansler Axel Oxenstiernas regering i Stockholm havde i virkeligheden allerede i maj truffet sit valg og givet feltmarskal Lennart Torstensson, som stod i Mähren med en krigsvant hær, ordre til at angribe Danmark syd fra. Uden krigserklæring overskred han den 12. december den holstenske grænse, og endnu i januar 1644 var hele den jyske halvø i hans magt. Efter ham kaldes krigen for »Torstenssonfejden« (1643–45). Svenskerne traf nu forberedelser til et angreb på Fyn, samtidig med at en svensk hær skulle støde frem gennem Skåne mod Øresund. Det er let at forstå, at meget i denne farlige situation kom til at afhænge af den danske orlogsflådes indsats.

Begivenhederne havde langt fra fået den aldrende Christian den Fjerde – han var da 66 år – til at tabe modet. Tvært imod udviste han en forbavsende energi og beslut-somhed, hvor det gjaldt om at sætte landet i forsvarsberedskab. Men passivt forsvar huede ikke en mand af Christian den Fjerdes støbning, han foretrak angrebet, og orlogsflåden var et ypperligt offensivt instrument. Med kongen selv ombord på det store nye orlogsskib *Trefoldighed* gik en eskadre på 12 skibe i april til Göteborg for at blokere og erobre denne vigtige svenske udfaldshavn; men ved efterretningen om

at en nederlandsk flåde, som svensk-hollænderen Louis de Geer havde hvervet, var undervejs for at understøtte Torstensson, gik 9 skibe af den danske eskadre med *Trefoldighed* i spidsen i maj ned langs Jyllands vestkyst. Den nederlandske flåde kommanderedes af admiral Martin Thijssen. I Lister Dyb mellem Sild og Rømø kom det den 16. maj til en heftig træfning, som endte med, at den svensk-nederlandske flåde ilde tilredt måtte retirere ind i Lister Dyb, som kongens flåde derefter spærrede. Dagen efter fik man fra den kongelige flåde øje på nogle fjendtlige skibe langt til søs, og kongen opgav straks blokaden for at sætte efter fjenden. Det viste sig at være en lille eskadre, som af Thijssen var sendt på krydstogt i Nordsøen. Kongens skibe kunne ikke indhente nederlænderne og satte derefter kursen mod Flekkerø. Tilfældigvis var netop samme nat en anden dansk eskadre på 8 skibe under admiral Pros Mund på vej til undsætning mod Lister Dyb, og de to flåder passerede ubemærket hinanden, kongen for nordgående langt til havs, Pros Mund for sydgående nærmere land. På denne måde kom Munds eskadre til at overtage kongens rolle ved Lister Dyb. Den 25. maj kom det til en ny træfning, som dog splittedes af en storm, men udgangen på det hele blev, at Martin Thijssen måtte søge tilbage til Holland med en temmelig ødelagt flåde.

Det står ikke klart, hvilken rolle Corfitz Ulfeldt har spillet i disse indledende kampe; det er sandsynligt, at han har været med i Pros Munds eskadre i Lister Dyb. Men vi møder ham i den afgørende fase, som krigen tog i sommeren og efteråret 1644. Da Christian den Fjerde den 22. juni nåede hjem til København fra Lister Dyb med sine samlede styrker, fik han underretning om, at den svenske hovedflåde under den svensk-finske admiral Klas Fleming havde vist sig i Sundet en ugestid før. Fra Øresund var den afsejlet til Kiel med ordre til at understøtte et invasionsforsøg, som Torstensson planlagde på de danske øer. Under disse omstændigheder gjaldt det for Christian den Fjerde om at handle hurtigt. Allerede den 26. juni lå hele flåden sejlklar på rheden. Den bestod af 40 skibe foruden brandere, dvs.

små skibe ladet med letfængelige sager, som blev stukket i brand og sendt mod de fjendtlige skibe, og galioter, dvs. mindre hjælpeskibe. Flåden var inddelt i fire eskadrer på hver 10 skibe. Overkommandoen havde chefen for 1. eskadre, generaladmiral Jørgen Vind på *Patientia*. 3. eskadres chef var Christian den Fjerde selv på *Trefoldighed*. 4. eskadren kommanderedes af admiral Pros Mund på *Store Sophia*. Hans viceadmiral var vores Corfitz Ulfeldt på skibet *Trekroner* (40 à 42 kanoner).

Vindstille hindrede den store flådes afsejling, først den 29. juni om morgenen kunne man hejse sejl; men allerede den 1. juli fik de to flåder føling med hinanden i Kielerbugten, og her udkæmpedes da det berømte søslag på Kolberger Heide mellem to jævnbyrdige modstandere. Mod slutningen af kampen indtraf den kendte episode, der kom til at koste Christian den Fjerde det ene øje. En svensk kugle splintredes mod jernhanken på en dansk kanon. Hofjunker Ejler Ulfeldt, der stod ved kongens side, blev dræbt på stedet og rev i sit fald kongen omkuldt. Hans broder, rigsråd Knud Ulfeldt, blev kvæstet og genvandt aldrig sit helbred. De var begge brødre til rigshofmesteren og altså fætre til vores mand.

Da mørket faldt på, skiltes modstanderne, uden at man var nået til nogen afgørelse; slaget var endt uafgjort, ingen skibe var blevet sænket eller erobret, og skaderne og tabene på begge sider var forholdsvis beskedne. Ifølge en næppe helt pålidelig tabsliste skulle Pros Munds skib have haft det største tab med 70 døde og kvæstede, *Patientia* skulle have haft et tab på 42 – blandt dem generaladmiral Jørgen Vind – og *Trefoldighed* 9 mand. Denne liste angiver ingen tab på Corfitz Ulfeldts skib.

Vi har ingen sikre oplysninger om, hvilken rolle Corfitz Ulfeldt kom til at spille i dette slag. Men kongen var mildt sagt utilfreds med orlogsskibenes indsats. I et brev af 26. juli nævner han udtrykkelig også Pros Munds eskadre: »Rigens admiral satte sit liv til som en ærlig mand, men hvorledes hans skadron stod hos ham, det bør de, som den kommanderede, forsvare. Pros Munds skadron holdt sig ikke et

Sejrherren fra søslaget ved Femern, rigsadmiral Karl Gustav Wrangel i al sin militære pragt. Sådanne ønskede den tids militære ledere at blive set; sikkert nok gælder det også Corfitz Ulfeldt, men om han nogensinde er blevet portrætteret af en kunstmaler er nok tvivlsomt, i hvert fald har vi ikke bevaret noget billede af ham. Maleri af Abraham Wuchters på Gripsholm slot.

hår bedre. De fleste havde mig til et skærmbredt imellem sig og fjenden, der var de, som skød mit skib igennem fokken.« Nu var Christian den Fjerde en impulsiv herre, og om der virkelig har været grund til så hård en kritik lader sig ikke afgøre. Men det skulle ikke vare længe, før kongen for alvor fik årsag til at klage.

Den svenske flåde havde et par dage efter slaget søgt tilflugt ved fæstningen Christianspris i Kielerfjorden. Den danske flåde lagde sig ved fjordens munding og holdt i hele juli måned svenskerne indespærret. Den 30. juli gjorde de svenske skibe et første alvorligt forsøg på at slippe ud, skønt vindforholdene ikke var særlig gunstige; overkommandoen havde nu den unge generalmajor Karl Gustav Wrangel, efter at Klas Fleming den 26. juli var blevet dræbt af en dansk kanonkugle. Stik imod kongens ordrer forsømte Peder Galt, der havde afløst Jørgen Vind som admiral, at benytte den gunstige lejlighed til at angribe fjenden. Selv da modvind tvang svenskerne til at vende om, forholdt danskerne sig passive. Og om aftenen den 1. august lykkedes det hele den svenske flåde i en mørkelagt og lydløs lang række at slippe forbi den danske blokadestyrke og ud i

åbent hav. Christian den Fjerde lod den gamle Peder Galt bøde med livet for sin forsømmelighed. Der kan heller ikke være tvivl om, at han havde forspildt en glimrende lejlighed til at få ram på den svenske hovedflåde. Som vi skal se, blev det en skæbnesvanger begivenhed for Danmark.

Ved efterårets begyndelse i 1644 var der dog væsentlige lyspunkter i situationen set med danske øjne. Især takket være flåden havde man forhindret svenskerne i at føre deres strategiske hovedplan ud i livet, nemlig at knække Danmark ved en stor knibtangsmåne. Torstensson havde ikke været i stand til at føre sine tropper fra Jylland over til Fyn og Sjælland – det hang nu også sammen med, at han truedes sydfra af en kejserlig tysk hær, som skulle rykke Danmark til undsætning – og i Skåne havde en overlegen dansk armé udmanøvreret den svenske angrebshær. Ved månedsskiftet september-oktober var der ikke noget, der tydede på, at afgørelsen på krigen skulle falde endnu i 1644. Christian den Fjerde regnede med, at årets søkrigsførelse praktisk taget var endt med den svenske flådes tilbagetrækning til sin base ved Stockholms skærgård. Det var en fejlbedømmelse, som skulle få de ulykkeligste følger.

Imidlertid var der i august indtruffet en alvorlig begivenhed på den sømilitære front. Efter at den hvervede nederlandske hjælpeflåde – som tidligere fortalt – var blevet jaget hjem fra Lister Dyb, var det lykkedes den utrættelige Louis de Geer at få hvervet en ny og større flåde, også denne gang under kommando af admiral Thijssen. Da hele flåden var samlet ved Göteborg, bestod den af 22 orlogsskibe og 6 mindre skibe. Her fattede Thijssen den uhørt dristige beslutning at sejle den korteste vej gennem Øresund i stedet for gennem Storebælt. Den 9. august passerede hans flåde for fulde sejl Kronborg, hvis kanoner ikke kunne nå de hollandske skibe, som holdt ind mod den skånske kyst. Ingen danske orlogsskibe havde vist sig, da man ankrede op ved det svensk besatte Landskrona. Allerede næste morgen ledte flåden på ny.

Der var i første omgang vild opstandelse i København, hvor man ikke havde regnet med en trussel fra denne side.

En større flådeafdeling under admiral Erik Ottesen lå i Storebælt og ventede på Thijssens skibe, mens Christian den Fjerde selv havde befalingen over 10 skibe, som lå noget syd for Amager. Mens tusindvis af københavnere så til fra tårne, volde og strandbredden gik den hollandske flåde tæt forbi hovedstaden gennem Drogdenrenden, hvor et par udlagte danske batterier blev skudt i sønder. Christian den Fjerde forsøgte at forfølge hollænderne, og det samme gjorde Erik Ottesens flåde, som sidst havde ligget for anker ved Møen, men man måtte opgive og vendte tilbage til København.

Admiral Thijssens mål havde egentlig været at komme den blokerede svenske flåde i Kielerfjorden til undsætning, men ved underretningen om at svenskerne allerede den 1. august var undsluppet, gik han altså i stedet for til Kalmar. Så snart man i Stockholm blev klar over, at hollænderne var nået velbeholdne i svensk havn, tog man med fornyede kræfter fat på at reparere og udruste den svenske hovedflåde, men først den 28. september kunne flåden stå til søs. Før afsejlingen modtog Karl Gustav Wrangel en depeche fra regeringen med de sidste nyheder fra krigsskuepladsen. Torstensson havde trukket sig ned i Tyskland, men oberst Helmut Wrangel var sendt til Holsten med en styrke og skulle rykke videre ind i Jylland. Om den danske flåde havde man erfaret, at admiral Pros Mund, som havde afløst Erik Ottesen, var observeret ved Bornholm med 22 skibe.

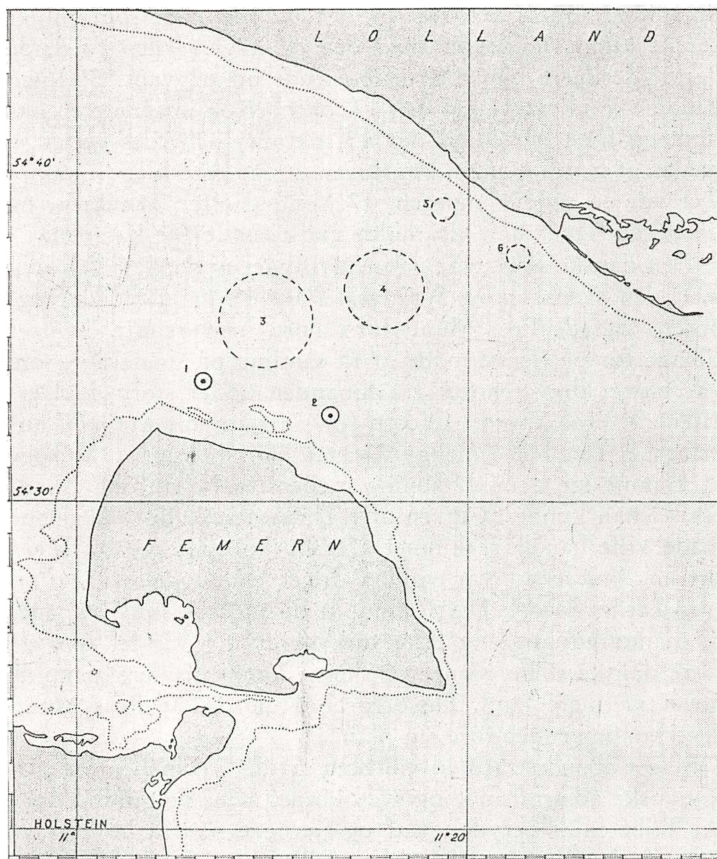
Den svenske flåde fik god vind, og allerede dagen efter, den 29. september, kunne man ankre op ved Kalmar ved den hollandske flåde. Martin Thijssen var i øvrigt nu blevet adlet under navnet Anckarhielm. Hver flådeafdeling var på 20 skibe, som var delt i tre og to eskadrer, altså 5 eskadrer på i alt 40 skibe.

Hvordan var stillingen nu på dansk side? Da Christian den Fjerde den 13. august var vendt tilbage til København efter det forgæves forsøg på at standse den hvervede nederlandske flåde, gav han ordre til, at størstedelen af den danske flåde skulle oplægges for vinteren, mens han selv skynd-

te sig over til hæren i Skåne. Som allerede nævnt var han overbevist om, at man ikke ville se mere til den svenske flåde dette år. Kun en mindre flådestyrke skulle holdes i søen for at hindre Thijssens flåde i at sejle ud af Østersøen. Denne styrke kom til at bestå af 17 skibe, hvoraf de fire var store og kraftigt bestykkede. Flåden, som deltes i to eskadrer, var stillet under kommando af generaladmiral Pros Mund, hvis flagskib var *Patientia* (49 kanoner, 240 søfolk). Hans viceadmiral var Corfitz Ulfeldt på *Tre løver* (38 kanoner, 192 søfolk). Anden eskadre førtes af admiral Joachim Grabow på *Lindormen* (40 kanoner, 215 søfolk), viceadmiral var Stenzel von Jasmund på *Oldenborg* (32 kanoner, 192 søfolk). Foruden søfolkene var der vistnok et antal soldater ombord på skibene. Flåden stak til søs den 25. august. I en instruktion til Pros Mund af 7. september fik han besked på at holde sig mellem Femern og Lolland og hindre den hollandske hjælpeflåde i at angribe de danske øer.

Forholdene blev hurtigt meget vanskelige for eskadren, da ikke færre end 400 mand af besætningerne blev syge. Hvor forkert man hjemme vurderede den militære stilling, viser et brev fra Christian den Fjerde, dateret den 8. oktober, som alene taler om de svenske hollændere: »Om de svenske hollændere har jeg skrevet Pros Mund til, at han dem til behag skal blive noget længere ude, end som den første ordre var.«

Det faktiske forhold var, at den forenede svensk-hollandske flåde den 5. oktober var afsejlet fra Kalmar med vestlig kurs. Dagen efter passeredes Bornholm. Ved Møen havde man held til at opsnappe en dansk skude lastet med ærter til København, og skipperen kunne fortælle, at en dansk eskadre lå uden for Wismar. Den 8. oktober ankrede man op på Wismars rhed uden at have set noget til danskerne, men af et par lybske skippere erfarede man snart, at en dansk flåde på 16–17 skibe skulle ligge mellem Lolland og Langeland. Modvind forhindrede dog svenskernes afsejling et par dage; først da vinden om morgenen den 11. oktober var slået om til sydvest, gik Wrangels flåde under sejl. Kl. 2 om eftermiddagen, da den svenske flåde, holdende sig nær

Skitse over slaget ved Femern. 1. den danske flådes, 2. den svenske flådes ankerplads umiddelbart før slaget. 3. hovedslagfeltet, hvor bl. a. *Patientia* erobrede (billede s. 29). 4. området, hvor Corfitz Ulfeldts skib kæmpede. 5. og 6. område, hvor danske skibe strandede. Vore dages Rødby-Femern færge passerer tværs gennem slagfeltet.

land, var nået op på østsiden af Femern, fik man den danske flåde i sigte. Den bestod af 17 skibe, som lå for anker ved øens nordvestre odde. Wrangel havde haft til hensigt straks at gå til angreb, men da det var blevet hen på dagen og var blæst op til storm fra nordvest, opgav han sin plan

og ankrede op så tæt inde på den danske flåde som muligt for at kunne holde øje med den og angribe den følgende dag. Yderligere blev fem skibe sendt ud på vagt. Stormen vedblev imidlertid også den 12. oktober og hindrede en aktion, og først natten til den 13. oktober bedredes vejret så meget, at man i morgendæmringen kunne gøre klar til kamp. Det var en søndag morgen, 17. søndag efter Trinitatis, og på begge flåder blev der holdt gudstjeneste før kampen.

Den danske flåde var naturligvis gået under sejl samtidig med den svenske. Da Wrangels flåde kom sejlene i slagorden, styrede Pros Mund først bort, men vendte derefter tilbage for på denne måde at få samling på sine skibe, som var blevet drevet noget fra hinanden under stormen. Derefter gik Pros Mund i spidsen for sin flåde direkte mod angriberne. Det har rimeligvis været hans hensigt at forsøge at komme igennem en åbning mellem to hollandske eskadrer, så han kunne få luven af¹⁾ Thijssens eskadre. På denne måde ville han have kunnet afskære hollænderne fra svenskerne. Imidlertid var vinden drejet endnu mere i syd til svenskernes fordel. Dertil kom, at de svenske skibe var mere manøvreedygtige og ikke stak så dybt i vandet som de store danske skibe, så at svenskerne kunne risikere at holde noget nærmere land. Disse forhold gjorde, at Pros Mund ikke kunne gennemføre sin plan.

Slaget åbnedes med en voldsom artilleriild mellem de store danske admiralskibe og svenskerne, mens de mindre danske skibe faldt betydeligt af og fjernede sig fra hovedstyrken, så den danske flåde blev skilt i to dele. Det er ikke udelukket, at Pros Mund bevidst udviklede sine admiralskibe i kamp med tæten af fjendens flåde for på denne måde at give sine svagere kammerater en chance for at slippe væk fra den knusende overmagt, men på den anden side kunne han dog ikke fastholde hele den fjendtlige flåde, så at Thijssens eskadre kunne forfølge og angribe resten.

---

1) I datidens søkrigsførelse med det meget primitive skyts foregik kampen på meget nært hold. En væsentlig manøvre bestod i at *få luven af* modstanderen, dvs. komme op på vindsiden af ham og dermed have fordel af vinden.

I første omgang var det de danske skibe *Patientia*, *Lindormen* og *Oldenborg*, som kom i kamp med blandt andet Wrangels admiralskib *Smålands lejon* (40 kanoner), der hurtigt blev så medtaget, at det måtte trække sig ud af kampen. Det var et hovedmål i datidens søslag at entre og på denne måde direkte erobre fjendens skibe, og det havde været Wrangels hensigt at entre Pros Munds skib. Nu blev det i stedet for to andre af de store skibe i hans eskadre, som gennemførte entringen, først *Göteborg* og kort efter *Regina*. På *Patientias* dæk kom det til en forbitret og blodig nærkamp mand mod mand. Pros Mund selv havde stillet sig foran sin kahyt og værgede sig med sit slagsværd, mens han opmuntrede sine folk til kamp. Da han ikke ville »bede om kvarter« – et gammelt udtryk for at bede om nåde – blev han skudt ned af to musketerer. De svenske soldater var næppe klare over, hvem de havde for sig; i hvert fald blev han udplyndret og klædt af og kastet ud af den nærmeste kanonport på samme måde, som man almindeligvis behandlede faldne modstandere. Først efter en times tapper modstand var *Patientia* erobret og blev straks sat ind i kampen på svensk side.

Mens dette foregik, havde en af Wrangels brandere haft held til at stikke admiral Grabows skib *Lindormen* i brand. Da slukningsarbejdet måtte opgives, søgte admiralen tilflugt på skibets bovspryd, hvor han med en pengepung i hånden længe råbte om hjælp. Til sidst sendte Wrangel en båd til undsætning. Grabow kastede pungen ned i båden, men sprang selv i havet og blev fisket op og gjort til fange. Omkring 50 mand af *Lindormens* besætning omkom i flammerne, resten blev bjerget af svenske både og gjort til fanger. Til sidst sprang skibet i luften med et frygteligt brag.

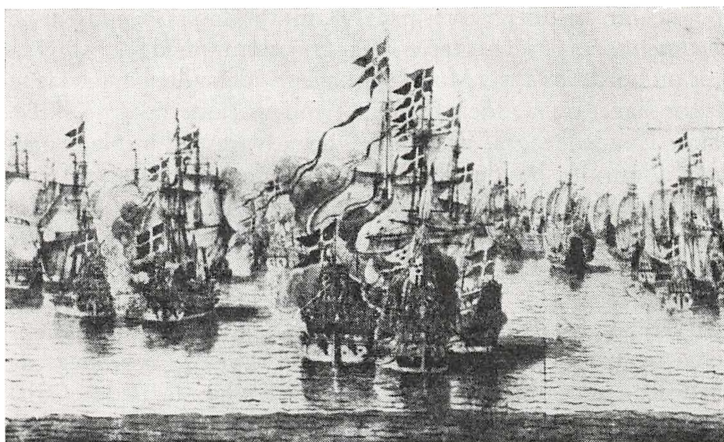
Det tredje danske admiralskib, *Oldenborg*, blev bordet af det svenske *Nya Fortuna*, og admiral Stenzel von Jasmund overgav sig uden egentlig kamp sammen med besætningen.

Tilbage er der at høre om det fjerde danske admiralskib *Tre løver* og dermed om Corfitz Ulfeldts skæbne. Da de tre første admiralskibe var blevet indviklet i kamp med overlegne fjendtlige styrker, ser det ud til, at *Tre løver* var be-

gyndt at trække sig ud af slagordenen for at undgå at blive stukket i brand og for at forsøge at tage ledelsen af den øvrige danske flåde. Men ved denne manøvre kom *Tre løver* til at ligge i læ af de forreste skibe i Thijssens eskadre. Med sit flagskib *Jupiter* (34 kanoner) og kraftigt støttet af *Patientia* (24 kanoner) gik Thijssen til angreb. Under artilleriduellen lykkedes det *Tre løver* at skyde skibet *Svarte Arent* (22 kanoner) i sænk, men hele besætningen blev bjerget. Corfitz Ulfeldts skib blev på denne måde det eneste danske skib, som kom til at tilføje fjenden et føleligt tab. Men den koncentrerede ild fra *Jupiter* og *Patientia* standsede kort efter kanonerne på *Tre løvers* dæk, skibet blev bordet fra begge sider og faldt efter kort modstand i fjendernes hænder. Corfitz Ulfeldt selv var hårdt såret, han havde fået sit ene lår knust af en kugle, men faldt altså i svensk fangenskab. Han døde to dage senere, den 15. oktober 1644, da den svenske flåde lå for anker ved Christianspris.

Af de mindre danske skibe, som søgte at undfly, blev tre hurtigt indhentede af Thijssens skibe og overgav sig uden nævneværdig modstand. De øvrige danske skibe blev under forfølgelsen tvunget op mod Lollands kyst, hvor fire strandede og blev forladt af deres mandskab, så hollænderne uden vanskelighed kunne bemægtige sig dem. Et femte skib, *Delmenhorst* (28 kanoner), var til sidst indviklet i kamp med fire modstandere, men fortsatte kampen alt imens tømmermændene huggede og borede huller i bunden af skibet. Det strandede, og det lykkedes kaptajnen og nogle af besætningen at komme i land, men skibet stod så hårdt på bunden, at fjenden ikke kunne bjerge det og i stedet for måtte nøjes med at sprænge det i luften. Tre andre danske skibe var også strandede, men forsvarede med støtte fra et landbatteri så godt, at svenskerne og hollænderne måtte opgive at erobre dem.

Tilbage af de 17 skibe var kun to, *Pelicanen* (36 kanoner) og *Lammet* (16 kanoner), som blev forfulgt af fire svenske skibe, men undslap, da mørket faldt på. Det blev dem, der bragte den sørgelige efterretning til København om det knusende nederlag.

Et dramatisk højdepunkt i det store søslag, entringen af den danske flådes flagskib *Patientia*, som her ligger klemmt inde mellem to svenske skibe. Maleriet er et udsnit af et stort slagbillede vistnok udført af den dygtige hollandske marinemaler Willem van de Velde. Det hænger i dag på Wrangel-slægtens prægtige slot Skokloster i Upsala len i Sverige.

Hvor stor den svensk-nederlandske overmagt var, er det ikke muligt nøjagtigt at angive, men nogle tal står dog fast. Der var 41 skibe på svensk side mod 17 danske, og der var 914 svenske kanoner mod 415 danske. Dog må det tages med i betragtning, at de fire danske admiralskibe var betydeligt større og bestykket med flere og tungere kanoner end noget skib på svensk side. Hvad mandskabet angår, har man beregnet tallene til 4300 mand på svensk side og 2600 på dansk, men det sidste tal er rimeligvis for højt sat. Det indbefatter nemlig 730 soldater (mod 1500 svenske), men vi har samtidige efterretninger, som tyder på, at den danske flåde havde meget få eller helt manglede soldaterbesætning. Hvis det er rigtigt, har det naturligvis været særlig katastrofalt i et slag, hvor entringstaktikken blev afgørende.

Der er et spørgsmål, man ikke kan undgå at stille: hvorfor undgik Pros Mund og hans admiraler ikke kamp imod en så overlegen modstander? Vi véd fra en efterfølgende retssag mod en skibskaptajn, at Pros Mund ikke var uvi-

dende om fjendens overmagt. Kaptajn Hans Knudsen på *Delmenhorst* havde efter en rekognoscering med sit skib været ombord hos Pros Mund søndagen – det vil sige ugedagen – før slaget og meddelt ham, at fjendens flåde talte 46 skibe. Han hævdede også, at han havde advaret admiralen, men »da admiralen havde gjort sejl, havde de måttet følge efter«. Hvorfor handlede de danske ledere så dristigt, man kan vel godt sige dumdristigt? Måske havde Christian den Fjerde et indirekte ansvar. Vi har hørt, hvor forbitret han, med eller uden grund, havde været på sine officerer efter slaget på Kolberger Heide. Han havde endogså kaldt dem sammen og truet dem med stejle og hjul, hvis de ikke fægtede bedre næste gang. Og for ganske nylig havde Peder Galts henrettelse – den foregik den 31. august på Københavns slotsplads med Christian den Fjerde selv som tilskuer – kun alt for tydeligt vist, at kongens trusler ikke blot var tomme ord. Det er vel tænkeligt, at Pros Mund såvel som Corfitz Ulfeldt har frygtet de følger, det kunne få for dem, hvis de unddrog sig kamp. Eller måske skal slaget ses som et desperat forsøg på at skaffe sig oprejsning efter kongens hårde anklager.

Christian den Fjerde modtog i øvrigt ulykkesbudskabet med større sindsro, end man kunne have ventet. I et brev til rigshofmesteren Corfitz Ulfeldt, skrevet ved hæren i Skåne den 19. oktober, nævner han »den uformodentlige og bedrøvede tilstand, flåden er gerådet udi«. Den 28. oktober skriver han til kansleren Christen Thomesen: »Af din skrivelse har jeg med bedrøvelse forstået den store ulykke til søs, den Allerhøjeste har villet straffe mig med; men efterdi det således Hans guddommelige Majestæt behaget har, da kan jeg trøste mig derved, at jeg ingen årsag til dette værk har givet og gjort alt det, jeg har kunnet, til disse rigers og landes *conservation* og ikke sparet liv, gods eller helbred.« Det sidste er sandt nok, men det er lige så sandt, at alle ofre var forgæves på grund af den ene fejl disposition fra kongens side at aftakle størstedelen af den danske flåde allerede i august.

Det var en katastrofe, der havde ramt den danske flåde

hin oktoberdag. Af 17 skibe gik de 13 tabt – to lykkedes det, som fortalt, at flygte, og et eller to af de mindre strandede skibe fik man senere bragt flot – og af dem var de 10 erobrede og kunne indlemmes i fjendens flåde. Hvor mange faldne og sårede, der var på dansk side, véd vi ikke, men tallet må have været stort. Antallet af fanger opgives til mellem 1000 og 1200 mand. Det enorme tab af mandskab var så meget mere alvorligt, som det for en stor del var det uddannede personel, som gik tabt.

Modstanderne mistede som nævnt kun et eneste skib, *Svarte Arent*, som blev skudt i sænk af Corfitz Ulfeldts skib. Der faldt kun 59 mand, 3 løjtnanter og 56 menige. De såredes antal kendes ikke.

Det er således med god grund, at slaget er blevet betegnet som et tilintetgørelsesslag. Man har sammenlignet det med andre søslag af denne karakter – englændernes sejr over franskmændene ved Abukir 1798 og over den fransk-spanske flåde ved Trafalgar 1805, og japanernes sejr over den russiske flåde ved Tsushima 1905. Forholdsvis var søslaget ved Femern det mest ødelæggende.

Der er ingen grund til her at følge krigens videre forløb i detaljer, så meget mindre som søslaget ved Femern-Lolland blev det afgørende vendepunkt. Ganske vist fik slaget ikke umiddelbart så katastrofale følger, som man en overgang havde frygtet i Danmark. Den invasion på Fyn og Sjælland, som Wrangel gerne ville have iværksat, lod sig nemlig ikke gennemføre, dels fordi han ikke kunne få støtte fra Torstenssons armé i Tyskland, dels på grund af stor sygelighed blandt flådens mandskab. Alligevel var de umiddelbare virkninger af søslaget alvorlige nok. Først og fremmest betød det, at svenskerne havde tilkæmpet sig et fuldstændigt herredømme på Østersøen, og at den danske hær omgående måtte trækkes tilbage fra de skånske provinser. På denne måde går der en lige linie fra søslaget den 13. oktober 1644 og til den sørgelige fred i Brømsebro den 23. august 1645, som blev indledningen til amputationen af det dansk-norske rige med afståelsen af Halland, Gotland, Øsel, Härje-

dalen og Jämtland. Svenskerne opnåede desuden fuldstændig toldfrihed i Sundet.

Hjemme på Skovsgård i Tapdrup sad admiral Corfitz Ulfeldts hustru Else Thott. Hun har vel været forberedt på dødsbudskabet, da det nåede hende, men i øvrigt véd vi intet om hendes forhold til sin husbond. Både i sit ægteskab med Hans Lindenov og med Corfitz Ulfeldt havde hun måttet vænne sig til en sømandskones lod, at undvære ægtemanden i lange perioder. Hendes første mand var blevet begravet under fjerne kyster, Corfitz Ulfeldt skulle gravesættes i sit hjemland og sådan, at hun selv engang kunne stedes til hvile ved hans side. Derfor fik hun hans lig bragt fra Holsten hjem til Skovsgård og gravsat i krypten under Tapdrup kirkes kor. På bagsiden af alteret står en hvidmalet indskrift, som vistnok stammer fra en restaurering i 1702. »Denne altertavle er given til Tapdrup kirke Anno 1613 13. april af ærlige og velbyrdige frue, fru Berte Kaas, salig Herman Kaases frue til Skovsgård, som begge ligger begravet i denne begravelse tillige med ærlige og velbyrdige mand Corfids Ulfeld, fordum Riges-Admiral, som blev ihjelslået i det søslag for Lister Anno 1644, da kong Christian den Fjerde, højlovlig ihukommelse, mistede sit øje, tillige med hans salige frue.«

Det tyder ikke på noget særlig klart begreb om de historiske begivenheder i 1644, men det viser, at man har ønsket at bevare mindet om søhelten, der fandt sit sidste hvilested i vor lille landsbykirke på den jyske hede.

NOTE:

I Trap's DANMARK, 5. og alle tidligere udgaver under Tapdrup sogn, angives Corfitz Ulfeldt at være faldet i slaget på Kolberger Heide. Fejlen findes allerede i Tycho de Hofman: Historiske Efterretninger om velfortiente Danske Adelsmænd, 2. del s. 217 (1778). I Dansk biografisk Leksikon fortælles, at han som schoutbynacht (dvs. kontreadmiral) på skibet *Stormarn* (26 kanoner) led heltedøden i søslaget den 13. oktober. Oplysningerne om kommandantskabet er øjensynligt hentet fra

H. G. Gardes nedennævnte værk, men er utvivlsomt ikke korrekte. I nærværende fremstilling er svensk kildemateriale lagt til grund, som angiver, at Corfitz Ulfeldt var viceadmiral på det store orlogsskib *Tre løver*, og at han først døde af sine sår to dage efter slaget, da den svenske flåde lå for anker ved Christianspris fæstning i Kielerfjord.

KILDER:

Viborg landstings dombog 1630 B, fol. 197. Landsarkivet for Nørrejylland. Danske Magazin 6. rk. 3. bd. (s. 377–379). Nye Danske Magazin 6. rk. 2. bd. (s. 145–146). Historisk Tidsskrift 3. rk. 3. bd. (s. 492–493). Tidsskrift for Søværnen. Ny rk. 25. bd. (s. 409 ff.), 32. bd. (s. 50 ff.), 105. bd. 1934 (s. 71 ff.). Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve. Kancelliets Brevbøger. H. G. Garde: Efterretninger om den danske og norske Søemagt. 1. bd. (1832). H. D. Lind: Kong Kristian den Fjerde og hans Mænd paa Bremerholm (1889). Sune Dalgaard: Dansk-norsk hvalfangst 1615–1660 (1962). Chr. Bruun: Slaget paa Kolberger Heide 1. Juli 1644 (1879). Slaget vid Femern. 1644 13/10 1944. Minneskrift utarbetad av försvarsstabens krigshistoriska avdelning (1944). J. A. Fridericia: Danmarks ydre politiske Historie i Tiden fra Freden i Prag til Freden i Brömsebro (1881). Schultz danmarkshistorie bd. 3. Politikens danmarkshistorie bd. 7. Dansk biografisk Leksikon. Trap: Danmark. Adelsårbogen.

Paul G. Ørberg, f. 1923, er cand. mag. og fra 1962 arkivar ved Landsarkivet i Viborg. Har skrevet bøgerne: Jeg så det ske (1959), Fra jernbyrd til retsplejelov (1962) og En by ved havet I (1970) samt talrige historiske afhandlinger og artikler foruden anmeldelser, bl. a. i tidl. årgange af Fra Viborg Amt.

Selvejet i Hids herred før landboreformerne

AF ERIK BROCH

*Ikke krig men krise gjorde selvejerne til fæstere.
– Skipper Klements-oprøret 1534 havde ingen indflydelse, men landbrugets økonomiske sammenbrud ca. 200 år senere med stadig synkende kornpriser, misvækst og kvægpest samt stavnsbånd og landmilitis bragte selvejerne – trods ægteskaber deres egne slægter imellem – over i fæsternes grå rækker.*

Bondeselveje kan deles i 2 afsnit med grænse ved de store landboreformer. Den moderne form anses for den bedste besiddelsesform i vort samfund, omend den ofte begrænses stærkt af prioriteter til private eller kreditanstalter og servitutter pålagt af lovgivningen.

Selvejet før reformtiden, hvorom her alene er tale, havde visse lighedspunkter hermed, idet det rummede 2 ejendomsbegreber: *bondeskyld og herlighed*¹⁾, hvoraf sidstnævnte kan minde om begrænsningerne i det moderne selveje, men gik dybere i bondens hverdag, da den foruden ret til årlig landgilde og husbondhold ved en gårds overgang til ny ejer også bestod af jagtret og ret til at bestemme den årlige hugst i bondens skove. Til disse økonomiske rettigheder for herlighedsejeren kom desuden patriarkalske: ret til at skifte, være formynder, anklage for retten og opkræve idømte bøder.

Oprindelig var kun kongen herlighedsejer, men fra Frederik IIs tid var retten ofte overdraget en lokal herremand med tilladelse til også at købe bondeejet. Ifølge Danske Lov 5-3-27 kan enhver selvejerbonde købe sin gårds herlighed af nyderen for samme værd, som han har givet kongen derfor, men denne teoretiske mulighed for at blive fuld selvejer fik i det følgende århundrede næsten ingen betydning i Hids herred, idet den kun udnyttedes af et par gårde i det øde og spredt bebyggede Kragelund sogn, der lå mest afsides for de små hovedgårde i herredet.

På Valdemarstiden var mindst halvdelen af landets bønder selvejere, men da der i 1320 blev givet skattefrihed for de bønder, der gav sig i en væbners værn, svandt deres tal hurtigt ind, og af den ældste oversigt over selvejergårde i Hids herred, en jordebog optaget 1525²⁾ i anledning af, at krongodset i dette og Lysgård herred var forlenet eller pantsat til Rasmus Clementsen til Aunsbjerg, fremgår det, at der under kronen foruden nogle få fæstere kun fandtes 27 selvejerbønder eller ca. 17⁰/. Indtil 1521 havde Hids herred været livgeding for kong Hans' enke Kristine.

Fra *middelalderen* haves kun spredte oplysninger om selvejergårde i Hids herred, næsten kun om Resendal, Ebstrup og Engesvang.

Resendal var en storgård af Hasernes forhen betydelige gods. Ove Hases enke Eline Palnesdatter til Dynæs delte efter 1400 gods i Jylland med sin svoger Eluf Elufsen³⁾. Af kong Eriks dom af 1403 29/1 fremgår, at der er tale om gods i Hids og Houlbjerg herreder⁴⁾. Elufs ejendomme, bl. a. 4 gårde i Gødvad, kom gennem datteren, der var gift med Laurits Hvas til Ormstrup, til Århusbispen, mens Oves gods kan være forblevet i Haseslægten til Niels Mikkelsen i Resendal (Niels Hasse nævnes i jordebogen 1525), der er Resendal-storgårdens første kendte ejer. Gården lå i Gødvad sogn. Dens marker var rebet med gårdene i Gødvad by. Til den lå lige så meget jord som til 6 af de bedste Gødvadgårde⁵⁾ (1688 170 td. dyrket land), hvoraf dog en halvgård var skænket kirken til at afholde udgiften til vin og brød, måske den der i *ÆDA* omtales som en ager i Gødvad, skænket Alling kloster 1471. Niels Mikkelsen samlede forskellige arveparter i Resendal og tog sidst i 1400-tallet 2 tingsvidner: 1) at han havde indværget Resendal møllested øst for gården og så meget jord, som han og arvinger kunne tilkomme i Resen (Gødvad) sognemark⁶⁾ og 2) at møllestedet havde været i hans og forfædres hævd mere end 50 år⁷⁾. Desuden havde han 1503 ordnet et mageskifte med kirken⁸⁾ og fik på samme tid af kong Hans frihedsbrev på hele Resendal mod at yde 1 fjerding smør, 12 hestes gæsteri, 1 olden

svin og 8 sk. leding samt at overlade kronen halvdelen af ålegården i Gudenå ud for møllen⁹).

På *Ebstrup* har i flere hundrede år siddet folk, der omhyggeligt har bevaret gårdens arkiv, bestående af 10 pergamentsbreve 1508–1654 og 12 papirsbreve 1515–1759¹⁰). I 1508 indværgede Las Jensen sin påboende gård, hvilket Chr. II 1515 stadfæstede for sønnen Jens Lassen. 1525 hed bonden Niels, og 1564 tinglæstes, at Niels Lassen igen havde indværgt, hvorefter sønnen Christen Nielsen fik skøde fra broderen Las Nielsen på dennes arvepart. Han fortrød imidlertid salget, og efter en retssag i 1580 om et skifte solgte han arveparten til ridefoged Jacob Bertelsen på Silkeborg.

Engesvang dukker op i historien på Erik af Pommerns tid, da Jens Stigsen og Jens Svendsen var på kongens rettering med deres breve på 2 gårde i Engesvang, som de var i trætte om. Kongen tildømte Jens Stigsen gårdene, hvortil hørte Klode og Elbæk marker, som 1437 blev indsvoret derunder¹¹). 1483 mødte Sebast Jensen i Engesvang for kong Hans på Tryggvælde med rettertingsdommen og et tingsvidne af Hids herred, hvorefter han havde indværgt 2 fulde gårdes agre i Engesvang med gårdsteder og adeltoft til den vestre gårds gavl, som nu står på kirkens jord. Videre nævner tingsvidnet fællig i Bølling sø, et enemærke, en eng kaldet Brede made, Vester plet og hele den søndre mark, som hans fader havde opdyrket¹²). Omkring 1500 sluttedes kontrakt mellem bønderne i Engesvang, hvoraf den ene hed Milter Jensen, og domkirken i Århus, der havde overtaget jord fra bønderne¹³). 1525 hed selvejerbønderne Jens Sebast(sen) og Søren Miltersen¹⁴).

Selvejet i Nordjylland fik sit knæk ved skipper Klements oprør under *Grevens Fejde*, men af Silkeborg lens jordebog 1586 ses, at det i Hids herred holdt stillingen, idet vi møder de samme jordegne gårde som i 1525 samt 2 nye: Balle Overgård og 1 gård i Nebel.

I 1536 dømtes alle mænd i de 49 oprørske herreder nord og vest for Gudenåen ved landstinget fra liv og gods, hvis de ikke med adelsmænd som vidner kunne bevise deres

uskyld, eller den udvalgte konge ville benåde dem. 2 adelsmænd drog rundt til hvert herred for at forhandle om og modtage halsløsning af både købstadmænd, selvejerbønder og fæstere, kronens som adelens. Der blev delvis betalt med øksne, ifølge en bevaret liste over de oprørske herreder undtagen Lysgård og Hids 5000. 1542 fulgte anden fase: konfiskation af selvejernes gårde¹⁵). Også her undtoges de to herreder, der endnu udgjorde et selvstændigt len. Først 1553 31/1 kom turen til dem¹⁶). Men i Hids herred må alle på 2 nær have kunnet bevise deres uskyld eller genkøbe deres gårde. Ved den lejlighed gav kongen ordre til, at de skyldige bønder skulle sættes i landgilde og indskrives i jordebogen som fæstere, da de havde været med i opløbet under fejden og af Viborg landsting blev tildømt kronen. Hvordan det gik for sig, hører vi, da slotsfogden på Silkeborg på lensmandens vegne mødtes med Las Hase i Resendal i overværelse af 12 mænd for at lægge skæppeskyld på den forbrudte part af Resendal, som Las Hase og forældre før havde haft i brug til Resendal, og som de medarvinger, som lodden tilhørte, havde forbrudt til kongen og riget. Skylden sættes til 5 skp. rug og 5 skp. byg¹⁷). Den forbrudte lod kan følges til 1781, da alt bøndergods i Gødvad sogn overgik til selveje. Ligeså gik det i Nebel, hvor den forbrudte lod sættes til 3 skp. rug, 3 skp. byg og 6 mk. smør. Denne gårdspart kan følges til 1682, da den var $\frac{1}{3}$ af den ene af de 2 Nebelgårde, beboet af Peder Rasmussen og ejet af skovrider Jochum Christensen Bro i Hårup.

I de hundrede år *mellem* jordebogen 1586 og matrikuleringen i 1680'erne forsvandt 2 selvejergårde i Serup¹⁸), og 1634 blev halvdelen af en bondegård i Nisset af dyrvogter Hans Jensen Worm overladt til kronen. Endvidere afstod Hans Sørensen i Albøge i 1603 til kronen herligheden, hans bondeeje uforkrænket, i en selvejergård i Nisset, der skyldte 1 td. rug og 1 td. byg og skov til 20 svins olden, og 1619 afstod hans enkes 2. mand Niels Rasmussen i Viborg part i selvejergård i Sejling! med skov til 20 svins olden¹⁹). Til gengæld opstod 2 nye på den nordre del af Engsvangs jord; ovennævnte Søren Miltersens børn handler omkring med

Klode og Elbæk marker, og endelig 1625 sattes de 2 nye gårde hver til en skat af 2 skp. rug og 4 hvid leding²⁰).

Ifølge markbøgerne til 1688-matriklen var dog nogle gårdes *bondeeje* gået over *på andre* end beboernes *hænder*. Hr. Mads Bering i Kragelund og hans stiftbørn ejede således en gård i Serup; arvingerne efter hr. Christen Pedersen Nørkjær i Sal i Ginding herred (søn af Peder Christensen til Hindsel og en datter af Jacob Bertelsen i Løgager) ejede $\frac{1}{6}$ af halve Nisset Overgård, som beboedes af enken efter Palle Pedersen, nævnt her allerede 1613²¹), Laurits Lassen i Ålborg ejede Balle Overgård, Poul Nielsen i Ebstrup ejede gård i Nisset og del af en gård i Sejling, og Henrik Jørgensen i Viborg havde en gård i Sejling. Endelig var halvdelen af selvejergården i Ø. Bording i fald til kronen (overtaget for skatterestancer).

Efter svenskekrigene var kongen kommet i stor gæld bl. a. til vinskænk Chr. Fischer, som derfor 21/12 1661 og 19/8 1664 fik overladt *Silkeborg* slot med over 1500 tdr. hartkorn gods i omliggende herreder. Sammen med kronens fæstegods fik han også herlighedsretten eller overejendomsretten i selvejernes gårde i Gødvad, Balle, Svostrup, Sejling, Sinding og Funder sogne, mens Serup sogns selvejere på samme tid kom under Søbygård, Lemming sogns under Vinderslevgård, og Kragelund sogns selvejere kom gennem Laurits Lihmes enke i Helsingør og flere andre proprietærer dels under Vinderslevgård og dels til borgmester Jørgen Hansen Høgsbro i Horsens²²).

Chr. Fischer²³) døde barnløs i 1677, og hans søskende kunne intet unde hans enke Mette Harder, der først efter retssag fik 2000 rdl., som skulle udredes af arvingerne med 400 rdl. for en broderlod. Broderen Daniel Fischer fik Silkeborg og gods (282 tdr. htk.) syd herfor, en anden broder Rasmus fik den nordligste del omkring *Allinggård*, der fra at være en fæstegård på over 20 tdr. htk. ophøjedes til Hids herreds første hovedgård.

Chr. Fischers²⁴) søster Karen var gift med hr. Niels Pedersen Holst, kapellan i Skanderborg. De arvede 141 tdr. htk. i Svostrup og Sejling sogne og var ene lodsejer i først-

nævnte sogn, hvor alle ejerlav var under samme reb (havde deres agre mellem hinanden). Deres eneste barn Lisbeth Nielsdatter, begr. 19/7 1700, var gift med skovrider Henrik Andersen Vendelbo, der ejede et par bondegårde i Grauballe; hans bedstefar, dyrvogter Peder Vendelbo sad 1613 på den ene gård som fæster²⁵), og 1633 havde faderen, dyrvogter og skovrider Anders Pedersen Vendelbo en halvgård i fæste, men ejede tillige en bondepart i skoven, hvori der gik 34 olden svin; da han skyldte 746 daler bort, prøvede han at sælge 2 selvejergårde i Skellerup, som han havde giftet sig til, men kronen, der havde herligheden, overtog dem og lagde dem under Silkeborg slot. 1642 fik han kongebrev på kirketienden af Svostrup sogn, og 1666 ejede Anders Vendelbo bondeskylden af en halvgård, en lille have og 5 små stk. jord i Grauballe. Af dette, Henrik Vendelbos egen påboende gård og arven efter Lisbeths forældre oprettedes 1677 hovedgården *Grauballegård*, men Henrik døde 1684, og enken giftede sig 1685 med løjtnant Jens Jensen Augsburg, der var enkemand og inden sin død 1706 giftede sig 3. gang 1702 med Johanne Kras, en præstedatter fra Nibe, der døde en månedstid efter manden. Af Lisbeths børn var Bodil (1683–1706) 1705 blevet gift med Oluf Hansen Guldberg, præst i Stadil-Tim, Karen (død 1701) 1695 med den rige Laurids Nielsen i Mollerup (selvejerskøde 1/7 1696), Anders (1676–1710) blevet hører og borgmester i Århus, Mogens blevet gift med enken til Søgård på Holmsland og Niels blevet herremand på fødegården; af Jens Augsburgs børn var Anne blevet public absolveret 1697 med barnefader Chr. Jensen fra Sjelle Skovgård, Elisabeth gift med Chr. Ottesen Brasch, præst på Holmsland, og Cathrine (død 1767) efter en hævet trolovelse blevet gift 1703 med farver Søren Høg i Viborg og 1708 med Anders Jørgensen Vendelbo fra Gødvad, og af deres fælles børn blev Karen født 1690 (senere g. m. Niels Bygum til Viumgård), og Else (født 1696) var Daniel Fischer på Silkeborg formynder for. Efter Augsburgs død blev halvdel af Grauballegård 1708²⁶) købt af og den anden halvdel under formynderskab betroet stedsønnen Niels Henriksen Vendelbo, ridefoged hos fætte-

ren Chr. Fischer på Silkeborg, hvem han testamenterede sit gods, da hans kone Steward Hansdatter Krarup 1715 var død i barselseng; hun var datter af Hans Larsen Krarup, selvejer i Gårde, Tistrup sogn²⁷), havde tidligere været gift med bøssefører Søren Poulsen Moth i Odense, (død 1701) og var stammoder til adelsslægten von Moth, idet hendes søn Christian adledes 1750. Niels Vendelbo var død 1719, da stedsønnen arvede 500 rdl.²⁸) og Chr. Fischer Grauballegård.

Clemen Thomsen Fischers enke Maren Lauridsdatter arvede efter Chr. Fischer 282 tdr. htk., nemlig hele Gødvad og Balle sogne og det meste af Sinding og Sejling sogne. Hun overlod godset til sine svigersønner, Iver Knudsen (død som ejer af Silkeborg kro 1710, efter at hans hustru Kirsten Clemensdatter Fischer 1704 var druknet i et bryggerkar) og Laurids Christoffersen Bagge (1679 g. m. Anne Clemensdatter Fischer); han var født i Århus ca. 1635 som søn af Christoffer Pedersen Baggesen fra Ribe og Maren Andersdatter fra Borum og opkaldt efter moderens farbroder Laurits Bording, lekt. theol. i Århus; han var efter sin fader skriver i Hjelmslev herred og Skanderup birk 1666–87. Da Iver Knudsen ikke kunne udrede pengene til Chr. Fischers enke, afstod han 1681 sin arvedel til deling mellem Daniel Fischer på Silkeborg og Laurids Christoffersen, der 1684 fik skøde fra sin svigermoder på sin arvepart, og han ejede hele Gødvad, det meste af Sinding og halvdelen af Balle sogn. Han nævnes fra 1680 som boende på *V. Kejlstrup*, der nu var den 3. hovedgård i herredet; han døde 1693, og enken blev siddende på *V. Kejlstrup* indtil sin død 1737. Året før var sønnen Niels Worm Lauritsen død, han havde en broderlod i godset efter faderen, nemlig $\frac{2}{10}$ af det halve bo, som hans moder, søster og broder delte med Laurits Andersen Melgård i Resendal, der var søn af en halvsøster til Niels Worm og derfor skulle have en søsterlod i afdødes halve bo, nemlig $\frac{1}{7_2}$ af ca. 120 tdr. htk. Resendal-bonden fik arven i en gård i Sejling, som han 1741 solgte til Chr. Fischer på Allinggård. Vester Kejlstrup²⁹) deltes mellem sønnen Clemen Fischer og datteren Mette Harder (død 1768 i Nimtofte præ-

stegård og gift med Jens Pedersen Nørholm, præst i Gød-
vad 1698–1738). Hun skødede 1742 sin trediedel³⁰⁾ til søn-
nen Peiter Nørholm, præst i Tårup-Kvols (død som fange
på Christiansø 1770), der 1743 solgte andelen³¹⁾ til Chr. Fi-
scher til Allinggård, fra hvem Clemen Fischer fik skøde,
hvorpå han 1755 skødede hele V. Kejlstrup med gods til
sønnen Daniel, der ejede gård og gods til sin død 1784.

Regimentskvartermester Clemen Fischer Lauridsen købte
1714 af Villum Christensen Basse bondeejet i Ø. *Kejlstrup*,
som ophøjedes fra selvejergård til hovedgård. Her levede
han til sin død 1781, da Ø. Kejlstrup ved auktion købt af
Peder Müller, der igen 1789 solgte godset til Peder Glud fra
Skanderborg Ladegård; han købte Kjarsholm efter i 1793
at have solgt Ø. Kejlstrup³²⁾ til gårdejer Hans Chr. Møller
i Dolmer (død på Bangsbo 1/1 1826 og oldefar til kgl. skue-
spiller Valdemar Møller og Petrine Sonne).

Den næste i rækken af nye små hovedgårde var gården
Sejl i Funder sogn; 1724 solgtes den af kronen, der havde
tilbagekøbt den ved reluitionen af Silkeborg 1720, til etats-
råd Jens Jørgensen Seerup, amtmand 1716–30 over bl. a.
Silkeborg amt. Han havde gjort Fr. IV opmærksom på, med
hvor stor fordel denne kunne benytte sig af tilbagekøbsret-
ten til det gods, Fr. III havde udlagt; Seerup overlod 1733
Sejlgård til sin svigersøn Enevold Heug til Hald.

Den mindste af herredets hovedgårde *Charlottenlund* op-
rettedes 1786³³⁾ af kaptajn Mathias Hansen Lunn, da han
solgte Vinderslevgård. (Han døde 1811 i Grønbæk præste-
gård og blev begravet på kirkegården, hvorimod hans unge
døtre, der døde på Charlottenlund før forbudet 1805 mod
åbne begravelser blev bisat i begravelsen i Vinderslev kirke.)
Hans hustru Charlotte Hansen var født ca. 1747 på Lyngs-
bækgård på Mols og enke efter Cl. Fischers søn Andreas Fi-
scher til Tvillumgård. Lunn ejede en del bøndergods i Krage-
lund, og 1783 købte han endvidere for at komme ud af fæl-
lesskab 2 stykker fædrift på Tråslund mark fra Refshale,
1786 halve Refshale og hede og mose øst for Lild sø fra
Stenholt og, ligeledes for at opløse fællesskabet, en eng eller
fædrift vest for Vands skov kaldet Tråslund fra Revl i

Vinderslev sogn. Som Charlottenlund var den sidst oprettede hovedgård, blev den også den eneste, der forsvandt igen. Efter udstykning 1917 deltes den i 2 husmandssteder.

Selvejergårde, der ikke hørte Hids herred til og dog medtages, fandtes i *Pårup*, som lå i Funder sogn, men hørte til Vrads herred indtil 1823, hvilket skyldes, at der i middelalderen eksisterede et Sigten sogn, som bestod af dele af Funder, Bording, Vrads og Ikast sogne; i *Pårup* ophørte selvejet aldrig, idet de gårde, der ved matriklen 1844 blev nr. 1 og 3, bevarede ejendomsretten til bondeskylden for den gamle selvejerslægt, der også købte herligheden af gårdene 1815 og 1811 fra Sejlgård. Endvidere var gårdene i *Skygge* selveje, ikke for beboerne, men for naboen på den modsatte side af Karup å og dengang i Ginding herred, nemlig ejeren af Bording mølle³⁴), som endog ejede herligheden. Peder Hansen Degn i *Skygge* havde en tid ejet dele af bondeejet, men fra 1705 til 1745 købte de skiftende møllere alle parter af *Skygges* 3 helgårde, som afhændedes 1765 til Rasmus Nislev på Clausholm, fuldmægtig på Palstrup; han købte også Bording mølle og 1766 Elbæk, som havde været ejet af familien i den ene Engesvanggård; 1772 købte han tillige Frederiksværk, der ca. 1760 var anlagt som kongeligt teglværk til fabrikation af sten til kartoffeltyskernes gårde.

I sidste halvdel af 1700-tallet var en selvejer i Hids herred en sjældenhed. Det var stavnsbåndets tid, ejendomsbøndernes stilling vanskeliggjordes både af herremændene, der ikke kunne tåle en sådan uorden i et efter deres mening velordnet gods, og af fæstebønderne, der oftest så med misundelse på deres kun lidt bedre stillede standsfæller, hvilket for en del skyldtes, at selvejerne drog omsorg for at få deres børn gift ind i selvejerslægter. Denne undersøgelse har også givet flere eksempler på, at det ved skifter og arveafkald er selvejere i selv fjernere liggende landsbyer, der optræder som arvinger frem for naboer, der sad på fæstegårde.

Regeringen lagde heller ikke fingrene imellem med skattebyrderne, der, fordi de var større for selvejere, virkede udjævnende, og mens ejendomsretten blev mere og mere tvivlsom, udvidedes fæsternes rettigheder, så livsfæste i stigende

grad blev et reelt arvefæste. Staten virkede også i sin lovgivning direkte mod selvejerne, ja, gav endog en lov, der, hvis den ikke hurtigt var ophævet, havde umuliggjort landboreformerne; forordningen af 15/5 1761 forbød nemlig hovedgårde at skilles fra deres bøndergods og kunne for at ophæve fællesskabet tvinge en selvejer til at afstå gården til landsbyens største lodsejer, men denne lov blev overtrådt i stor stil, først og fremmest af regeringen, der i 1760'erne bortsolgte en mængde krongods ved auktion over ryttergodserne, hvorfor forordningen for godsernes vedkommende må ses som det højdepunkt, der så ofte går lige forud for et fald, idet forordningen af 13/5 1769 om selvejets fremme gik i stik modsat retning og indledte den kendte fremskridtsbevægelse i slutningen af århundredet.

Efterhånden var de før så ansete selvejere fra sognenes gamle overlæsseslægter heller ikke længere selvskrevne som kirkeværger, sandemænd og sognefogder, og det var længe siden, de kunne bruges til herredsfogder og -skrivere, stillinger som Resendal-bønderne havde udfyldt i et århundrede.

Tidspunktet for *opgivelsen af selvejerrettighederne* kan fastslås for de fleste gårdes vedkommende, og som eksempler på opgivelsesmåder kan nævnes:

En gård i Sinding blev overtaget af herlighedsejeren ca. 1690 for restancer, og 1685 rømte brugeren af en selvejergård i Serup, hvorefter ejeren efterlystes på landstinget.

I en gård i Sejling overlodes bondeejet 1750 ved skøde til Allinggård. Ved skifte 1732 efter en anden Sejling-gårdmand var boet blevet Chr. Fischer til Allinggård 50 rdl. skyldig, og da bondeskylden vurderedes til 15 rdl. for hver af gårdens 3 tdr. htk., lod herremanden det gå lige op ved helt at overtage gården, hvad enken og sønnen gerne samtykkede, og fandt sig pligtig efter slig eftergivenhed at takke. 1708 skødede Søren Basse i Sejling $\frac{1}{4}$ bondeeje til V. Kejlstруп, mens ved skifte 1803 efter en gårdmand på grund af enkens og en søns sindssygdom hele boet, også bondeejet i del af samme gård, overtoges af husbonden til vurderingspris. Ved et skifte 1801 efter en gårdmand i Nisset nævnes

en lille bondeskyldsrettighed indestående i hans fæstehavende gård, som arvingerne vurderede til $66\frac{2}{3}$ rdl.; i sønnens fæstebrev 1803 og senere skøde nævnes intet om selveje. I en anden gård i Nisset vurderedes ved et skifte 1767 bondeskylden af htk. 2-3-1- $\frac{1}{2}$ efter gamle tingsvidner til $8\frac{1}{2}$ skp. rug og 9 skp. byg eller 60 rdl., og den blev indløst af herskabet efter vurderingen, dog med indløsningsret for af dødes slægt. Ved et skifte 1769 i Serup oplyses, at den salig mand har afhændet sin bondeskyld til herskabet for 40 rdl., og at familien nu fik den tilbuddt, men afslog, hvis herremanden ville være moderat med indfæstningen, når enken giftede sig igen. I et fæstebrev 1794 på en gård i Sejling findes følgende anmærkning: Ifald handel træffes med byens salg, godtgøres fæsteren i købesummen 75 rdl., som er den kapital, bondeskyldsafgiften er sat til. Bondeskyld i en gård i Nisset solgtes ved skøde 1802 af arvinger til husbonden. Ligeledes solgtes bondeeje i Tollund 1728 og i Hesselhuset 1727, og 1773 solgtes del af Pårup til Sejlgård. Endelig solgtes ved auktion 1769 den sidste tønde hartkorn af Engsvang fra bønderne³⁵). Sådanne overdragelser kan være vanskelige at konstatere, da de sjældent er tinglæst, og skattemyndighederne interesserede sig ikke for, hvem der havde bondeskylden, hvorfor amtsstuearkiverne kun oplyser herlighedsejerne.

Ligeledes fås kun få oplysninger af et Register over Rytter- og Dragonheste affattet ifølge forordningen af 7/7 1741 om hestes vedligeholdelse til kavalleri-regimenterne ved privilegerede hovedgårde, ukomplette sædegårde, præstegårde, møller og selvejergårde, idet bøndernes antal reduceredes ved, at møllerne skal have mindst 6 tdr. htk., og ved at selvejerne skal eje herligheden; endvidere giver mangel på formue til anskaffelse af en hest af passende størrelse og farve og på græsning og høbjærgning til foder frihed for at holde en remontehest. Resultatet blev, at der overhovedet ingen heste udskreves af bøndergårde i hele Hids herred, dog nævnes, at Chr. Bonde i Kragelund, mølleren i Klode mølle og Hjøllund-manden fritages af ovennævnte grunde³⁶).

Det kunne endelig også i sjældne tilfælde gå den modsatte vej, idet *nye selvejere* kunne opstå, men i så fald må den ny bonde altid siges at stå lidt uden for bondestanden; en afdanket piber fra regimentsmusikken, en landkøbmand og en forhenværende jordegens bonde fik selvejerhuse i Gødvad efterhånden med en smule jord, og en fæstekromand og sognepræstens svigersøn ophøjede en fæstegård i Kragelund sogn til jordegens gård, der endda nær var endt som hovedgård, idet den senere ejer af Palstrup, Frants Friedenreich, en overgang kun skrev sig til Klosterlund. I Hids herred var det aldrig en herremand, der gav slip på en bid jord, men den afstodes fra en selvejerbonde og en Horsens-borgmester-slægts fjernest beliggende strøgods.

Den tidligere omtalte storgård Resendal var ved familiedeling inden matriklen 1688 splittet i tre helgårde, hvoraf herligheden af de to i 1709 udgjorde $\frac{1}{3}$ af deres hartkorn, mens den af den tredie i 1740 regnedes til $\frac{1}{4}$ af hele hartkornet, hvilket sidste passer med Danske Lov: En selvejerbonde må ej med utilbørlig arbejde og tyngde besværes af den, som herligheden haver, end en fjerdedel af en fæstegård. Halvdelen af nr. 3 mistede sin selvstændighed 1718 ved skøde til pastor Nørholm i Gødvad, og ligeledes kan det fastslås, at rettighederne i den anden halvdel og i nr. 1 var opgivet til Cl. Fischer 1745 og 1730.

En *særstilling* indtog 6 selvejere i Kragelund, idet de 5 halvgårdes herlighed siden 1705 ejedes af *Christen Andersen Bonde* og Bodil Andersdatter, der selv beboede og ejede bondeskylden i den 6. gård. Ved hans død ca. 1740 deltes hans ejendomme mellem arvingerne, og der begynder en livlig handel, der næsten er en uigennemtrængelig jungle at udrede, da hver halvgårds bondehusbond, bondeskyldsejer og bruger herefter ofte var 3 forskellige personer, og da flere delte hver halvgårds hartkorn, hvilket igen kunne sammenlægges med dele af nabogården. Som eksempel kan nævnes begge ejendomsrettigheder i $\frac{1}{4}$ af nr. 10 og $\frac{1}{2}$ af nr. 11, der efter ca. 20 handeler samledes af Peder Pedersen Klode, der var den eneste selvejerbonde i Kragelund ved udskiftningen 1791³⁷).

Anders Sørensen i Klode mølle var allerede i 1670'erne fuldstændig selvejer, og hans navn antyder ikke, at han stod uden for bondestanden. I Klode mølles ejerforhold skete senere ingen ændring, hvorfor den bliver den eneste ejendom i herredet, der aldrig kom til at stå i afhængighedsforhold til nogen husbond³⁸).

Til sidst kan nævnes de få gårde, der altid *bevarede* deres *bondeeje*. Det gælder som omtalt *Pårup* og gårdspart i Kragelund; endvidere *Resendal* nr. 2, hvor familien Melgård, hvis slægt havde siddet her siden middelalderen, ved bøndergodsets bortsalg på auktion efter Cl. Fischers død 1781 fik hammerslag på herligheden for 300 rdl., endda efter en særlig paragraf i konditionerne: Når enkelt og samlet bud er prøvet, og Anders Laursen Melgård ikke ved enkelt bud eller akkord med arvingerne selv skulle blive ejer af sin herlighed, prøves aparte auktion over de sælgende ejendomme, denne herlighed undtagen, for at vise al mulig godhed imod ham, om han selv deraf kunne blive ejer. Denne særlige hensyntagen til en af godsets bønder forklares ved, at den afdøde herremand var broder til bondens bedstemoder.

En del af *Ebstrup* bevarede ligeledes sit selveje. Ebstruparkivets yngste dokument fra 1759 oplyser, at Chr. Fischer til Allinggård som husbond ikke havde noget imod, at gårdsparten overgik til en svigersøn, når blot man sørgede for, at der blev taget hensyn til den gamle, nu sjældent brugte, bestemmelse om lovbydning, hvorefter selvejergods skulle tilbydes de tidligere ejeres slægtninge. Hvordan lovbydning, der ophørte med forordning om selvejere 13/5 1769 eller måske først helt ved tinglysningsloven af 1926, kan virke, ses af et skøde 14/3 1749 på kroen i Gødvad, som blev solgt til højstbydende for 131 rdl., men inden 6 ugers dagen var mellem samfrænder kommet en ordning, hvor forrige ejers søster og hendes mand bød samme beløb og fik skøde på huset. – Bonden i Ebstrup døde i 1800, og bondeejet i gården blev kun vurderet til 40 rdl., samme værdi som det var sat til ved skifter i over 100 år ifølge forordningen af 31/1 1691 om jordegods taxt, der pr. td. hartkorn satte fæstegods til 60, herlighed til 20 og bondeskyld til 30 rdl. Det havde

vel altid været enkens eller den ny ejers ønske, at beløbet ved overdragelse blev sat så lavt. Det gav nu bagslag, for enken, der ønskede gården overtaget af sønnen, kunne ikke klare sig, og 1811 måtte hun sælge sit bondeej for 48 rdl. til Allinggårds ejer, der en uge senere solgte gården for 1000 rdl. til fri ejendom. Ejere af en anden fjerdedel af gården havde også stridt den gode strid, fuldendt løbet og bevaret selvejertroen, idet bonden 1806 efter frænders råd og samtykke fik skøde på bondeejet fra sin svigerfader og 1813 et skøde fra Allinggård, der nævner, at sælgeren holdes ansvarsløs for enhver påstand om bondeskyld eller anden rettighed i gården, som køberen har urgeret på.

Da der herefter ikke var flere selvejere uden herlighedsret tilbage i herredet (alle var fæstere eller moderne selvejere, f. eks. fra 1781 hele Gødvad sogn), fik lovene af 25/3 1851 om jagtrettens ophør, af 5/4 1888 om fiskerirettens ophør og af 28/9 1918 om ikke tidligere afløste herlighedsers ophævelse ingen betydning for Hids herred.

Konklusionen bliver, at tidspunktet for opgivelsen af selvejerrettighederne i Hids herred fordeler sig jævnt over mere end 100 år, idet hvert af de 5 tidsrum, der kan dannes af årstallene 1688, 1720, 1750 og 1788, har 6–8 opgivne selvejergårde eller parter deraf. Endvidere kan nævnes, at et lignende antal gårde eller gårdsdele bevarede selvejet til nutiden, og at lige så mange bondegårde ophøjedes til hovedgårde.

NOTER:

- 1) Se fra Ribe Amt 9, II, 1–23.
- 2) R. A. Reg. 108 A, nr. 1.
- 3) Æ. D. A. II, 15 D 11.
- 4) Æ. D. A. II, 15 D 14.
- 5) Lysgård-Hids tb. 7/1, 1689.
- 6) Lysgård-Hids tb. 1682, 145.
- 7) Lysgård-Hids tb. 1682, 143.
- 8) Se Fra Viborg Amt 1960, 200.
- 9) Hids tb. 1663, 10 b. Iflg. kongens titel må dateringen være efter 1497; skriveren N. Clemensen blev landsdommer 1505; brevet må være fra 1497–1505.
- 10) L. A. Top. saml.

11) Landstingets tb. 1620, 127 b. 12) Rep. dipl. 5267. Brevet læst Lysgård-Hids tb. 20/9 1717. 13) Æ. D. A. II, 8. 14) Se note 2. 15) Hist. tidsskr. 8 rk. VI. 16) Kanc. brevbøger 214. 17) Hids tb. 1683–85, 69. 18) 12/8 1573 bortsælger kronen herligheden i 1 gård i Serup med ret til at købe bondeejet; 1579 30/7 tilbageskødes denne gård som del af Vinderslevgård til kronen, der lader den indskrive som alm. fæstegård i jordebogen. 19) Kanc. brevbøger 10/6 1603 og 13/6 1619, og Kronens Skøder 13/6 1619. 20) Lysgård-Hids tb. 1706, 129. 21) L. A. Z 1–12. 22) Kronens Skøder. 23) Edv. Egeberg: Silkeborg Slot. 24) Pers. tidsskr. 1953, 52. 25) Se note 21. 26) Lysgård-Hids tb. 1708, 269. 27) Slægten Krarup, 4. udg. 1915, tillæg, 102. 28) L. A. G. 236–8. 29) L. A. G. 236–9, 37. 30) Landstingets skødepr. 41, 438. 31) Landstingets skødepr. 41, 655. 32) Lysgård-Hids skødepr., læst 12/1 1795. 33) Lysgård-Hids skødepr. I, 127. 34) L. Hagelskjær Lauridsen: Munklindebogen II. 35) Se de enkelte gårde. 36) L. A. B 4 D–2, nr. 6090. 37) Årbog for Lysgård 1926, 59. 38) Fra Viborg Amt 1964, 108–134.

På modstående side ses et kort over Hids herred. De understregede numre angiver de i artiklen omtalte gårde og deres placering.

Nr.	Matr. nr. 1688	L	1586	Forh. b:h	Htk. 1688	Selveje oph.	Herlighedsejer i årene		Matr. nr. 1844	
							1688	1744		
1	Serup	1	2	22v3	1:5	6 4 3 0	1769	Tvilum arvinger	Allinggård	7, 8
2	Serup	7	2	22v4	1:10	4 1 1 1	1685	Tvilum arvinger	Allinggård	3, 4
3	Resdal	2	2	22v2	1:11	5 5 0 1	før 1719	Tvilum arvinger	Allinggård	2, 1
4	Lemming	2	1	22v5	1:7	3 1 2 1	1686	Vinderslevgård	Allinggård	
5	Lemming	5	2		1:4	5 2 3 0	før 1715	Vinderslevgård	Allinggård	
6	Lemming	10	2		1:10	6 3 1 0	eft. 1700	Vinderslevgård	Allinggård	14
7	Nisset	2	2	–	2:3	4 4 3 1	1684, 1803	Kronen	Allinggård	3, 8
8	Nisset	3	2		1:1	4 6 2 1	1767	Ryttergods	Allinggård	
9	Nisset	6	4		1:35	1 6 1 2	før 1721	Vinderslevgård	Allinggård	5
10	Nisset	8	2	23r3	1:12	1 6 1 2	1802	Vinderslevgård	Allinggård	7
11	Sejling	1	2	21v1	1:3	7 6 0 0	1714–19	Silkeborg	Allinggård	5
12	Sejling	2	2		1:5	8 6 1 2	1809	Grauballegård	Allinggård	
13	Sejling	3	1		1:4	6 1 1 2	1750	Grauballegård	Allinggård	
14	Sejling	4	1	–	1:5	3 1 1 2	1732	Grauballegård	Allinggård	
15	Sejling	8	2		1:7	4 3 3 2	1708, 1803	Grauballegård	Allinggård	9
16	Sejling	9	2	21v7	4:5	3 1 2 2	før 1681	V. Kejlstrup	Allinggård	6
17	Ebstrup	2	4	22r1	2:9	11 0 0 2	1/4 aldrig	Grauballegård	Allinggård	3, 2
18	Nebel			22r2	6:5	5 1 0 2	1685	Grauballegård	Allinggård	1, 2
19	Resendal	1				4 1 1 1	1730	V. Kejlstrup	Kejlstrup	1
	Resendal	2	8	22r3	6:7	8 0 0 1	aldrig	V. Kejlstrup	Kejlstrup	3, 5, 6, 7, 8
	Resendal	3				10 5 1 2	1718, f. 1745	V. Kejlstrup	Kejlstrup	2, 4, 13
19 a, b, c	3 huse i Gødvad									8 g, 6 q
20	Ø. Kejlstrup	4		22r4	2:9	6 2 0 0	hg. 1714	V. Kejlstrup	Kejlstrup	
21	Balle Overgård			22r6	5:1	5 6 1 1	før 1633	Silkeborg	Allinggård	
22	Ø. Bording	1, 2	2	22r5	1:17	6 1 3 0	1/2 før 1685	Silkeborg	Allinggård	

Nr.	Matr. nr. 1688	L	1586	Forh. b:h	Htk. 1688	Selveje oph.	Herlighedsejer i årene		Matr. nr. 1844	
							1688	1744		
23	Sinding	8	2	22r7	1:4	2 5 1 0	før 1693	V. Kejlstrup	Kejlstrup	7
24	Kragelund	9	8	23r6	1:4	3 3 3 0	1784, 1787	Luxdorf	Christen Bondes arv.	11, 10
25	Kragelund	11		23r7	1:4	3 1 3 2	1775, aldrig	Luxdorf		4, 5
26	Kragelund	10	2	23r5	1:2	3 0 3 2	1761, 65, ald.	Luxdorf		16
26a	Hjöllund			19r1		2 6 0 1		Luxdorf	Anders Stenholt	
27	Engesvang		2	23r9	1:3	4 5 2 1	1769	Claus Lihme	Allinggård	1-4
28	Engesvang		4	23r8		4 7 0 0	eft. 1715		Allinggård	3, 2
					4 6 3 1	eft. 1715	Allinggård		1, 4	
29	Elbæk				1:1	1 3 0 0	1766	Luxdorf	Jens Sørensen	
30	Klode				1:1	1 3 2 1	aldrig	Luxdorf	J. Niensens arvinger	
31	Klode mølle					3 6 3 2	aldrig	A. Sørensen	J. Niensens arvinger	
32	Skygge			19r6		9 4 2 2		forskellige	Bording mølle	
33	Tollund		2	23r4	1:4	4 7 0 0	1728	Silkeborg	Sejlgård	
34	Hesselhuset						1727	Silkeborg	Sejlgård	
35	Pårup			9r2	1:1	6 1 1 2	aldrig, 1772	Silkeborg	Sejlgård	1, 3, 2
36	Allinggård			21r4		26 7 1 2	hg. 1677	selvst.	selvst.	
37	Grauballegård			20v2		9 3 2 2	hg. 1677	selvst.	selvst.	
38	V. Kejlstrup			11v1		10 3 3 1	hg. 1680	selvst.	selvst.	
39	Sejlgård			18r2		6 2 2 0	hg. 1724	Silkeborg	selvst.	
40	Charlottenlund						hg. 1786		selvst.	

1586 = betegnelse i Poul Rasmussen: Silkeborg lens jordebog 1586.

L = antal sk. ledingsafgift 1525 (Reg. 108 A nr. 1).

Forh. b:h = forhold mellem bondeskyld og herlighed i matr. 1664.

1. *Serup nr. 1.* 1688–matr.: Lars Bertelsen og Niels Villumsen.

1678 sk. fra Las Espensen og Maren Christensd. t. Niels Villumsen og Anne Sørensd. på $\frac{1}{2}$ af $\frac{1}{2}$ g. i S. (tb. 193) 1844–matr. nr. 7.

1525 jb.: Bertel Lassen. 1598–99 jb.: Salmand Bertelsen og Esper Nielsen (herredsfgd. 1587–1614) jordegne, Michel Poulsen jordegne (lensr.). 1623 mandtal, Las Jespersen og Bertel Salmansden, Michel Poulsen og Poul Mortensen (lensr.). – 1657 e. 13/1 afk. fra Chr. Jacobsen i Lemming på h. Mette Bertelsd. v., Jørgen Bertelsen, Morten Bertelsen i Lemming, Niels Sørensen i Voel på h. Karen Bertelsd. og søster Maren Bertelsd. v. t. Lars Bertelsen i S. f. arv e. deres far Bertel Salmansden i S. og mor Kirsten Mortensd., som endnu lever. (tb.). – 1659–63. husbondholdbr. f. Jesper Lassen i S. på sin fars gd. 5 dl. (lensr.). – 1684 16/12 Peder Mortensen i Resdal på Søren Lassen i Skiby på Sjæll., Oluf Eriksen i S. og h., Las Christensen i Tandskov og mor Kirsten Lasd. deres v. t. Niels Villumsen og Maren Christensd. sk. på $\frac{1}{2}$ selvejergd. i S., som Las Espensen og Anne Sørensd. fradøde (tb. 146). – 1685 22/12 sk. fra Las Bertelsen t. søn. Bertel Lassen på $\frac{1}{2}$ af $\frac{1}{2}$ selvejergd. i S. (tb. 251 b). – 1738 13/1 sk. fra Villum Bertelsen af Hinge og Søren Christensen og Anders Laursen af Ebstrup på h. Kirsten og Dorete Bertelsd. v. t. br. Lars Bertelsen og h. Maren Mikkelsd. på selvejerrettighed arvet efter far Bertel Lassen v. skifte 16/1 1737 og mor Anne Pedersd. for 20 sl.dl. (tb. 16/1 1741, 314). – 1748 skifte e. L. B.: bondeejet vurderes til 13 rd. 2 mk. (skiftepr.). – 1769 16/8 skifte e. Mikkell Lassen i S.: herskabets fuldm. erindrede enken og børn., at den sal. mand f. 40 sl.dl. har afhændet bondeejet, som fam. nu igen fik tilbuddet, men afslog, hvis herskabet ville være moderat m. indfæstn., om en karl ville ægte enken (skiftepr. 701). 1844–matr. nr. 8, se Årb. Lysgård-Hids h. 1919, s. 21.

2. *Serup nr. 7.* 1688–matr.: $\frac{1}{2}$ selvejergd., som beboerne ikke ejer, men hr. Mads Bering i Kragelund og hans stiftb. tilkommer. Niels Christensen Hinge $\frac{1}{2}$, Mikkell Pedersen og Niels Pedersen $\frac{1}{2}$.

1661 snapstingsstirsdag, afk. fra hr. Chr. Christensen i Rind på h. Ane Lauridsd. v. t. hendes stedfar, hr. Mads Andersen Bjerring i Kragelund, for fædrene arv e. Laurids Andersen. Ligeså fra Chr. Nielsen på Smidstrup i Sjæll. på h. Dorette Lauridsd. v. (tb.). – 1685 12/5 Karen Madsd. i Randers bonde Niels Christensen Hinge rømt fra $\frac{1}{4}$ selvejergd. i S. Hr. Mads Bering i Kragelund benægter at eje bondesk. Ejeren efterlyses på lt., at Karen Madsd. overtager gd., hvis hun ikke inden år og dag får sit tilgodehavende (tb.). – 1708 13/7 fbr. fra Maren Madsd. til Mourits Mouritsen på 2–0–2–2, som Peder Christensen sidst beboede. 1710 2/12 fbr. til s. fra s. på herl. af hans gd., som hun har købt (fpr. 20). – 1844: under nr. 3.

1710 2/12, fbr. på herl. fra Maren Madsd., sal. Jens Poulsens i Randers, og på bondesk. fra Karen Madsd., sal. borgm. Niels Mogensens i

Randers t. Peder Nielsen på far Niels Pedersens $\frac{1}{4}$ gd. (2-0-2-2) (fpr. 18). – 1844–matr. nr. 4.

3. *Resdal nr. 2.* 1688–matr.: Niels Jespersen $\frac{1}{2}$ gd. jordej, Peder Mortensen og Mads Nielsen $\frac{1}{2}$ gd. jordej.

1622 11/7 sk. fra Jens Villumsen og Karen Raskd. til søstersøn Søren Sørensen (bror til Peder S. i Kejlstrup) og Kirsten Andersd. (lt. db. 1625, 211) (d. af Maren Jepsd. fra Resendal og Anders Thomsen, præst i Holme-Tranbjerg (lt. db. 1636 B, 169)). – 1663 27/10, lovbud på gd. i R. fra S. S.s enke Kirsten Andersd. m. lavværge Anders Lauridsen i Resendal ved lt. 26/8 1663 t. Anders, Søren, Jacob og Anne Sørensbørn. Sk. t. Peder Mortensen og hustru Kirsten Nielsd. på $\frac{1}{2}$ af $\frac{1}{2}$ Resdal (tb. 47). – 1664 13/5 kontrakt om deling af husene mellem P. M. og Mads Nielsen i deres gd. i R. (tb. 109). – 1656 husbondholdbr. for Rasmus Eriksen i R. af fars gd. 5 dl. (lensr.). – 1666 1/5, sk. fra Søren Eriksen i Lemming, Peder Christensen i Serup på h. Maren Eriksd. v., Sti E. i R. samt Thomas E. i Lemming til br. Rasmus E. i R. og trolovede fæstemø Karen Sørensd. på al lod og del i selvejergd. i R., som Rasmus nu påbor og har arvet e. deres far Erik Stiesen og mor Ane Rasmusd. (tb. 1683, 21 b). – 1679 24/6, sk. fra Niels Jensen i Almtoft på h. Anne Eriksd. v. og Gorits Ebbesen i Mausing ml. på stedd. Karen Sørensd., enke e. Rasmus Eriksen i R., hendes v. t. Niels Espersen fra Serup (tb. 223 ff). – 1681 9/6, skifte e. Niels Espersens afd. h. Karen Sørensd. (tb. 1683, 18). – 1684 17/6, sk. fra Niels Espersen t. Anne Jensd. og far Jens Mouritsen i Mausing på hans halvdel af $\frac{1}{2}$ gd. i R. (tb. 115 b). – 1719 24/8 fbr. f. Niels Jespersen ratificeret (fpr. 23). – 1747 Moust Nielsen, fæster, intet om selveje (htk.) – 1844–matr. nr. 2.

1683 6/11, sk. fra Mads Nielsen til Peder Espersen i Serup på $\frac{1}{4}$ selvejergd. i R. (tb. 82). – 1684 16/12, sk. fra Peder Mortensen i R. t. P. E. boende i R. hans h. Johanne Jensd. på $\frac{1}{4}$ gd. i R. (tb.) – 1719 24/8, fbr. f. P. E. ratificeret (fpr. 23). – 1747 Jens Pedersen, fæster, intet om selveje (htk.). – 1844–matr. nr. 1.

4. *Lemming nr. 2.* 1688–matr.: Søren Eriksen.

1686 17/1, Rantzau enke på Vinderselvgd. bortfæster u. indfæstn. og fri f. landgilde i 3 år t. Rasmus Nielsen Bonde $\frac{1}{2}$ selvejergd., som Søren Eriksen af armod forlod og formedelst ond medfart er til dømt hende e. lovlig proces t. evindelig ejendom (fpr. 60).

5. *Lemming nr. 5.* 1688–matr.: Jens Mikkelsen $\frac{1}{2}$, Niels Sørensen og Mads Jensen $\frac{1}{2}$.

1656 husbondholdbr. t. Niels Pedersen i Ø. Bording på gd. i L., som Salmund Bertelsen og Salmund Poulsen fradøde for 10 dl. (lensr.). – 1661 sk. fra Johanne Nielsd. i L. på part af gd. i L. t. Jens Michelsen i L., der svarer aftægt t. Margrethe Nielsd. i L. Lovbudt t. br. Jesper

N. i Serup, Søren N. i Pederstrup, Anders Pedersen i Ø. B. og Søren Pedersen i Ebstrup (tb.). – 1662 5/8 nævnes Maren Sørensd. i L. søn Søren Mortensen og sal. mand Morten Bertelsen (tb.). – 1715 i fbr. til Søren Espersen e. Michel Jensen nævnes intet selveje (fpr. 62).

6. *Lemming nr. 10.* 1688–matr.: Mads Jensen og Peder Jensen.

1586 ejet af præsten i Serup, ejer i de næste 100 år kan efter patronymet være hans efterk. – 1700 3/5, husbondhold t. Jens Madsen på far Mads Jensens gd. i L. (fpr. 69). – 1747 16/3 fbr. f. Mads Jensen på 3–1–2–1½, som far J. M. fradøde (skiftepr. 197). – 1844–matr. nr. 14.

1719 21/12, sk. fra Hans T. Strømbergs døtre t. Chr. Fischer på parter af Vinderslevgd. + gods, bl. a. herl. af 3 gd. i L.: Rasmus Nielsen, Rasmus Pedersen og Søren Espersen, Jens Madsen og Peder Jensen; bondesk. nævnes stadig (lt. skpr. 37, 55–59).

7. *Nisset nr. 2.* 1688–matr.: ½ af Ngd.: Jens Sørensen og Niels Jensen, ejes af kongen som ryttergodt og af Henrik Andersen på Grauballegd. (den anden ½ af Ngd. hører u. Rantzau t. Vinderslevgd. og beboes af Anders Christensen og Niels Sørensen).

1447, bekendelsesbr. at Jens Nielsen i N. og h. far Peder Ruff ingen ret havde i 2 gd. og 1 bol i Lemming og part af Ræne ml., som fru Else Christensd. (Vendelboe) t. Støvringgd. (g. 1° m. Aksel Jensen Thott, 2° m. Lyder Holck) solgte til Alling kl. 1448 sk. fra Jens Nielsen af Ngd. t. kirken på 1 gd. i Kragelund nv. f. kirken (Æ.D.A. II, s. 171 og 7). – 1617 syn på Ngd. (lt.db. 87 b). – 1634 5/1, Hans Jensen Worm, skovrider i Gjern, overlader kronen bondesk. i gd. i N., som skylder årl. 6 rd. 6 skp. rug med olden t. 80 svin mod en gd. i Gjern beboet af ham kvit og frit på livstid (K. B. 1634, 393). – 1684 9/9, sk. fra Anders Vendelboes arv. t. Henrik Andersen Vendelboes enke Lisbeth Nielsd. på del af nr. 2 (tb. 130). – 1696 24/6, husbondholdsbr. t. Mads Sørensen på ¼ gd., som Niels Jensen fradrog (fpr. 76). – 1735 22/6 skifte e. M. S., intet selveje nævnt (skiftepr. 474).

1660 afk. t. Jens Sørensen i N. på arv e. far Søren Sørensen Bonde i Ngd. og mor Ingeborg Sørensd. fra Bertel Sørensen i Sjæll. og Johan, Karen, Maren og Mette Sørensd. (tb. 16/10, 23/10 og 1662 18/6). – 1696 22/6, husbondholdsbr. t. Jens Pedersen i N. på ½ af ¼ selvejer-gd., som Jens Sørensen Bonde oplod (fpr. 77). – 1725 24/3, fbr. t. Peder Jensen på ⅛ gd. i N., som far Jens Pedersen oplod (intet om selveje) (fpr. 119). – 1696 22/6, husbondholdsbr. t. Søren Pedersen på ½ af ¼ selvejergd., som J. S. B. oplod (fpr. 76). – 1719 1/11, fbr. t. Peder Sørensen e. far S. P. (fpr. 101). – 1758 28/12, fbr. t. Søren Pedersen på far P. S. ⅛ gd. (1–1–0–2½) (fpr. 241). – 1770 23/11, aftægt t. Mette Christensd. fra S. P. i N. (skpr. 55). – 1801 28/12, skifte e. Søren Pedersen i N.; indtægt 203 rd. og en lille bondeskyldsrettighed i hans gd., af arv. og enken sat t. 66⅔ rd. (skiftepr.

716). – 1802 28/12, aft. t. Anne Margr. Jensd., S. P. enke, fra søn Peder Sørensen (skpr. nr. 3 s. 37). – 1803 30/8, frbr. t. P. S. 2–2–1–2 fra Allingg. (intet selveje nævnt) (fpr. 376). I sk. nævnes heller intet om selveje (skpr. nr. 6, s. 85). – 1844–matr. nr. 8.

8. *Nisset nr. 3 = Overgd.* 1688–matr.: $\frac{1}{6}$ f.gods: Rasmus Lauridsen. $\frac{1}{6}$ jordeje: hr. Christen Pedersen i Sahl, Ginding h. arv.; besidder Palle Pedersens enke. $\frac{2}{3}$ jordeje: Morten Laursen og Mads Rasmussen.

1618 6/11, skifte e. Jacob Bertelsen i Løgager, gd. i N. arves af s. Anders Jacobsen og hr. Bertel Jacobsen i Levring samt datters. Christen Pedersen (s. af Peder Christensen t. Hindsel). – 1640 B. J. sag mod Laurids Jensen i N., der har købt part i gd. af hr. Christen Pedersen i Sahl (Ginding h.), ang. kontrakt om soldaterhold. Som vidne oplyser Mogens Ulf, at han som forhen boende i gd. gav mere korn i bondesk. end til k. m. (lt. db. 1640, s. 170 og 1642, 246). – 1663 4/8, Christen Lauridsen i Lemming og Jens Lauridsen i Abildskov afk. t. br. Martin L. i N. på løsøre e. far Laurids Jensen i N. Overgd. (tb.). – 1686 12/, sk. t. hr. Rimbolt Rimboltsen Schyt i Serup-Lemming fra Anders Andersen Bodum på andel i N. Overgd., arvet e. hr. Christen Pedersen Nørkier, beboet af Didrik Pallesen (tb.). – 1682 20/6, sk. på del af Overgd. fra Niels Bertelsen, arv fra far hr. Bertel Jacobsen i Levring-Hørup t. Mads Rasmussen i N. og h. Maren Lauridsd.; desuden 5 svins olden i Overgd. skov fra Niels Nielsen i Taalstrup, g. m. Else Bertelsd. (tb. 140). – 1680 16/3 sk. fra Hans Lauridsen i Lemming og br. Jens L. i Abildskov t. Morten L. på del af N. Overgd., lovbudt t. Søren Poulsen i Skjellerup og Peder Andersen ibid. på h. Elle og Maren Lauridsd. v. (d. af Laurids Jensen og Maren Christensd.), Maren Christensd. i Lemming, Mads Rasmussen og h. Maren Lauridsd. ibid., Laurids Jensen i N., Jens Jensen tj. i Lemming og Laust Jensen tj. i Resendal (tb. 24/2 og 267). – 1708 3/12 sk. på $\frac{1}{3}$ af N. Overgd. fra Morten Lauritsen og Anne Christensd. t. sønnen Niels M. og Karen Jensd. (tb.). – 1708 3/12 sk. fra Rasmus Madsen af Lemming, Laust Madsen af Resendal, Peder Jensen af Lemming på h. Kirsten Madsd. v. og Søren Sørensen i N. på h. Mette Madsd. v. t. Jens Madsen og h. Anne Jensd. på lod og del, de kunne tilkomme e. Mads Rasmussen og h., som er $\frac{1}{3}$ af N. Overgd.s bondeje, som de påboede og fradøde (tb.). – 1721 14/4 sk. fra kronen t. Chr. Fischer t. Allingg. bl. a. på N. nr. 3 (K. S.). – 1739 29/12 Niels Mortensen i N. afstår sin gd. p. gr. a. alderdom t. svoger Jens Madsen (undt. et hus, som Christen Nielsen skal nyde t. ejendom) m. husbondens minde f. aft. og betaling af gæld på ca. 50 rd. (skpr. 27 b). – 1741 29/4 Jens Madsen f. i N. fæster $\frac{1}{2}$ gd. (2–3–1– $\frac{1}{2}$), som N. M. har afstået (fpr. 184). – 1748 4/1 Jens Jensen i Serup, Mads Jensen i N. og Kirstine Marie Jensd. g. m. Niels Christensen Ladefoged (eller Bach) i Resendal giver afk. e. endnu levende forældre t. br. Laurits

Jensen, som overtager del af Overgd. e. far mod aft. og m. husbondens minde (skpr. 27 b). – 1767 27/3 skifte e. L. J., der var barnløs, vurderer bondesk. (2–3–1–1/2) e. gl. tingsvidner t. 8 1/2 sk. rug og 9 sk. byg eller 60 rd.; selvejet indløst af herskabet e. vurd. (dog med indløsningsret f. slægten) (skiftepr. 667). – 1767 7/8 fbr. t. Peder Pedersen e. L. J. (2–3–1–1/2) svarer som formand 4 rd. + af bondesk., som er indløst 2 rd. 4 mk. (fpr. 260). – 1772 14/8 expectance-fbr. t. Mads Jensen på 1/3 gd. e. far Jens Madsen, når denne vil afstå, mod aft. t. sin tid (fpr. 275). – 1776 23/5 fbr. t. Søren Pedersen på 1/3 gd., som hans svigerfar J. M. har haft, men afstået t. s. M. J., der nu er død (fpr. 285).

9. *Nisset nr. 6.* 1688–matr.: Søren Jensen, ejer og påboer.

1603 10/6 Hans Sørensen i Albøge (S. Djurs h.) afstår herl. i selvejerd. i N., som Mads Jensen påbor, og som årl. skylder 1 td. rug og 1 td. byg og har skov til 20 svins olden (bondesk. uforkrænket) til kronen mod frihed af påboende gd. (K. B. 1603, 39). – 1688 28/5 lovbud fra Jens Sørensen i Lemming på 1/4 gd. i N. som Laurits Sørensen nu påbor; så mødte L. S. i N., J. S. br., og bød sølv og penge derfor. Afk. fra J. S. i Mausing og søskende t. L. S. på arv e. deres far Søren Jensen og mor Mette Pedersd., som boede og døde i N.; søskende var Laurids, Rasmus i Kjærsgård, Peder i Lemming, Erik Sørensen, Christen Andersen på h. v. og Else Sørensd. (tb.). – 1688 28/5 sk. t. L. S. (tb.). – 1721 5/7 fbr. t. Niels Laursen i N. på 1/4 gd., som far L. S. sidst beboede (intet om selveje) (fpr. 111). – 1844: matr. nr. 5.

10. *Nisset nr. 8.* 1688–matr.: Søren Sørensen og Mads Hansen, 1 jordebol tilhører Poul Nielsen i Ebstrup såvidt bondeejet vedk.

1662 e. 2/4 lovbud fra Thøger Sørensen på Johan Jensd. i Lemmings arvelod i N.; hendes mor Anne Jensd. i N. Mosegd. P. N. i Ebstrup, der er lodsejer, forbyder hende at sælge t. andre (tb.). – 1700 5/5 fbr. til Søren Moesgård på selvejerbol Mosgd., som far af alderdom og Mads Hansen af armod oplod, for husbondhold 2 rd. (fpr. 74). – 1704 3/8 sk. fra Christen Poulsen, k. m. skovrider over Nim h., t. br. Niels P. i Ebstrup på arvepart i 1 bol i N., som Søren Sørensen Moesgård påbor, og i gd. i Sejling, arvet e. far P. N. i Ebstrup (tb. 4/8 1704). – 1705 13/1 rentekammerbr. t. N. P. m. oplysn. om landgilde af Mosgd. i N. (Ebstrup-ark.). – 1730 14/11 husbondholdbr. t. Anders Pedersen f. i Mausing på selvejerbolig 1–6–1–2, som S. M. har opladt (fpr. 141). – 1766 20/12 fbr. t. Peder Andersen Mosgård f. i N. på fars gd. (fpr. 257). – 1766 A. P. Mosgård og h. Rasmusd. i N. overdrager gd. t. søn Peder Andersen, hans br. Søren i Lemming og Rasmus i Ebstrup giver afk. (skpr. 48). – 1802 28/11 Peder Mosgård's arv., bl. a. Anders og Søren P. i N., overdrager bondesk.

t. husbonden, J. A. Fischer på Allingg. (skpr. nr. 3, 37). – 1844–matr. nr. 7.

Sk. på *herl.* i selvejergd. i N.: – 1664? sk. fra kronen t. Lindhart Klougman på nr. 6 og 8. – 1669 26/2 sk. fra Karen Rosenmeyer, sal. Leonhard Kloumanns t. Ditlev Rantzau t. Vinderslevgd. på nr. 6 og 8 (godsark.). – 1693 9/12 sk. fra kronen t. Anne Sophie Reichau, sal. Ditlev Rantzaus enke, på nr. 2 (lt. skpr. 28, 242). – 1701 sk. fra Raben t. Strømberg på Vinderslevgd. m. bl. a. nr. 2, 6 og 8. – 1719 sk. fra Strømberg t. Chr. Fischer på Vinderslevgd. m. bl. a. nr. 2, 3, 6 og 8 (Vinderslevgd. ark.).

11. *Sejling nr. 1.* 1688–matr.: Christen Jørgensen $\frac{3}{4}$, Christen Pedersen $\frac{1}{4}$.

1662 14/10 Jens Sørensen Grå (søn af sal. Søren Jensen Grå og sal. Nielsd.) i Ø. Kejlstrup lovbyder på egne og søskendes v. Nørg. i S. Chr. Pedersen i S. byder sølv og penge på h. Johanne Sørensd. v. (tb.). – 1663 25/5 lovbud fra hr. Laurids Jensen i S. på part, han havde købt sig i Nørgd., som sal. Søren Jensen Grå påboede og fradøde, t. Margrethe Sørensd., Anne S. i Tulstrup, Jens S. i Kejlstrup, Kirsten S. ibid samt Johan S., Karen S., Christen S. og Christen Persen i S. (tb. 12 b). – 1664 lovbud fra Christen Nielsen i Tulstrup ml. på h. Margrethe Sørensd. v. på del i Nørgd. arvet e. hendes far Søren Grå t. Jens Sørensen i Kejlstrup og søskende samt Christen Pedersen Nørgård i S. (tb. 97). – 1683 6/3 sk. fra Christen Christensen på Aunsbjerg t. Christian Jørgensen af S. på $\frac{3}{4}$ af Nørgd. (tb. 1686, 44). – 1685 1/12 sk. fra Mathias Fischer t. Farregd. t. br. Daniel F. t. Silkeborg på *herl.* i S. Nørgd. beboet af Christen Nørgård og Christen Pedersen, 3 ørter byg gæsteri, 1 svin, 60 mk. smør, 2 kloder jern, 10 sk. 2 alb. vinterskat, 2 sk. leding, 22 sk. brødbagningspenge samt S. sogns kongetiende (tb. 248 b). – 1714 sk. fra Christen Pedersen Nørgård og h. Johanne Sørensd. t. Christen Rasmussen på $\frac{1}{4}$ gd. for aft. (tb. 194). – 1719 24/8 ratification af Christen Rasmussens fbr. intet selveje nævnt (fpr. 38). – 1777 28/2 fbr. t. Jens Jørgensen (da hans fbr. er ham frakommet) på $\frac{1}{2}$ gd. i S., som Jørgen Nørgård sidst beboede og er fradød (3–5–1–6/13) (fpr. 286). – 1791 23/3 sk. e. J. J. i S. ml. enken Anne Nielsd. og bl. a. s. Niels Jensen, 35 år og hjemme. Bøndeje, som boet ejer i gd., for hvilket gd. nyder årl. i moderation af landgilde frem f. andre mænd i byen 2–3–9, er takseret til 64–5–1 (skiftepr. 117)

12. *Sejling nr. 2.* 1688–matr.: Jordejegd. kaldet Peder Lassens. Østre halvgd., besidder og ejer: Peder Christensen $\frac{1}{3}$, Niels Salmansen $\frac{1}{3}$, Villum Pedersen $\frac{1}{3}$. Vestre halvgd. kaldet Eskegd., besidder og ejer: Niels Salmansen $\frac{1}{3}$, Poul Nielsen i Ebstrup $\frac{2}{3}$; der påbor: Anders Sørensen og Peder Nielsens enke.

1655 låner Peder Lassen 80 dl. af Poul Nielsen i Ebstrup t. betaling af svogres arvelod (bl. a. Villads Nielsen i Viborg) (tb. 1683 23/1). – 1662 13/3 skiftebr., samfrænders setning, i Sinding, at 12 samfrændere og selvejerbønder havde været samlet i S. at vurdere 2 halve selvejergd., som sal. Peder Lassen havde brugt og påboet, og af kreditorer findes Poul Nielsen indført i 2 parter af Eskestoft med huse og gårdsrum og Laurids Pedersen i Sinding Nedergd. på h. og sal. Anders Niensens b. v. ligeså (tb. 1683, 7 b). – 1671 18/7 vidne, at Laurids Pedersen Nedergård, der e. skiftet e. h. Maren Andersd. havde overtaget lod i Eskesgd., havde overdraget denne t. sin stedsøn Envold Andersen, der i dag for en siddende ret sk. denne part t. sin farbror Poul Nielsen. Fremlagt af P. N. 1683 (tb. 1683, 8). – 1682 28/11 sk. fra P. N. i Ebstrup t. søn Laurids Poulsen i Ebstrup på del af Eskegd. i S. (tb. 163), lovbudt t. Kirsten Pedersd. g. m. Poul Mortensen i S., Anne Pedersd. (i Nørgd.), Jens Pedersen Dyr i Ebstrup samt egne børn (tb. 162). L. P. stævner Anne og Kirsten Pedersd., d. af sal. Peder Lassen, som P. N. har lånt penge (tb. 167). – 1665 lovbud fra Villum Pedersen i S. m. fuldmagt fra Villads Nielsen glarmester i Viborg på $\frac{1}{3}$ af $\frac{1}{2}$ selvejerbondegd., Peder Lassen fradøde og V. N. b. har arvet efter deres mor Maren Larsd., t. sal. Peder Lassens b. Anne og Kirsten Pedersd. samt deres lavværge Peder Lauridsen i Gødvad, så og Peder N. N. i S., Las Jensen ibid. og Niels Christensen i Ebstrup (tb. 187 b). – 1679 11/6 deling ml. Peder Christensen Skreder og Niels og Jens Salmansen af huse og gårdsrum (tb. 222). – 1676 16/5 sk. fra Hans, Laurids og Albert Villadsen i Viborg og Chr. Madsen guldsmed i Viborg på sal. h. Inger Villadsd. søn Villads Christensens v. t. Niels Salmansen og h. Anne Nielsd. og Jens Salmansen og h. Maren Nielsd. i S. på $\frac{1}{3}$ i $\frac{1}{2}$ østre bundgd., som Peder Lassen fradøde, og som vi har arvet e. vor mor Maren Larsd. tilfalden e. forældre. Endvidere nævnes sk. fra Maren Salmansd., sal. Knud Jensens i Balle på hendes del til br. J. S. (tb. 29/8 1676 og 1688, 139). 1678 lovbud fra Niels Christensen Bonde i Ebstrup på den del, hans h. Boel Larsd. har arvet e. sin far Las Pedersen og mor Mette Pedersd. i østerste $\frac{1}{2}$ bondegd. i S., som hendes br. sal. Peder Lassen påboede, t. Las Jensen i S. Søren Jensen, Villum Pedersen og h. Kirsten Jensd., item Anne Pedersd., Kirsten Pedersd. og Peder Lauridsen i Gødvad. Sk. t. Peder Christensen Skreder i S. (tb. 1678, 190 og 195). 1685 afk. e. sal. Villum Pedersen i S. og h. sal. Maren Nielsd. fra b. Jens, Ane g. m. Søren Andersen, Mette og Kirsten g. m. Anders Sørensen i S. (tb. 248). – 1704 3/8 sk. fra Christen Poulsen, k. m. skovrider i Nim h., arvepart i bol i Nisset og gd. i S., kaldet Eskegd. som Rasmus Christensen og Anders Sørensen sidst påboede, arvet e. far Poul Nielsen i Ebstrup, t. br. Niels P. i Ebstrup (tb. 1704 4/8). – 1707 2/12 lovbud fra Niels Brask, degn i Hinge, på Niels Poulsen Ebstrup tj. hofjægerm. de la Roche på Nygd. hans v. t. Christen Poulsen i Ejer, Tøger Sørensen i Århus, Las Poulsen i Ebstrup på egne og myndling Poul Sørensens

v. samt Peder Sørensen med formynder hr. Jens Nørholm i Gødvad (tb. 249 b). – 1708 20/8 sk. fra N. P. E. fra Nygd. t. Peder Sørensen i S. på 4 parter, som er 4 søsterlodder af $\frac{1}{3}$ af Peder Lassens hele gd., som hans far P. N. i Ebstrup ejede, og han dels ved arv dels ved køb er tilhørende (hvoraf den 5. part tilhører hans br. Lars Poulsen i Ebstrup og den 6. søsterlod sal. Søren Tøgersen i S. hans b. Tøger, Poul og Peder Sørensen) (tb. 274). – 1693 4/9 fbr. t. Niels Nielsen på fars $\frac{1}{3}$ af Peder Lassens gd. (fpr. 38). – 1741 6/10 fbr. t. Niels Nielsen på far N. N. $\frac{1}{3}$ gd. (2-7-1-2 2/3) (fpr. 186). – 1754 7/12 afk. fra Søren Jensen i S. og Guds-David Andreasen på h. v. t. N. N. i S. på den del deres far Jens Salmansens ejede i $\frac{1}{3}$ af $\frac{1}{2}$ gd., som N. N. på-bor (tb. 1754, 318). 1788 3/6 skifte e. N. N. ml. enken Anne Margr. Andreasd. (søster t. Gustavus Andreasen, g. m. afdødes søster) og b. Niels, Andreas og Anne (g. m. Villum Hansen i Gødvad) m. fl. Bondeejet taxeret til 75 rd. (skiftepr. 38). – 1794 2/10 fbr. t. N. N. e. afd. far N. N. med anm: Ifald handel træffes med byens eller noget af htk. salg, godtgøres fæsteren i købesummen 75 rd., som er den kap. bondeskyldsafg. er sat til, og hvis en gd. sælges t. beb. skal enhver fæster bet. det sa. pr. td. htk., som den første har givet for sin (fpr. 322). – 1809 jb. over Grauballegd. gods: S: Søren Virklund, Niels Nielsen og Niels Jensen, hver 3-5-1-6/13, påstår bonderettighed (skpr. nr. 6, 9). I sk. t. fæsteren nævnes intet om gl. selvejerrettigheder. (skpr. nr. 11, 168).

13. *Sejling nr. 3.* 1688-matr.: Las Jensen og Søren Jensen Bonde $\frac{0}{7}$, Jens Salmansen $\frac{1}{7}$.

1715 25/6 lovbud fra Søren Jensen og br. Lars J. i S. på gr. af alderdom og skrøbelighed $\frac{0}{7}$ af iboende gd. bondesk. t. lille Jens Villumsen og br. Niels V. af S., Bertel Larsen og hans tvende s. Lars og Villum B. af Serup og til herlighedsejeren hr. Christen Ottesen Brasch i Holms prgd. (tb. 1715, 258). – 1715 15/7 sk. t. Anders Sørensen af S. og forl. Kirsten Sørensd. (tb. 1715, 261). – 1750 27/6 sk. fra Anders Sørensen Sinding t. Chr. Fischer på Allinggd. selvejet i $\frac{0}{7}$ gd. for restancer og mangler og besætning samt aft. (tb. 77 b og 81 b). – 1760 10/10 fællesskifte e. Søren Jensen og søn Jens S. (enken Anne Christensd.) sætter selvejet t. 40 rdl. (skiftesager 1747-63). – 1761 7/5 skifte e. Anne Christensd. g. m. Thomas Pedersen vurderer selvejet i 3 tdr. htk. (foruden $\frac{1}{2}$ af matr. nr. 8 også $\frac{1}{7}$ af matr. nr. 3) igen t. 40 rdl. (skiftesager 1747-63). – 1760 19/5 husbonndholdbr. t. Thomas Pedersen på $\frac{1}{13}$ af omrebet S. by (fpr. 243). – 1803 24/1 skifte e. Thomas Pedersen vurderer selvejet t. 40 rdl.; på gr. af enkens og 1 søns sindsygd om overtager husbonden hele boet, også bondeejet, t. vurderingspris (skiftepr.).

14. *Sejling nr. 4.* 1688-matr.: Christen Sørensen $\frac{1}{3}$, Søren Tøgersen $\frac{1}{3}$, Søren Sørensen $\frac{1}{3}$.

1661 e. 5/6 Poul Nielsen i Ebstrup stævner sal. Maren Thøgersd. i S. børn: Thøger Sørensen, Søren, Kirsten g. m. Chr. Nielsen i S. og hans yngste d. sal. Maren Christensd. deres arvinger, Chr. Christensen i Linå, Niels Andersen i Skjellerup hans arvinger ang. part i gd. i S. (tb.) – 1662 sk. fra P. N. i Ebstrup t. Tøger Sørensen i S. del i dennes mor Maren Thøgersd. iboende gd., som er $\frac{1}{3}$ af $\frac{1}{2}$ gd. (tb. 32). – 1663 3/7 Søren Eriksen? i Lemming, Poul Nielsen og Niels Christensen i Ebstrup og Søren Nielsen i S. var samlet for at skifte og dele huse og gårdsrum ml. Tøger Sørensen og Christen, eftersom Tøger havde købt den 3. part af samme $\frac{1}{2}$ selvejergd., som deres forældre før beboede (tb. 23). – 1663 28/7 Søren Sørensen i S. fremlagde skifte ang. jord e. Maren Thøgersd. (mor t. Tøger, Christen og Søren Sørensen samt Hans Lassen i Frausing) i S. 1659 næst efter palmesøndag (tb. 27 b). – 1732 26/8 skifte e. Rasmus Christensen Virklund i S. ml. enken Anne Christensd. og s. Christen, 24 år i Gøvdad, og Søren, 21 år og hjemme. (Bl. boets indkomst:) Bondesk. i matr. nr. 4 (3–0–0–0), overtaget e. enkens forrige mand Gl. Søren Tøgersen, og som 13/9 1687 og siden af Rasmus igen er indløst, 3 td. bondesk. à 15 rdl. = 45 rdl. Lovbudt 11/8 1732, og ingen har gjort bud, men Chr. Fischer til Vinderslevgd. tilbyder at ville tage bondeejet i betaling for 50 rdl. på hans i boet havende fordring, hvilket enken og s. gerne samtykket og fandt sig pligtig e. slig eftergivenhed at takke (skiftepr. 79). – 1760 23/6 fbr. t. Søren Christensen i S. e. afd. far Christen Virklund på nr. 4 + 0–1–3–1 $\frac{8}{13}$ af nr. 8 (fpr. 243).

15. *Sejling nr. 8.* 1688–matr.: Herlighedsejer Niels Pedersen i Skanderborg, 1 jordejegd. kaldet Laurids Lauridsens gd., som ingen bygning er på: Søren Tøgersen og Jens Salmonsens.

1669 15/6 sk. fra Niels Pedersen i S. på frændegds ejendom (sk. 1636) t. ridefoged Christen Christensen på Silkeborg e. lovbud t. Salmann Christensen i S. og Kirsten Christensd. (tb.). – 1669 20/7 Søren Nielsen i Lemming, tidl. i S., og søster Anne Nielsd. og Peder Christensen i S. på h. Kirsten Nielsd. v. sælger $\frac{1}{4}$ Sejling Overgd. t. Christen Christensen på Silkeborg e. lovbud af 13/7 for restance 53 rdl. (tb.). – 1682 sk. fra Chr. Christensen, nu forp. på Aunsbjerg, på $\frac{1}{4}$ t. Jens Salmansen og h. Maren Nielsd. og $\frac{1}{4}$ t. 2 br. begge ved navn Søren Tøgersen (tb. 1684, 44). – 1708 20/2 lovbud fra Søren Christensen Basse af S. og h. Anne Thomasd. på $\frac{1}{4}$ bondeeje af $\frac{1}{2}$ øde gd., som kaldes Laurids Larsens gd. 12/3 sk. t. Anne Clemensd. t. V. Kejlstrup på $\frac{1}{4}$ gd., $\frac{1}{8}$ arvet iflg. skiftebr. e. ung Søren Tøgersen af febr. 1699, $\frac{1}{8}$ købt 4/1 1700 af gl. Søren Tøgersen (ung Sørensen br.). Desuden sk. og lovbud af 1682. (tb. 254 b).

16. *Sejling nr. 9.* 1688–matr.: $\frac{1}{4}$ gd., hr. Niels Pedersen i Skanderborg og Laurits Christoffersen er proprietær t. og er fæstegods; den anden $\frac{1}{4}$ gd. er jordegods til Henrik Jørgensen i Viborg (til Vis-

borggd., som bemeldte hr. Niels Pedersen er prop. t.; beboere: Søren Andersen og Jens Fynbo).

1681 21/8 fbr. fra Henrik Andersen Vendelbo f. h. far Niels Pedersen, kapellan i Skanderborg, t. Søren Andersen på $\frac{1}{4}$ gd., som Rasmus Christensen påboede (fpr. 40). – 1741 10/6 sk. fra Laurids Andersen Melgård og Ellen Sørensd. i Resdal på $\frac{1}{2}$ af gd. arvet e. Niels Worm Fischer ved skifte 13/2 1737 f. 100 rd. t. Chr. Fischer t. Allingg. (godsark.). – 1761 24/7 løfte på fbr. t. Christen Jensen på hele nr. 9 og 0–3–1–2 $\frac{1}{13}$ af nr. 1, som hans svigerfar Søren Sørensen bebor (fpr. 244).

17. *Ebstrup nr. 2.* 1688–matr.: Henrik Skovrider, nu Jens Augsburg i Grauballe er herlighedsejer; Poul Nielsen, Søren Pedersen og Christen Nielsen Bonde.

1508 26/9 Las Jensen indværgede påboende gd. i E. og Wore mark. – 1515 18/10 Chr. II stadfæster Niels Lassen og søskende den lovhævd, deres far Las Jensen gjorde 1508. – 1564 28/11 Niels Lassen indværgede gd. – 1564 18/7 Las Nielsen i E. sk. t. Christen Nielsen den del, han ibor, og som han arvede e. forældre. – 1580 9/8 ang. skifte i forb. med gd. i E. – 1580 16/8 sk. fra Las Nielsen i E. t. Jacob Bertelsen på arvedel i gd. i E. Uden dato sk. ang. gd. i E. – 1586 lensjb.: Niels Christensen. – 1590 J. B. i Løgager ang. tov om markskel i E. – 1613 jb.: Christen Nielsen, Erik Hansen og Jens Mikkelsen. – 1653 27/9 om skifte af 6/11 1618 e. J. B. i Løgager, hvor s. Peder Jacobsen arver 1 gd. i E., som Christen Nielsen ibor. – 1650 2/12 stævning t. Poul Nielsen i Sinding at betale gæld t. præsten v. Viborg Gråbrødre. – 1651 br. om Peder Nielsens gæld t. Niels Pedersen. – 1651 om salg af jord på Sinding gade t. Poul Nielsen. – 1651 10/6 om sk. fra Peder Jacobsen t. Poul Nielsen i Sinding på gd. i E. – 1652–53 husbondholdbr. f. P. N. i Sinding på Chr. Nielsens $\frac{1}{2}$ selvejergd. i E. 5 dl. (lensregnsk.). – 1654 8/6 Poul Nielsen overdr. sin h. Gjærned Lauritsd. $\frac{1}{2}$ af sin gd. i E. – 1672 20/2 dom, at selvejerne u. Silkeborg, deribl. Poul Nielsen, Niels Christensen og Søren Pedersen i E. fritages for hoveri. – 1641 Rasmus Nielsen i Grauballe på egne og søskende Las, Niels og Else, alle født i E., deres v. stævner Erik Hansen i E. for et skifte han har gjort med Hans Poulsen i Forup ang. arv, som Rasmus Nielsens modersøster afg. Anne Laurids., som boede og døde i E., har efterladt sig, og som hans mor Zidsel Larsd. udi hosp. i Viborg ville sig tilegne, dog hun er indgiven lem som ikke bør arve; vurderingsmænd: Søren Sørensen i Resdal og Laurids Nielsen i Resdal, som er Erik Hansens egen slægt og frænder (lt.db. 1641 B, 342). – 1664 afk. fra Rasmus Christensen i Sall på h. Anne Eriksd. v. t. hendes stiftar Søren Pedersen i E. på arv i løsøre e. far Erik Hansen, som boede og døde i E., og kommende arv i hus, jord, ager og skov e. mor Johanne Nielsd. (tb. 92). – 1678 Niels Christensen Bonde i E. var iflg. lovbud g. m. Bodil Larsd., d. af afd. Las Pedersen og Mette Pe-

dersd. i Sejling nr. 2 og søster t. afd. Peder Lassen sa. st. (tb. 190 b) – 1684 20/3 tingsvidne af Århus byting om Bonde Jacobsens gæld. – 1699 27/11 gælds-brev fra Laurids Poulsen i E. som formynder f. Poul Sørensen, s. af sal. Søren Tøgersen i Sejling. – 1705 13/1 rentekammerbrev om landgilden i Niels Poulsens Mosgd. i Nisset. – 1714 2/5 Laurids Poulsen i E. får afk. fra br. Niels Poulsen på Nygd. i Dover sogn og Christen Poulsen skovrider i Vor-Nim h. på arv e. sal. forældre Poul Nielsen og Gjærned Lauridsd. (begr. 15/3 1711, 84 år gl.). – 1730 24/7 syn ang. Hulgubes tilhørsforh. t. selvejerne i E.: Jens Sørensen, Poul Larsen og Niels Christensen Bonde (Ebstrup-ark.). 1735 2/6 skifte e. Niels Christensen Bonde i $\frac{1}{4}$ gd.; enken Kirsten Bertelsd., hvis far er Bertel Lassen i Serup, ægter Søren Christensen; 2 døtre og Christen Nielsen, 7 uger gl. (skiftepr. 482). – 1748 4/3 skifte e. Søren Christensen Bonde; enken Kirsten Bertelsd.; selvejet vurd. t. 40 rd. ligesom i anden $\frac{1}{4}$ selvejergd., som svogeren Jens Sørensen påbor, er vurd. i skiftebr. af 26/2 1690 (skiftepr. 979). – 1750 6/6 husbonholdbr. t. Anders Eriksen på $\frac{1}{4}$ selvejergd. i E. fra Chr. Fischer t. Allinggd. (fpr. 208). – 1755 6/10 sk. fra Anders Eriksen t. br. Rasmus E. af E. på den iflg. skiftet e. min kones tidl. mand af 4/3 1748 tilh. $\frac{1}{4}$ gd. i E. (2-6-0- $\frac{1}{2}$) (skødepr. 18 b). – 1759 24/3 sk. fra Rasmus Eriksen t. svigersøn Søren Jensen Elling af Nisset og d. Anne Rasmusd.; sk. forevist Christen Nielsen Bonde på egne og søskendes v., da gd. i for-dum tid har tilh. vore forældre og har været os tilbudt, men ikke ønsket at købe; Chr. Fischer t. Allinggd. appr. som herlejer, når lovbydn. har fundet sted (skpr. 25) – 1800 18/12 skifte e. Søren Jensen i E.; et bondejeje, som arv. anmeldte skulle være under fgd., var ved skiftet e. afd. 1. kone vurd. t. 40 rd. Enken Birte Hansd. ønskede, at steds. Rasmus Sørensen skulle overtage fæstet (skiftepr. 662). – 1811 31/12 sk. fra Birte Hansd. enke e. Søren Jensen Elling m. s. og lavværge Rasmus Sørensen Elling i E. på bondejejet i $\frac{1}{4}$ gd. (2-6-0- $\frac{1}{2}$) t. herlejer Erik Chr. Møller t. Grauballegd. f. 48 rd. (skpr. nr. 6, 294). – 1812 9/1 sk. fra E. C. M. på gd. i E. t. Jens Hansen af Sinding f. 1000 rd.; Birte Hansd. må bo her t. 1/5 (skpr. 293). – 1844-matr.: Nr. 3, Jens Hansen Base, gl. htk. 2-6-0- $\frac{1}{2}$, nyt htk. 2-7-0- $\frac{1}{4}$.

1763 7/3 skifte e. Jens Sørensen og h. Mette Christensd., s. Christen Jensen har stedet i fæste siden 1755; boet ejer bondesk. i 2-6-0- $\frac{1}{2}$, vurd. t. 40 rd., hvortil s. bliver selvejer (skiftepr. 475). – 1734 besidder Poul Laursen $\frac{1}{2}$ af gd. 5-4-0-1 (htk.-sp.). – 1760 deler Poul Laursen og Anders Laursen $\frac{1}{2}$ (htk.-sp.). – 1770 23/11 fbr. f. Niels Andersen f. i Hvinningdal e. h. Gjærned Andersd. far Anders Larsen (g. m. Dorte Bertelsd. fra Serup) (fpr. 268). – 1783 29/11 skifte e. Niels Andersen; bondejeje 40 rd. (skiftepr. 1050). – 1785 10/5 fbr. t. landsoldat Laurs Jensen e. h. 1. mand Niels Andersen (fpr. 300). – 1777 1/3 fbr. t. Christen Jensen Ladefoged e. Poul Laursen på $\frac{1}{4}$ gd. i E. (fpr. 287). – 1806 24/5 sk. fra Christen Ladefoged m. frænders råd og samtykke t. svigersøn Jens Pedersen Birk den e. gl. sk.r og ad-

komster tilh. bondesk. af beboede $\frac{1}{4}$ gd. (2-6-0- $\frac{1}{2}$) f. aft. (skpr. nr. 3, 217). – 1810 5/7 skifte e. Jens Pedersen Birks h. Ane Katrine Christensd., forr. fæster Chr. Ladefogeds eneste d., ml. enkemanden og 5 umyndige d.; da enkemanden ikke vil fæste gd. på forg. vilkår og endv. gør påstand om nogen bonderettighed, som husbonden ikke vil indrømme ham, kan denne ikke være kompetent skifteforvalter. (Grauballegd. skiftepr. 10 b). – 1810 31/8 h.skifteret. vurd. løsøret t. 542 rd. (Lysgård-Hids skiftepr. 779). – 1812 11/2 enkemanden freml. en købekontr., hvori stervbogd. var købt for 1600 rd., hvorved de af gods-ejeren ved skiftets beg. gjorde indvendinger er hævet; enkemanden påstod, at da han ved konens død ikkun var enten fæster eller besidder af en meget tvivlsom bonderettighed, så var gd. skiftet uvedk., så meget des mere som ald. intet af købesummen var betalt. (Lysgård-Hids skiftepr. 842). – 1813 3/1 sk. fra Erich Møller af Grauballegd. t. Jens Pedersen Birk i E. på hans gd. (2-6-0- $\frac{1}{2}$) f. 1600 rd., særlig vilkår, at sælgeren holdes ansvarsløs f. enhver påstand om bondesk. eller anden rettighed i gd., som køberen forh. har urgeret på. (skpr. nr. 10, 73). – 1844-matr. nr. 2, Jens Pedersen Birk; gl. htk. 2-6-0-0, nyt htk. 2-6-0- $\frac{1}{2}$.

18. *Nebel*. 1688-matr.: 1 gd. Laurids Sejersens, fæstegods. 1 gd. Anders Rasmussen $\frac{1}{3}$, Rasmus Pedersen $\frac{1}{3}$, Rasmus Nielsen $\frac{1}{3}$; $\frac{1}{3}$ af jordjegods t. Jochum Christensen i Haarup.

1685 sk. t. Jens Augsburg og h. Elisabeth Nielsd. fra Laurids Christoffersen t. V. Kejlstrup på en gårdspart i N. (tb.). – 1685 17/3, sk. fra Jochum Christensen, kgl. skovridder i Haarup og h. Ane Andersd. Vendelboe, t. løjtn. Jens Augsburg og h. Elisabeth Nielsd., del i gd. i N., som Rasmus Pedersen påbor (tb. 167 b).

19. *Resendal*. 1688-matr.: Anders Lauridsen Brun 1 gårds part, Anders Lauridsen 2 gårds part, besidder den mellemste part og kaldes den forbrudte lod, Johan Sørensen og Johan Lauridsen $2\frac{1}{2}$ gårds part.

Se Fra Viborg Amt 1960, 199-231. – 1504? Vi Hans med Guds måde Danmarks, Sveriges, Norges, Venders og Goters konge, hertug i Slesvig og Holsten, Stormarn, Ditmarsken, greve i Oldenburg og Delmenhorst gør alle vitterligt, at vi af vor synderlig gunst af nåde har undt og tilladt og med dette vort åbne brev under og tillader denne brevviser Niels Michelsen vor og kronens bonde i Resendal må og skal have, bruge og beholde med hans medarvinger og siden deres arvinger efter dem til evig tid det bøndergods al Resendal med al sin rette tiliggende, ager og eng, skov, mark, vådt og tørt intet undtaget, dog med så skel, forn. Niels Michelsen med sine medarvinger og deres arvinger efter dem skulle give og gøre til os og kronen årlig 1 fjerding smør og holde 12 heste til gæsteri, 1 skovsvin, når olden er, og dertil leding som der plejer af at gå, og for sådan frihed har forn. Niels Michelsen med hans medarvinger undt og skødet os og kronen halv-

delen af den ålegård, som ligger på hans og deres grund til midtstrøm fra Hids herreds land, og til evig tid at fri os og kronen den for hver mands tiltale og har videre dem fri for sandemænds tov at være og alle andre tov, dog skal han beholde de skursnævntov, som han nu udi er; thi forbyder vi alle enhver i hvem som helst de er eller være kunne og særdeles vore fogeder, embedsmænd dem herimod at hindre. Under vor hyldest og nåde. Givet i vor stad Aars fredagen næstefter dom. jub. MDIV? Under vort signet Relator Nicolai Clementsen (tb. 25/5 1663, 10 b). – 1575 28/10?, br. af 12 samfrønder og Peder Madsen, ridefg. på Silkeborg, på lensmand Jens Kaas v., at R. kun var én gd. (lt.db. 1664 B II, 397). – 1585 tingsvidne, at til R. hørte lige så meget som til 5½ af de bedste gd. i Gødvad foruden ½ gd., som fra R. blev givet til Gødvad kirke (tb. 7/1 1689). – 1650 14/9 sk. fra Anders Rasmussen og Kirsten Nielsd. t. Laurs Andersen og Kirsten Jensd. på bondeje i Melgd. i R. (tb. 12/7 1697). – 1650 fbr. t. Laurids Andersen på 10 skp. fæstes. i R. 6 dl. og husbondholdbr. af ⅓ han som selvejer tilhører i R. 4 dl. (lensr.). – 1675 14/5 husbondholdbr. t. Anders Laursen fra Chr. Fischer på ½ af bondeejet i R., som han har arvet e. sin far Laurids Nielsen (tb. 7/1 1689). – 1711 25/1 sk. fra Clemen Fischer Lauridsen t. hr. Jens Nørholm på herl. i Maren Lauridsd. gd. i R. (tb. 1712, 29 b). – 1730 23/6 obl. på 230 rd. fra Niels Lauridsen Worm i V. Kejlstrup t. Anders Laursen, f. i Bakkegd. f. bondeejet i Bakkegd. samt han fædr. og mødr. arv og e. afg. halve br. Niels Andersen. Renterne bet. t. 2/4 1735 meddeles i skifte 28/4 1735 e. Maren Christensd. i Serup ml. enkemand Anders Laursen (fæster i Serup 23/7 35 svigerfars gd.) og d. Marie Kirstine, 30 dage gl. (skiftepr. 464). – 1671 11/4 krav fra Chr. Fischer på Silkeborg på Johan Sørensen i R. på 15 dl. og Peder Pedersen i Tollund på 10 dl. i husbondhold af de gd., de er kommet til at besidde, men de dømmes t. at betale e. egen vilje (tb. 169). – 1718 8/6, sk. fra Anders Johansen og h. Anne Marie Andersd. t. hr. Jens Nørholm i Gødvad på ½ Vestergd.s bondeje og selvejerrettighed og ½ af 2 huse, Klem og Schochenborg, f. 220 rd. (tb. 1718, 507). – 1739 1/6, sk. på ½ Vestergd. (4-4-2-2½) og ½ forbrudt lod (0-6-0-0) fra Hans Carøe i Randers t. hr. Jakob Nørholm i Gødvad og 1746 4/8, auk.sk. fra Jakob Nørholms bo t. Clemen Fischer på ½ Vestergd. og 5 skp. forbr. lod (auk.pr. 4/8 1746). – 1756 22/5, sk. på (anden) ½ Vestergd. og ½ forbr. lod t. Clemen Fischer fra Chr. Fischer på Allinggd., der ved indførsel og udlæg 16/2 1746 var blevet ejer e. Laurs Christoffer Fischer (ltp. br. 1756, 305). – 1781 26/6, auk.sk. fra Clemen Fischers bo t. nr. 2 Anders Melgaard herl. i 8-0-0-1 (Melgd.) f. 300 rd., nr. 1 Bertel Nielsen hele 4-1-1-1 (Bakkegd.) f. 405 rd. og ½ af 3 Jens Johansen hele 4-4-2-2½ (½ Vestergd. f. 350 rd. (skpr. 82-91).

1718 lovbud fra Anders Jensen Møller i R. ml. t. sine børn (tb. 525). – 1737 2/4, sk. på bondesk. i den lille R.s ml. t. Søren Sørensen Møller fra Clemen Fischer t. Ø. Kejlstrup, som har arvet den fra sin br.

Niels Worm, der igen har købt den af forr. ejer Peder Rasmussen med dam og dams bund, bygn. og mølleværk till. m. kålgårdssted og et lidet st. jord, hvori kan sås 1 skp. korn samt engbund omtr. af sa. st. (tb. 1737, 47 b). – 1744 21/11, sk. fra Jakob Nørholm t. Søren Sørensen Møller i R. ml. på 1 skp. forbr. lod, beligg. vestre side af mølledammen (auk.pr. 4/8 1746). – 1769 9/11, sk. på bondesk. af ml. t. Anders Johansen (Dronningborg amt, pk. vedr. Hids h.). – 1782 26/6, sk. fra Cl. Fischers bo på herl. i ml. t. Anders Johansen (skpr. 82–91).

19a. *Gødvad*, hus, 1688–matr.: del af Blæsbjerg toft = 6 skp. land, tilh. Anders Lauridsen Brun i Resendal og bruges af Christen Madsen i G., htk. 0–1–0–2.

1685 17/3, sk. fra Chr. Andersen i Ø. Kejlstrup t. Chr. Madsen Basse i G. og h. Else Lauridsd. på part i hus i G., som Anders Christensen påbor (tb. 167). Lars Andersen i Resendal havde også part (tb. 154). – 1699 13/11, sk. fra Anders Bruns enke Maren Lauridsd. i Resendal og Laurs Madsen af Nisset t. Chr. Basse i G. (skpr. 1749, 4 a). – 1704 28/7 pantobr. fra Christen Madsen Basse af 1703 på 40 rd. t. Niels Lauridsen i Resendal (tb.). – 1708 26/3 pantobr. fra Christen Madsen Basse af 12/2 1707 på 60 sldl. t. Christoffer Ebbesen Rindeløf af V. Kejlstrup mod pant i selvejerhus i G. (tb. 259 b). – 1710 31/3 lovbud fra Chr. Basse på hus i G. t. Villum, Søren og Jens (tb. 350). – 1718 24/1, sk. fra sergent Jens Basse af G. t. br. Søren Basse på del af hus arvet e. far, som havde sk. på hele ejendommen af 13/11 1699, og som havde behæftet huset m. 84 sldl. t. Niels Laursen Meldgaard i Resendal, hvilket lån Søren Basse nu har indfriet (tb. 470). – 1742 htk. oplyser, at Søren Basses enke var fæster af kirkebolet i G., 2–0–2–1, u. Allinggd., mens s. 1747 var fæster (B 14–84). – 1747 18/12 pantobr. af 9/11 fra Thomas Sørensen Basse t. Peder Brendstrup, handelsmand i Århus, på 200 rd. i hus i G. overdr. ham med 4 bæster og 3 køer af mor Anne Thomasd., Søren Basses enke (tb. 510). Udsl. 1748 og ny på 113 rd. opr. (tb. 555). – 1749 5/4 fbr. t. hr. Michel Aabo i G. på kirkebolet, som Thomas Basse er fradømt (fpr. 205). – 1749 14/3 auk. e. T. S. B. begæring t. kreditorerets bet. over hans selvejerhus, 0–1–0–2, 40 fag med toftjord, Blæsbjerg kaldet, solgt t. højstbydende Christen Nielsen i G. f. 131 rd., men inden 6 uger var ml. samfrænder kommet en ordn., hvor skovf. Anders Sørensen ved Lysbro, der har til ægte Th. Basses søster Maren S. B., byder sa. beløb og får tilsk. ejendommen 11/8 1749 (skpr. 4 a). – 1749 auk.,kondi. nævner skifte e. Søren Basse af 4/7 1738, at Cl. Fischer ejer herl., og at isteraden ligger på G. grund og 2 udhuse på Resendal grund (auk.pr.). – 1749 9/9,agl. priv. t. kroholderi på Blæsbjerg t. Anders Sørensen for årl. afg. 8 rd. (tb. 1749, 13/10). – 1751 16/11, sk. fra A. S. ved Lysbro t. svoger Laurs Andersen Melgård i Resendal på kroen i G. (tb. 1751 20/12). – 1769 priv. (konf. 1/9 1767) inds. t. reg., og kroen nedlagt (B 4 D–4, 7/2 1769). – 1773 2/3, sk. fra Anders Laursen Melgård

t. br. Søren L. og h. Maren Jensd. på 0-1-0-2 i G., ejet ifl. skifte af 2/4 1771 e. far (skpr. 60 b). – 1781 25/9, auk-sk. på herl. fra Cl. Fischers bo t. S. L. M. f. 4 rd. (auk-pr.). – Nuv. matr. nr. 8 g.

19b. *Gødvad, hus*. 1688–matr.: del af Blæsbjerg toft = 2 tdr. land, tilh. Jens Laursen og Johan Sørensen i Resendal og bruges af Jørgen Valdemarsen, htk. 0-2-2-1.

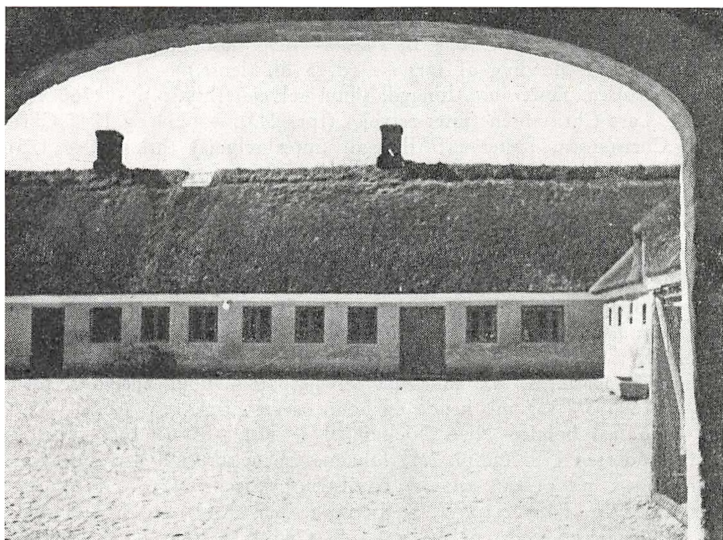
1660 Valdemar Piber har e. smtl. bymænds vilje og præstens bef. fået et stk. øde jord på bakken i G. at opb. 6 binding hus på (lensr.). – 1661 8/3 lensmanden formerer j. m. 1 hus, som Valdemar Jørgensen må opsætte på G. gade mod årl. afg., fri for arb. (tb. 1683, 2 b). – 1689 28/1 indk. t. skifte e. afg. Valdemar Jørgensen (tb.). – 1702 10/1 skiftebr. e. Jørgen Valdemarsen i G. (tb. 26/10 1716). – 1724 okt., læst 10/9 1725, skifte ml. Hans Henrik Klock og stedb. Anders, Anne og Frederik e. deres mor Else Andersd. (tidl. g. m. Jørgen Valdemarsen), hvori de overtager huset (skpr. 19 b). – 1757 18/4 sk. fra Anders Jørgensen Vendelbo i Viborg t. søstersøn Jørgen Christensen f. 20 rd. på del af 0-2-2-1 i G., som beboedes af Anne og Frederik Jørgensen; Cl. Fischer som herlejer tiltræder 11/5 (skpr. 19 b). – 1759 sk. fra Frederik Jørgensen t. søstersøn Jørgen Christensen på 1/2 hus i G. f. aft. (skpr. 23 a). – 1781 25/9 auk-sk. fra Cl. Fischers bo t. hans enke Christine Thygesen på herl. f. 10 rd. (auk-pr.). – 1782 31/8 sk. fra C. T. i Århus t. J. C. på herl. (skpr. 107). – Nuv. matr. nr. 6 q.

19c. *Gødvad, hus*. 1688–matr.: Eksisterer ikke.

1714 28/3 fbr. fra Anne Clemensd. Fischer t. Villum Christensen (Basse) på Ø. Kejlstrup på et hus ved smedien i G. på 15 binding og toftjord f. 1 rd. årl., og da han selv sa. øde plads har inddiget og opbyggt, skal hans arv. f. denne afg. uden stedsmål, så længe de forlanger, beholde stedet m. fædrift som andre husmænd (B 4 D-51). – 1758 2/5 Cl. Fischer t. Ø. Kejlstrup garant. Hans Villumsen huset iflg. skifte 1747 e. forældrene V. C. og Zidsel Christensd., ligesom de det havde og ejede, intet uden herl. undt. (B 4 D-51). – 1781 iflg. oversigt over htk. inds. t. amtsstuen er Ø. Kejlstrups rett. i H. V. hus ved auk. e. Cl. Fischer overgået t. beboeren (htk.sp.).

20. *Ø. Kejlstrup*. 1688–matr.: består af 2 gd., fæstegd. beb. af Jens Sørensen; selvejergd. t. Christen Andersen.

1651 ejes gd. af Laurids Sørensen. – 1661 okt. sk. fra Søren Lauridsen, f. i Ø. K., på part i Ø. K. arvet e. far Laurids Sørensen t. beb. Christen Andersen, der ejer part e. afd. h. Sidsel Lauridsd. (tb.). – 1695 6/5 sk. fra Christen Andersen t. svigersøn Villum Christensen Basse og forl. fæstemø Sidsel Christensd. på hans iboende 1/2 gd. (tb.). – 1714 30/4, lovbud fra Villum Basse på Ø. K. t. Laur Christensen i Egtved, Anders C. i Ebstrup, Hans C. i Sejling, Anne Hansd. i Ø. K., Karen C. i Gødvad, Maren C. i Balle, samt Anne C. i Fruerlund (g. m.

Balle Overgaard.

Søren Nielsen) (tb. 192). – 1714 11/8, sk. t. reg.kvarterm. Clemens Fischer t. Ø. K. på $\frac{1}{2}$ af gd. (1717 8/2, 383 b og 385).

21. *Balle Overgård*. 1688–matr.: Daniel Fischer har herl.; Laurids Lassen i Aalborg jordejer; Las Sørensen og Hans Sørensen.

1633 dom at en udv. 18/6 af Hids h. over Jens Nielsen i O., hvori Christoffer Jensen (herredsf., fæster 1625 Holm, som Peder Jensen fradøde, for stedsmål 70 dl.), på h. Maren Hansd. og stedb., hr. Jens Pedersen i Fruering og Hans P. (nævnes 1641–46 i Holm som herredsfoged) deres v. har udvist ham af O. uanset der ikke før var ganget dom på hans fæstebr., ingen magt skal have (lt.db. 143). – 1658 jb.: Jens Nielsen, jordegen; Søren Iversen? og Laurids Sørensen i Jens Nielsens sted (lensr.). – 1663 10/3 fæsteops. fra Søren Christensen? af $\frac{1}{2}$ O. t. jorddrot Henrik Meyn (tb.). – 1664 4/10, stævnes Søren Thorsen i Mausing, tilf. boende i O., f. landgilde t. Silkeborg af $\frac{1}{2}$ O. – 1703 26/3, auk.sk. fra Laurids Lassens enke, Maren Ankersd., t. Daniel Fischer på bondejet i O. (Allinggds ark., nr. 31).

22. *Ø. Bording*. 1688–matr.: $\frac{1}{2}$ gd. Povl Rasmussen, jordejer; $\frac{1}{2}$ gd. Søren Therkildsen og Anders Rask, dette bondeje er i fald t. øvrigheden.

1634 Benned Sørensd. st. Peder Rasmussen Vinther for et købebr. af 8/6 1634, han har bekommet af Benneds søster Anne Sørensd. i B. og

hendes b. på $\frac{1}{2}$ bondegd. i Ø. B., hun påbor, og som sal. Søren Christensen påboede (lt.db. 1634 B, 145). – 1656 husbondholdbr. t. Niels Pedersen i Ø. Bording af fars $\frac{1}{2}$ gd. 5 dl. (lensr.). – 1734 og 1747 Niels Madsen, fæster u. Allinggd. (intet selveje) (htk.sp.). – 1760 19/5 fbr. t. Lars Christensen (intet selveje) (fpr. 243). – 1734 og 1747 Christen Christensen, fæster u. Allinggd. (intet selveje) (htk.sp.). – 1751 21/8 fbr. t. Søren Christensen e. far (intet selveje) (fpr. 211).

23. *Sinding nr. 8.* 1688–matr.: Povl Thomesen.

1652–53 husbondholdsbr. t. Poul Thomsen i S. af de 3 parter af $\frac{1}{2}$ bundgd., som Søren Madsen oplod 3 dl. (lensr.). – 1688 9/4 Laurs Christoffersen til V. Kejlstrup st. P. T. Snedker i S. for rest. af $\frac{1}{4}$ gd., som han havde stedt t. s. Niels Poulsen, men drev selv avlingen og indf. avlen i sin egen selvejerbolig (tb.). – 1693 26/6 lovbud fra Anne Clemensd., L. C. enke, på selvejerpart i Poul Snedkers gd. i S., og 1693 3/7 sag ml. hende og bondens arv. ang. rest. (tb.). – 1734 og 1746 hed bonden Niels Nielsen (B 14–80). – 1761 16/3 skifte e. Lars Andersen i S. (g. m. sal. Johanne Michelsd.) ml. 4 mindreårige børn (intet nævnt om selveje) (Kejlstrup skiftepr. 42). – 1761 28/4 fbr. fra Dan. Fischer på V. Kejlstrup t. Jens Andersen, f. i Gødvad på Ø. Kejlstrup gods, på $\frac{1}{2}$ gd. i S. (2–5–1–0), som Lars Andersen fradøde (intet tyder på selveje). Gd. overtages af Vinderslevgd., i hvis fpr. br. indf. 1785 (fpr. 125). – 1844–matr. nr. 7.

24. *Kragelund nr. 9.* 1688–matr.: Bundgd., Østre Hans Christensen, Vestre Karen Anders Hansens.

1580 skifte e. Anders Bonde i Sorring, der ejede $\frac{1}{2}$ gd. i K. m. andele i Nørvands og Trogelslund mark samt i enemærket Histel i Funder sogn m. skyld 1 ørte rug, 1 ørte byg, 2 hbpd. smør. Lt. 17/3 1582 (Gjern tb. 8/5 1680). – 1633 Niels Andersen i K. st. Las Hansen, ibd., f. en sk., sal. Erik Lassen, som var f. i K., skulle have gjort sin br., sal. Hans Bonde, ibd., på den br.lod, han udi en bondegd. hans sal. far, Las Pedersen iboede, arvet haver, uanset at Erik Lassen ikke skal have været her i landet fast over 30 år, og ved samme pas af landet skal være ved døden afg. Dommen: Sk. magtesløst at være. (lt.db. 1633 B, 242 b). – 1674 Otto Pogvitsch t. Saltø sk. t. svoger Ebbe Gyldenstjerne herl. i K. 9, 10 og 11. – 1675 4/5, Ebbe Gyldenstjerne t. Sodal, Rødding sogn, sk. t. Peder Hansen, forv. på Palsgd., herl. i K. 9, 10 og 11. – 1685 9/10 sk. fra Peder Luxdorph t. Fjellebro, landsd. i Fyn, t. Jørgen Hansen Høgsbro, borgm. i Horsens, på herl. af matr. 9, 10 og 11 i K. (lt. nr. 22, 237).

Østre Halvgd. – 1694 12/2, Hans Christensen i K. overdr. t. Niels Lassen her i byen og min kære d. Anne Hansd., som N. L. lover at ægte, når hun bliver voksen, $\frac{1}{2}$ påboende selvejergd., og sk. når begæres (tb.). – 1694 N. L. stuehus brænder (tb. 15/1 1694). – 1705 9/5 sk. fra Stefan Rasmussen Hofgård, borgm. i Horsens (svigers. af Jør-

gen Hansen Høgsbro) t. Christen Andersen Bonde og h. Bodil Andersd. i K. på herl. af $\frac{1}{2}$ matr. 9 (hvilket er denne halvgd., men ikke anden $\frac{1}{2}$, som de selv beboede) og nr. 10 og 11 (lt. nr. 33, 529). – 1713 10/6 skifte e. Niels Lauridsen; ved dette deles halvgd. ml. s. Lars Nielsen og enken Anne Hansd.s ny mand, Niels Simonsen (tb. 1718 17/1 og 31/1, 464 og 471).

Vestre part af østre halvgd. – 1755 18/8 sk. fra L. N. og h. Anne Pedersd. t. s. Niels Larsen på $\frac{1}{4}$ gd. bondesk., som vi bebor og er vesterpart af østre halve Bondegd., som jeg selv har arvet e. min far og tilkøbt mig af mine br. (skpr. 21). – 1758 10/7 husbondholdbr. fra Poul Sørensen i Balle Overgd. (g. 13/5 1749 m. Maren Andersd., d. af Anders Christensen (død 1754), der igen var s. af Christen Andersen Bonde, død e. 1739), som herlejer $\frac{1}{4}$ parts gd., Bondegd. kaldet, som L. N. nu påbor og for alderdom har afst. t. sin s. N. L. mod årl. 2 rd. (skiftepr. for Charlottenlund i pakken B 4 D, 52 og fpr. 1). – 1761 overgår herl. t. Vinderslevg. (matr. 1742–44 (Z 10–5)). – 1787 16/6, sk. fra Maren Knudsd., enke e. N. L. i K., t. kapt. Lunn t. Charlottenlund selvejerrettighed af 0–6–3– $2\frac{1}{4}$, iflg. den ved skiftet e. min sal. mand trufne forening, at min s. Laurs Nielsen har fået frihedspas og accorderet købesum 100 rd. (skpr. 134 b). – Ved N. L. 2 tidl. koners død nævn. intet om selveje (skiftepr. 60 og 98).

Østre part af østre halvgd. – 1752 27/3 placat fra hr. Ermindinger i K., at $\frac{6}{4}$ sælges ved auk. bondesk. i sal. Simon Niensens forh. beboede $\frac{1}{4}$ gd., som var hans mor, et almisselem i K. sal. Anne Hansd. tilh. 27/12 stævnes Anders Christensen Bonde i K., der ved auk. var højstbydende, t. at betale $\frac{1}{4}$ bondesk. t. de fattiges h.kasse, hvormed sagen er i orden (tb. 209, 282 og 291). 1754 20/12 fbr. fra Niels Pedersen Østergård i Resen (g. 20/11 1752 m. Bodil Andersd. Bonde, d. af Anders Bonde i K.) t. Anders Christensen Hjøllund på $\frac{1}{4}$ gd., som S. N. fradøde (fpr. 14). 1761 ved okt. kvartal købt $\frac{1}{4}$ Bondegd. af Vinderslevgd (matr. 1742–44 (Z 10–5)). – 1791 udskiftn. af K. by, og gd. gjordes lige i htk., men da byen allerede 1793 solgtes t. selveje, ses af skpr., at begge $\frac{1}{2}$ af østre halvgd. ved 1844–matr. får nr. 11.

Vestre halve Bondegd. – 1662 1/7 for dom stod Enevold Hansen i K. m. fuldmagt af Niels Andersen i Bording ml. på h. Maren Eriksd. v. og af Per Eriksen ved Hampen og løvbød for 3. g. den lod og del, de havde arvet i $\frac{1}{2}$ selvejergd. i K. e. deres far Erik Pedersen Bonde (tb. 78 b og 109 b). – 1693 24/7 sk. fra Hans Christensen i K. iflg. skr. fuldmagt fra alle interess. t. Christen Andersen på dennes påboende halve gd. (tb.). – 1705 9/5 sk. (se forr. halvgd.) t. C. A. Bonde på herl. af nabolvillinggd. og 2 hele nabogd., men forbliver selv u. herskabet i Horsens; optræder selv som herremand over for naboerne, idet 1712 oprkræves rest. (tb. 31/10), 1717 stævnes naboenkens ny mand for ej at have taget husbondholdbr. (tb. 404 b), og 1718 stævnes igen for rest. og for skiftesalær og skiftebr.bekostn. (tb. 464), 1718 klager hans tjenerer over for høje afg., men han beviser ved sk. af 1705 endog

at måtte tage arb.penge (tb. 471). – 1707 lovbud fra Anders Nielsen Vinter t. h. Dorte Frandsd. samt b. Niels, Anders, Jens, Frands og Rasmus, fra Niels Jensen Klode t. Maren Jensd. m. fl., fra Niels Rasmussen t. h. Sidsel Andersd. samt b. Anders, Rasmus, Niels, Maren og Karen, og fra Søren Rasmussen t. Anne Jensd. og Rasmus Sørensen på et stk. jord på kirketofte i K. (tb. 178). Sk. fra sa. t. C. A. B. af 23/5 1707 på 4 kirkeagre, hvis bredde er i vestre ende $7\frac{1}{2}$ alen, midt på $3\frac{1}{2}$ alen og i østre ende 10 alen, og længden er 276 alen (= ca. 1 skp. land) (tb. 181). 1723 skifte e. borgm. Stefan Hofgårds enke Bodil Jørgensd. Høgsbro i Horsens, hvor i en jb. nævnes herl. af C. A. B. $\frac{1}{2}$ gd. (Horsens skiftepr. 453). 1736 4/7 sk. fra Peder Thomassen Bering i Randers og Horsens (s. af Thomas Mikkelsen Bjerling, herredsf. i Lysgård-Hids 1689–91, og g. 1725 m. borgm. Hofgårds d. Elisabeth Cathrine 1707–31) t. Anders Christensen Bonde på påboende $\frac{1}{2}$ gd. (lt. 1737–45, 245). – 1738 afslutter Peder Bering skifte på 40 ark e. Chr. Bondes h. Bodil Andersd. (B 4 D–2, 990). – 1740 26/10 sk. fra Anders Bonde t. Visti Pedersen i Fårbæk, Haderup sogn, på herl., $\frac{1}{4}$ af saml. htk. = 0–3–2–0 f. 40 rd., fæsteafg. årl. 2 rd. og e. min død mod indfæstn. hver gang 6 rd. 4 mk. t. mine arv. (lt. 1737–45, 532). – 1746 8/1 sk. fra V. P. t. Jens Lauritsen i Resen på ovenn. gds herl. f. 40 rd. (lt. 1745–52, 263). – 1749 12/1 gavebr. fra A. C. B. i K. t. s. Christen Andersen på bondesk. i $\frac{1}{2}$ gd., som han selv bebor (skpr. 6 b). – 1756 sk. fra Jens Larsen i Resen t. C. A. på herl. af 1–5–3– $1\frac{1}{2}$ i $\frac{1}{2}$ gd. i K. (skpr. 20). – 1769 8/5 sk. fra C. A. B. og h. Catrine Pedersd. t. svoger Poul Sørensen i Balle Overgd. (skpr. 53). – 1776 6/10 sk. fra Christen Christensen Højris t. Jens Lundum (skoleholder i Vinderslev og herredsskr.) på $\frac{1}{2}$ Bundgd., som er tilsk. 4/5 1770 af P. S. O. (skødepr. 66 b). – 1779 5/7 sk. fra Chr. Højris' enke Maren Laursd. trol. m. Jens Hansen Behr i Kjærs ml. i Linå sogn på auk.retten t. hendes påboende $\frac{1}{2}$ Bondegd. t. Hans Thomesen Müller fra Hinge f. 258 rd. (skpr. 70 b). – 1784 $13\frac{1}{4}$ sk. fra H. T. Müller t. kapt. Lunn t. Vinderslevgd. (skpr. 107 b). – 1844–matr. nr. 10.

25. *Kragelund nr. 11*. Borregd. (Iflg. Trap = Ladegd. t. Fr. IIs jagt-hus) 1688–matr.: Frands Eskildsen og Jens Nielsen Klode.

1657 14/7 sk. fra forr. ridef. på Silkeborg Henrik Meyn, nu i Kbhvn. på vestre $\frac{1}{2}$ gd. t. Frands Eskesen, som Laust Nielsen før har beboet; østre $\frac{1}{2}$ t. Jens Nielsen, Stenholt (tb. 1683, 83). – 1659–63 husbondholdbr. t. Frands Eskesen og Jens Nielsen i K. af gd., Jens Thomsen påboede 10 dl. (lensr.). – 1694 15/6 lovbud fra Frands Eskesen på $\frac{1}{2}$ Borregd. t. Jørgen Madsen i Stenholt og Bendit Frandsen i K., 29/6 sk. t. svigersøn Anders Nielsen Vinter g. m. d. Dorete Frandsd. (tb.). – 1705 ejes $\frac{1}{2}$ Borregd.s herl. af Chr. Andersen Bonde og bondesk. af A. N. V. (lt. nr. 33, 529). – 1742 ejes både herl. og bondesk. af Chr. Bondes søn Christen Christensen Borregd. der selv bebor gd. (+ $\frac{1}{4}$ af matr. nr. 10) (Matr. 1742–44, Z 10, 5). – 1775

6/6 sk. fra C. C. B. t. Lunn på Vinderslevgd. på påb. $\frac{1}{2}$ matr. nr. 11 + $\frac{1}{4}$ matr. nr. 10 (skpr. 96 b). – 1775 9/6 fbr. fra Math. Lunn t. Anders Pedersen f. i K. på svigerfar C. B. gd. 2–3–0– $2\frac{1}{4}$ mod med d. at foredrage et kristeligt og anstændigt ægteskab, aft. og landgilde 5 rd. (fpr.). – 1844–matr. nr. 4.

1705 ejes herl. af Chr. Andersen Bonde og bondesk. af Niels Jensen Klode. – 1754 12/9 auk-sk. fra Anders Christensen Bondes dødsbo t. Chr. Fischer på Allinggd. på herl. i $\frac{1}{2}$ Borregd. beboet af Jens Nielsen Klode (auk-pr.). – 1757 27/11 husbonddholdbr. fra C. F. t. Peder Pedersen (Holdgd.) i K., f. i Stenholt på sal. borgm. Møllers gods med enkens pas af 16/4 1757, på $\frac{1}{2}$ gd., som svigerfar Jens Klode nu bebor og har opladt; dertil ret til at indl. herl. til egen eje f. 56 rd., som C. F. selv har betalt derfor. (fpr. 236). – 1776 4/5 sk. fra boet e. C. F. t. Peder Pedersen Klode på herl. i påb. gd. f. den ved fbr. 1757 fasts. købesum (sammenl. m. $\frac{1}{4}$ matr. nr. 10) (skpr. 63 b). – 1777 9/1 sk. fra P. K. t. Just Michael Lund t. Sejlgd. på herl. af $\frac{1}{2}$ Borregd. (skpr. 144 b). – 1789 1/4 sk. fra P. K. t. eneste søn Peder Pedersen på $\frac{1}{4}$ matr. nr. 10, som jeg har købt af Anders Nielsen i Klosterlund med rettigh. og herl.; og ligeså på min ejende og tilh. bondesk. af min påb. $\frac{1}{2}$ matr. nr. 11, hvoraf min s. 23/3 1789 har købt herl. af hr. kammerråd Lund t. Sejl f. 94 rd. (skpr. 155). – 1844–matr. nr. 5.

26. *Kragelund nr. 10.* Sandbjerggd. 1688–matr.: Søren Elbæk og Rasmus Nielsen Vinter.

1662 7/1 de huse m. till. i K., som sal. Niels Andersen og h. sal. Ane Lasd. påboede og byggede, er bondeeje af den $\frac{1}{2}$ selvejerbondegd. i K., som sal. Niels Christensen Hvinningdal påboede (tb.). – 1683 købebr. f. Søren Rasmussen Elbech som Anders Christensen i Bierk, Hans Jensen i Bording by og Knud Christensen i Vrå har udgivet på $\frac{1}{2}$ bondegd. han påbor at han skulle nyde i pant f. 30 sl.dl. (tb. 83). – 1694 2/9, lovbud fra Søren Rasmussen på $\frac{1}{2}$ selvejergd., som han bebor. 16/9 mødte Niels Rasmussen, ibd. og ville købe (tb.). – 1705 ved herl.s overt. af Christen Andersen Bonde hed ejeren N. R. – 1755 fbr. fra Christen Christensen Bonde i K. t. Mads Christensen mod landg. 4 rd. og smør årl. t. Chr. Fischer på Allinggd. (fpr.). – 1757 9/2, sk. fra C. C. Borregaard og Kirstine Jensd. t. br.søn Christen Andersen Bonde i K. på 1–4–1– $2\frac{1}{2}$ beboet af Mads Christensen omf. både bondesk. og herl. (dog bet. 12 pund smør årl. t. Allinggd.) ejert e. skiftebr. e. mor; gl. adk. og sk. medf. (lt. 1758–63, 75). – 1761 overgår $\frac{1}{2}$ gd. t. Vinderslevgd. (matr. 1742–44, Z 10–5). – 1844–matr. nr. 16.

1630 17/4 købebr. (freml. f. tinget af Rasmus Nielsen Vinter) fra Peder Pedersen Bonde i K. t. R. V. h. far, Niels Christensen, f. i Hvinningdal og hans arv. på $\frac{1}{2}$ bondegd., sk. af 16/8 1630 (tb. 1683, 84). – 1664 13/12 lovbud fra Jens Nielsen Klode i K. på den del, hans h.

Mette Madsd. er arv. tilfaldet i den $\frac{1}{2}$ selvejerbondegd. i K., som R. N. V. nu påbor, e. hendes sal. mor Karen Mortensd., som boede og døde i K., t. R. N. Vi. (tb. 1664, 152 b). – 1681 17/5 lovbud fra J. N. K. på hvad hans h. Mette Madsd. er tilf. i $\frac{1}{2}$ selvejergd., som R. N. V. påbor, også e. hendes sal. br. Morten Nielsen (tb.). – 1682 24/1 sk. fra J. N. K. og M. M. i K. t. svoger R. N. V. og Karen Nielsd. på part i gd. i K. (tb. 85). – 1705 ved C. A. Bondes køb af herl. hed bonden Søren Rasmussen Vinter. – 1716 19/10 lovbud fra Anne Jensd., sal. S. R. i K., ved lavværge Lars Nielsen i Ø. Bording t. Niels Rasmussen i K., og myndling Rasmus Sørensen på hendes part af påb. selvejergd. (tb. 347). Iflg. f.anf. spurgte N. R., om gd. skulle sælges t. fremmede eller t. ny ægtemand Peder Pedersen; enken sk. derefter t. P. P. (tb. 351). – 1717 31/3 stævner C. A. Bonde som herl.-ejer P. P. f. ej at have taget husbondholdbr. på sal. S. R. $\frac{1}{2}$ gd. (tb. 404 b). – 1742 $\frac{1}{2}$ af $\frac{1}{2}$ gd. = 0-6-0-2 $\frac{3}{4}$ overg. ved arv t. Anders Christensen Bonde, e. hvis død den arves af d. Karen Andersd. i Resen (g. 7/11 1763 m. Søren Andersen Smed i Gødvad) (matr. 1742-44, Z 10-5). – 1764 10/10 sk. fra S. A. S. i Gødvad t. Christen Andersen Bonde i K. på 0-6-0-2 $\frac{3}{4}$ (skpr. 46). – 1769 29/3 sk. fra C. A. B. t. Jens Pedersen Rydal (skpr. 52) . – 1780 20/12 sk. fra J. P. R. i K. t. AndersNielsen i Vinderslev på påb. $\frac{1}{4}$ part sted i K. (skpr. 105). – 1783 1/10 sk. fra A. N. t. Peder Pedersen Klode f. 160 rdl. på 0-6-0-2 $\frac{3}{4}$ (og sammenl. m. $\frac{1}{2}$ af matr. nr. 11) (skpr. 105). – 1783 24/11 sk. fra P. P. K. t. M. H. Lund på Sejlgd. på herl. af $\frac{1}{4}$ gd. 0-6-0-2 $\frac{3}{4}$ (skpr. 105).

1742 er $\frac{1}{2}$ = resten af ovenn. $\frac{1}{2}$ gd. = 0-6-0-2 $\frac{3}{4}$ overgået ved arv t. Chr. Chr. Borregård (og sammenl. m. $\frac{1}{2}$ matr. nr. 11) (matr. 1742-44, Z 10-5).

26 a. *Hjælland.* (Klosterlund) 1688-matr. Peder Nielsen, Peder Ibsen.

1685 9/10 sk. fra Peder Luxdorf t. Fjellebro t. borgm. Jørgen Hansen Høgsbro i Horsens (lt. nr. 22, 237). – 1700 beboet af Balzer Andersen (kopskat). – 1723 skifte e. Bodil Jørgensd. Høgsbro, enke e. Stefan Rasmussen Hofgård i Horsens, jb. bl. a. H. fæstet af Chr. Sørensen (Horsens skiftepr. 453). – 1746 9/12 sk. fra Anders Pedersen Stenholt, kromand i Engesvang, t. Herman Eriksen Bang, strandrider og visiteur i Århus stift, på øde H. (lt. nr. 42, 162). – 1757 21/6 sk. fra Herman Bang t. lærredstrykker Niels Nielsen Cramer på H. 2-6-0-1 (lt. nr. 44, 176). – 1763 5/5 sk. fra N. C. t. insp. over kol. Lucas Klock i Knudstrup på H. eller Closterlund 2-6-0-1 (skpr. 39 b). – 1766 3/5 sk. fra L. K. t. H. H. Lichtenberg t. Bistrup på K. (skpr. 47 b). – 1767 28/9 fbr. fra Frants Friedenreich t. K. (sen. t. Palstrup m. m.), major af cavall., på Stenholt, dat. K. – 1772 bet. Fr. fodedpenge af K. – 1776 Sr. Frølund på K. i rest. t. Palstrup. – 1776 17/9 vidne fra Lucas Klock, degn i Elsborg, at sk. på K. t. H. H. L. kun var pro forma på g. af mødende modbydeligheder; endv. fra R. Nislev i

Bording ml., at sk. på Refshale, Stenholt og K. blev udst. t. H. H. L., for at Fr. ej skulle blive overfaldet af hofjægerm. Bachmann (t. Vellinggd. ved Vejle) (Fr. privatark.). – 1781 13/6 sk. fra H. H. L.s bo t. forv. Søren Holm i Ans på K. 2–6–0–1 (skpr. 78). – 1781 14/6 sk. fra S. H. t. Anders Nielsen fra Vinderslev på K. (skpr. 78 b). – Se H. P. Hansen: Skovlovninger, 67 og 112.

27–28. *Engesvang*, 2 gårde. 1688–matr.: Herl.: Claus Lihme i Helsingør og medarv. – Søren Enevoldsen, jordeje, $\frac{2}{3}$ gd. – Niels Pedersen, jordeje, $\frac{2}{3}$ gd. – Christen Simonsen og Mogens Pedersen, jordeje, $\frac{2}{3}$ gd. – Engesvanghus (Bjelskovhus), Peder Nielsen, 1 jordejehus, som Søren Enevoldsen er jordrot til.

1490 sognevidne, at kirken har 1 gd. og 1 bol i E. – 1494 kontr. ml. bønder og kirkens tjenere i E. – 1501 kirken har 3 stk. eng i Bredemade, som er afst. af bonden i E. (Æ. D. A.). – 1437 nævnes Jens Stigsen i E. – 1489 n. Milther Jensen i E., 1483 Sebast Jensen. – 1525 n. Søren Milthersen i E. og Jens Sybast. – 1586 n. Ivar Poulsen og Mads Nielsen. – 1613 n. Milther Rasmussen, Christen Andersen og Niels Sørensen. – 1630 n. Rasmus Milthersen, Søren Mortensen og Peder Madsen. – 1569 dom af Hids h. ang. kirkebolet, som af bønderne i E. t. kirken givet er, at de det skulle beholde for en årl. afg. og fæste det af lensm. på kirkens v. (tb. 1657). – 1657 dom af Hids h., at Søren Mortensen alene skal beh. fæstet af bolet (tb. 1657).

Herl. (efterh. også bondesk.): – 1664 11/8 sk. fra kronen t. toldskr. Laurids Madsen Lihmes enke, Kirsten, (Kr.sk.). – 1691 28/7 transp. fra landsd. Jens Lassen t. Grubbesholm t. Henrik Holst på tilgodeh. i gods i E. (lt. 1690–92, 279 b). – 1696 28/9 sk. fra Henrik Holst, Kbhvn., på herl. af E. 16–1–2–0, t. Raben t. Vinderslevgd. (godsark.). – 1749 9/6 sk. fra Chr. Fischer t. Charlotte Amalie, d. af Niels Thygesen t. Matrup på hele E. som gave i kærlig erindr. af hendes navn og omhu for hendes lykke og avantage (lt. 4/6 1755). 1768 april sk. E. fra Matrup t. Fr. Friedenreich, da kun t. Klosterlund, sen. t. Palstrup. (B 4 D–4, 25/3 1769).

1624 27/4 sk. fra Peder Skriver i Staxhede (Nr. Felding sogn) t. Søren Mortensen i E. og h. Anne Pedersd. (tidl. g. m. Milther Rasmussen) på $\frac{1}{2}$ bondegd. i E. norden bækken, som han selv påbor (tb. 23/7 1688). – 1657 16/5 sk., hvor iflg. skifte af 2/11 1655 e. A. P. g. m. S. M. deres $\frac{1}{2}$ gd. synden bækken er pantsat t. Chr. Michelsen i Nørlund f. 200 dl., men vurd. t. 350 dl. f. hv. pris den overdr. t. panth. (tb. 58), hvis h. A. P. har klaget t. lt. over ulovligt løvbud (tb. 30/6). – 1655 2/11 købekontr. fra S. M. i E. t. C. M. i Nørlund og h. A. P. (tidl. g. m. Jens Andersen i Nørlund, søn af hr. Anders Jensen, Bording) på $\frac{1}{2}$ selvejerbondegd. i E., som ligger sønden! bækken = $\frac{1}{4}$ af al E. grund; som vitterlighed min kære stiftsøn Niels Milthersen i Holstebro samt min ... Peder Sørensen i E. (tb. 23/7 1688). – 1656 20/5 sk. fra N. M. i Holstebro t. Christen Michelsen i Nørlund $\frac{1}{2}$ gd.

norden bækken (= $\frac{1}{4}$ af al E. grund), som S. M. tilf. beb. (tb. 23/7 1688). – 1668 10/6 forlig ml. C. M., Peder Pedersen og Niels Pedersen i E. om tvende selvejerbøndergd. i E., som vi ibor og besidder, hvoraf Peder og Niels P. har arvet $\frac{1}{2}$ e. vore forældre Peder Madsen og Maren Pedersd., som boede og døde i E., og købt $\frac{1}{2}$ f. rede penge af C. M., at de alle 3 skal have lige meget og være lige gode om alt undt. noget, som ligger vest og syd f. E., som kaldes Bjelskovhus, Klode og Elbæk, hvori Peder og Niels ingen lod eller part skal have (tb. 23/7 1688). – 1696 13/1 afk. fra Morten Poulsen i V. Bording og h. Maren Christensd. t. svoger Søren Enevoldsen og h. Karen Christensd. al del Maren er arv. tilfaldet e. hendes far sal. Christen Mickelsen og sal. mor Anne Pedersd. i selvejergd., som S. E. ibor i E. (tb. 10/2). – 1713 16/12 husbondholdbr. fra Hans Thomsen Strømberg t. Vinderslevgd. t. Peder Sørensen på hans far S. E. gd. i E. till. m. en part af kirkebolet; 4–5–2–1, fæstet strækker sig ikke videre end som herl. vedk. (fpr. 93). – 1728 1/3 sk. fra Anders Pedersen Tollund t. Jens Sørensen i E. på 2 skp. bondesk. i P. S. selvejergd. (skpr. 58). – 1728 31/3 sk. fra Jacob Pedersen i Pårup t. J. S. i E. på 6 skp. bondesk. i P. S. gd. (skpr. 58). – 1770–73 i sag ml. Søren Pedersen og major Friedenreich finder fogden det fornødent at få udtog af skiftet e. far og farbr. S. P. husbondholdbr. er dat. Matrurp 10/9 1766. Fr. har 1767 tvunget S. P. t. at være gevorben soldat i Rendsborg (tb. 379). – 1772 22/6 auk-sk. iflg. auk. 18/5 1769 fra S. P. t. Søren Pedersen i Højbjerg ml. på 1 td. bondesk. i hans gd. i E. (skødepr. 58). – 1780 27/5 lejekontrakt fra Viborg magistrat som skifteforv. i Fr. bo t. Søren Thygesen på gd. i E. (lt.db. 1788–97, 216). – 1792 25/6 auk-sk. fra Fr. bo på E. Vestergd. 4–5–2–1 t. Søren Busch i Ulkær ml., der 26/6 1792 sk. den t. deling ml. 4 halvgårdsmænd i E. (skpr. 207).

1714 22/11 husbondhold fra Strømberg på Vinderslevgd. t. Simon Christensen (f. 1689 i E.) på $\frac{1}{2}$ gd. i E., som Erik Pedersen Rønholt en tid har haft i brug m. $\frac{1}{2}$ kirkebol og 9/10 er fradømt, hvorfor gd. blev taget i besiddelse af Peder Jørgensen i Moselund, Søren Pedersen i Pårup hans h. Maren Nielsd. og S. C. stiffer Mickel Nielsen i E. (fpr. 93). – 1715 3/3 sk. fra S. P. i Pårup og h. M. N. som medg. t. vor svigersøn S. C. og h. Anne Sørens. på gårdspart, som Maren har arvet e. sine forældre Niels Pedersen og Maren Nielsd. i E. Endv. sk. t. sa. fra Erik Pedersen og h. Kirsten Nielsd., som er gamle og affaldne folk, der ikke kan svare k.m. skatter og husbondens landg., på selvejerpart, vi har arvet e. Kirstens forældre Niels Pedersen og Maren Nielsd. (tb. 1/2 1717). – 1739 1/8 kond. at Niels Henriksen fra Hjøllund skal nyde Simon Christensens gd. i E. (tb. 1746, 332 b). – 1844–matr. nr. 2 og 3.

1652–53 husbondholdbr. t. Peder Pedersen i E. af hans fars gd. 10 dl. (lensr.). – 1678 5/11 sk. fra P. P. og h. Anne Pedersd. i E. t. svoger Christen Simonsen og h. Anne Pedersd. på gd. i E. (tb. 191 b). Lovbud t. Christen Andersen i Stenholt og h. Maren Pedersd., Niels

Pedersen, og Anne Pedersd. sal. Christen Mickelsens, item Peder Pedersen, Balsar P. og Anne, Kirsten og Maren P. (tb. 177). – 1692 27/2 sk. fra Chr. Simonsen og h. A. P. t. Christen Thomsen og h. Maren Simonsd. (tb.). – 1705 6/4 andel af bondesk. i østerste gd. beboet af Mogens Pedersen sk. som del af Højris-gods fra Christen Andersen Møller t. Niels Jørgensen i Klode ml. (lt. nr. 33, 486). – 1726 ejes and. af sidstn. arv. (lt. nr. 40, 205). – 1733 skifte c. gmd. i E. Jens Sørensen Isens h. Kirsten Christensd., d. af sal. Chr. Thomsen og Maren Simonsd., der endnu lever i gd.; bl. b. Mickel Jensen, 14 år (han får 1781 sk. på gd. i E. 2–3–1–2 fra Friedenreich på Palstrup) (skiftepr. 616). – 1844–matr. nr. 1 og 4. ,

1653 9/5 skifte c. Jens Andersen i Nørlund, hvor cnken Anne Nielsd. overtager Bjelskovhus (tb. 23/7 1688). – 1688 jorddrotten Søren Enevoldsen (g. m. Karen Christensd., d. af Anne Pedersd. g. 2.º m. Christen Mikkelsen i E.). – 1718 24/10 stævning fra Jacob Pedersen Tollund i Holstebro (d.søn af Jens Andersen) og Peder Sørensen (søn af Søren Enevoldsen) t. fæsteren Anders Jensen ang. rest. landg. (tb.). – 1728 22/11 sk. fra Anders Pedersen i Tollund t. amtm. Serup t. Sejlgd. på selvejerbondepart i Bjelskovhus (auk.-pr. 1739). – 1736 30/9 sk. fra Anders Pedersen af Bustrup t. E. Heug t. Sejlgd. på part (auk.-pr.). – 1747 4/11 husbondholdbr. fra Allingd. t. Peder Andersen e. Anders Jensen Isen (fpr. 201). – 1767 29/8 sk. fra Søren Pedersen i E. t. fæsteren Peder Andersen 1–6–0–1, idet Thygesen t. Matstrup c. beg. tilstår at huset tilf. har været Matstrup tilh., men for længst er frasolgt (skpr. 50 b). – 1844–matr. nr. af Over Julianehede.

29. *Elbæk*. 1688–matr.: jordejebol Christen Christensen.

1686 14/12 stævning fra Peder Pedersen i Tollund og Peder Jensen i Pårup t. Christen Christensen i E. for rest. bondesk.; h. har betalt f. 4 år t. Voldborgdag 1686 (tb. 91). – 1697 15/9 sk. fra Anders Christensen, borger i Malmø, t. Mads Christensen Elbech i Bording (lt. 30, 434). – 1700 beboet af C. C. enke (Lopskat). – 1723 11/5 skifte c. Bodil Jørgensd. Høgsbro (d. af Jørgen Hansen), enke e. Stefan Hofgård; herl. af E. ejes af boet, bondesk. af Morten Nielsen (g. m. Inger Jensd.) (Horsens skiftepr. 453). – 1730 28/11 skifte e. Anders Pedersens (Tollund) h. Mette Nielsd., ejer selvejerrettighed i E. vurd. t. 20 sl.dl. (Skanderborg rytterdistr. skiftepr.). – 1738 ejes bondesk. af Peter Sørensen i Engesvang, beboer Anders Pedersen. – 1742 og 1761 ejes herl. af Jens Sørensen Isen i Engesvang. (Z 10–5). – 1766 20/12 sk. fra Søren Pedersen i Engesvang t. Rasmus Nislev fuldm. på Palstrup, ejer af Bording ml., på E. 1–3–0–0 arv. e. forældre, beboet af Niels Andersen (skpr. 49 b). – 1787 23/1 købekont. fra R. Nislev t. fæsteren Peder Jacobsen på E. 1–3–0–0 (skpr. 135); sk. 18/7 1792 (skpr. 216).

30. *Klode*. 1688–matr.: jordejebol Christen Mickelsen.

1567 sk. fra Las Pig og h. Maren Sørensd. t. Erik Sørensen på hendes del i K. mark etc. – 1577 sk. fra Stij Sørensen t. Erik Sørensen på

al arv e. far i K. mark. – 1580 kongens dom: Per Skriver $\frac{1}{8}$ af gd. og $\frac{1}{16}$ af K. mark, Jep Eriksen og br. $\frac{1}{8}$ af K. mark, Peder Jensen og Peder Bonde $\frac{1}{24}$ af K. mark, Per Eriksen $\frac{1}{6}$ af K. mark, Berete Persd. $\frac{1}{6}$ af K. mark, Stij Sørensen intet. – Før 1591 sk. t. Niels Sørensen. – 1591 $\frac{4}{5}$ sk. fra N. S. i Stenholt t. Rasmus Nielsen Vinter i Bording på hele Elbæk. – 1591 Stij S. br., at han kender sig intet i E. ejendom. – 1597 sk. fra Peder Lassen Pig i Kragelund og br. t. Stij S. i Tandskov på $\frac{1}{12}$ af E., bel. i K. mark, arv. e. deres mor Maren Sørensd. i Dauding, der havde e. sin far; endog han ingen lod havde, da hans far og mor solgte det t. Erik Sørensen. – 1598 dom af herredsf. Jesper Nielsen i Serup, der tild. Sti Sørensen $\frac{1}{3}$ i Elbæk. – 1602 26/4 sk. fra Obi Hansen i Ø. Bording og h. Kirsten Eriksd. t. hr. Anders Jensen i Bording på $\frac{1}{3}$ Elbæk gods og ejendom. – 1602 10/9 pantebr. fra Jens Pedersen i Sinding, halvbr. og værge f. Niels Rasmussen Vinter på 20 rd. t. hr. A. J. i Bording, hvorfor pantsættes $\frac{1}{3}$ Elbæk, som Niels, Peder og Anne har arv. e. far Rasmus Vinter i Bording. – 1603 sk. fra Stij Sørensen t. hr. A. J. Bording på del af Elbæk arv. e. far Søren Milthersen og $\frac{1}{12}$ Elbæk købt af Peder Pig. – 1618 19/5 sk. fra Jens Pedersen i Sinding t. sin br. Niels R. Vinter på al lod og del i Elbæk e. mor f. 6 sl.dl. – 1618 26/10 Niels R. Vinter får lov af Jens Andersen på far hr. A. J. v. at annamme den års skyld af 2 parter, skrevet af herredskr. Søren Pedersen i Sejling. – 1618 17/11 sk. fra Jens Pedersen og Obbi Hansen på d. Kirstens v. t. J. A. på far hr. A. J. v. på deres arvepart e. sal. mor Kirsten Eriksd. – Ca. 1620 tingsv. vundet af Jens Andersen i Nørlund på far hr. A. J. v. fra Gertrud Sørensd. i Elbæk, hendes 2 s. og Christen Lassen i Bording, at i 21 år havde Stij Sørensen fået landg. af $\frac{1}{3}$ af Elbæk, og derefter (1603) havde hr. A. fået landg. af $\frac{1}{3}$ Elbæk. – 1620 dom at Rasmus Nielsen Vinter næste tingdag skal give J. A. og far sk. på al hans rettighed i Elbæk og K. mark (lt. tb. 1620, 127 b ff. og 161 b). – 1625 26/7 tingsv. af 6 mænd, der var krævet at sætte leding og landg. på Elbæk og K., satte onsdag sidst hver f. 2 skp. rug og 4 hvid leding t. k. m. og syntes ej at kunne give mere, fordi de af gl. tid er taget fra de tvende gd. i Engesvang (tb. 1706, 129). – (Se Fra Viborg Amt 1964, side 113 og 117). – 1685 9/10 sk. på herl. af Elbæk og K. t. Jørgen Hansen, borgm. i Horsens (lt. skpr. nr. 22, 237).

31. *Klode mølle*. 1688–matr.: Anders Sørensen ejer selv møllen. Se Fra Viborg Amt 1964, side 104–34.

32. *Skygge*. 1688–matr.: Propr.: Ahlefeldt til Herningholm, Claus Lihme i Helsingør, J. Ulfeldt til Våbensholm. Fæster: 1. Søren Christensen, 2 Gr. Jensen, P. Hansen, 3. Peder Sørensen. Gl. 4–2–0–0, 5–0–2–2, 4–3–2–2. Ny 3–1–1–0, 3–3–0–2, 3–0–1–0.

1731 htk.sp. i Randers amtsstue (B 14–2): – Prop. Christen Nielsens arv. i Bording ml. 1. Niels Smed 2–1–1–0, Niels Christensen 1–0–0–0.

2. Søren Jensen 1-5-2-1, Christen Olesen 1-5-2-1. 3. Christen Jensen 3-0-1-0.

1742 herl.ejer i matr. (Z 10-5): propr: 1. enken Bodil Christensd. i Bording ml. 3-1-1-0. 2. do. 1-5-1-0, hr. C. Ermandinger i Kragelund 1-5-1-0, 3-3-0-2. 3. enken 1-4-0-1 $\frac{1}{2}$, Jens Mortensen i Bøjlund 1-4-0-1 $\frac{1}{2}$, 3-0-1-0.

1705 15/4 sk. fra Peder Lassen t. Herningholm t. Christen Nielsen i Bording ml. på 3-0-1-0 i S., beboet af Peder Degn (lt. nr. 33, 503). – 1735 18/6 sk. fra Chr. Jespersen i Torup i Sunds sogn t. mølleren i Bording på 1-0-0-0 i S.

1697 6/11 sk. fra Mads Christensen Elbech i Bording by t. Chr. Nielsen i Bording ml. på 1-5-2-1 i S. (auk.-pr. 1745, 85). – 1712 17/4 pantebr. fra Christen Niensens enke Anne Christensd. og hendes ny mand Niels Christensen i Bording ml. t. s. Niels Christensen ved form. Søren Pedersen i Tvermose i $\frac{1}{2}$ gd. i S. (lt. nr. 35, 82). – 1721 28/10 kgl. sk. på relutionsretten (auk.-pr. 1745, 85). – 1730 24/4 sk. fra Niels Christensen Schygge og Niels Christensen Smed t. provst Ermandinger i Kragelund på $\frac{1}{2}$ nr. 2 (auk.-pr. 1745, 85). – 1745 20/12 auk.-sk. fra Ermandingers bo t. Bodil Christensd. i Bording ml. på $\frac{1}{2}$ af nr. 2 (auk.-pr.).

1712 14/3 sk. fra Peder Hansen Degn i S. på $\frac{1}{4}$ af nr. 2, 0-6-3- $\frac{1}{2}$, købt af Mads Elbech, t. Christen Sørensen Funder i Vinderslev (tb. 51). – 1714 22/12 sk. fra Chr. Funder t. Niels Sørensen Møller i Bording ml. på 0-6-3- $\frac{1}{2}$ (lt. nr. 35, 212). – 1714 8/6 sk. fra Peder Hansen Degn i Mortensgård, Ikast sogn, på 0-6-3- $\frac{1}{2}$, købt af Mads Elbech, t. N. S. M. (lt. nr. 35, 241). – 1735 skifte e. N. S. i Bording ml. nævner 1-5-2-1, beboet af Chr. Olufsen e. fbr. af 20/6 1713, arv. af s. Peder Niensens enke Bodil Christensd. i Bording ml. (amts-skiftepr. 94). – 1765 20/2 sk. fra Bodil Christensd. s. på alle 3 hele gd. i S. t. Rasmus Nislev på Clausholm (skpr. 44).

33. *Tollund*. 1688-matr.: Peder Pedersen, denne gd. er bondens ejendom, men herl. tilh. Daniel Fischer på Silkeborg.

1663 sk. fra Thomas Jacobsen i Tollund på egne og h. Maren Andersd. v. og med fuldm. fra sin svoger Christen Lassen i Nygård og hans h. Inger Jacobsd., Mogens Andersen i Hvam på h. Voldborg Pedersd. v., Jep Nielsen i Thorning på h. Mette Pedersd. v., Jacob Pedersen i Løgager på egne og umyndige søskende Peder, Balser og Annes v., fuldm. fra Peder Pedersen i Engesvang på h. Anna Pedersd. v., Peder Sørensen i Pårup på søskende Morten Eriksen og Anna Eriksd. v., Peder Sørensen Beg på egne og br. v., fuldm. af Svend Jensen i Pårup på h. Kirsten Eriksd. v., fra Christen Christensen i Tulstrup på h. Mette Sørensd. v., disse ihåndtog Christen Lassen i Tollund! og sk. t. Las Christensen (allerede beboer af $\frac{1}{2}$ Tollund og s. af Christen Lassen i Nygd. eller Skophus, sidst g. m. Inger Jacobsd.) og h. Anne Nielsd. (d. af Inger Jacobsd. g. 1° m. Niels Lauridsen i Tollund (tb. 15). – 1669

25/5 sk. fra Las Christensen og Anne, nu i Nygd. (Skophus), og svogeren Christen Nielsen i Linde, Sunds sogn, på Tollund og Hessel t. Peder Pedersen fra Sejl (hustruernes fætter) og h. Maren Jensd. (d. af Jens Andersen i Nørlund, Bording s. (tb.)). – 1670 28/6 sk. fra Thomes Jacobsen t. P. P. på del af Tollund (tb.). – 1728 24/10 sk. fra Christen og Anders Pedersen (s. af P. P.) på selvejet i Tollund t. etatsråd Seerup t. Sejlgård (auk.-pr. 1739). – Se Fra Viborg Amt 1962, side 20–24.

34. *Hessel(huset)* 1688–matr.: under Tollund: Peder Pedersen.

1630 2/8 Reinholt Møller (henrettet 1633) på Silkeborg ml. og kro tilb. k. Hessel, som ligger i k. vildtbane i Funder, og som årl. skylder 2 tdr. byg, 1 $\frac{1}{2}$ letpd. smør og 1 brændsvin og dertil skov af 30 svins olden mod at få nogle tiender i Hids h. i fæste (K. B. 212). – 1634 7/4 Peder Christensen, skr. på Silkeborg, får k. gd. i Bøgild på livstid kvit og frit mod at tilsk. k. bøgested i Linå og H. m. egelund til 40 svin (K. B. 582). – 1635 10/9 P. C. overtager H. ved at ovenst. handel går tilb. (K. B. 249). – 1664 lovbud fra Thomes Jacobsen i Tollund på ungarl Anders Pallesen, stud. i Viborg og f. i Linå (sen. præst i Sennels) hans v. på selvejendommen V. H., som han arv. er tilf. e. forældre (Palle Pedersen Wendel, præst i Linå, og Anne Pedersd.) t. Sidsel Pallesd. i Foldby og de andre søskende i Linå Jørgen, Johan Adelus, Anne Margrete og Birgitte samt Mette Pallesd. i Viborg og desuden varsel t. Jacob Lauridsen. Sk. t. Las Christensen og h. Anne Nielsd. i Tollund på H. (tb. 144 b og 147 b). – 1669 sk. fra Las Christensen t. Peder Pedersen i Tollund. – 1727 11/8 sk. fra Anders Pedersen Tollund i Kristiania (ved fuldm. og svoger Adam Levin Hammer) på bondesk. og selvejerrettighed i H. t. etatsråd Seerup t. Sejl. (auk.-pr. 1739).

35. *Pårup*. 1688–matr.: jordeje. Peder Jensen, $\frac{1}{2}$ gd; Svend Jensen, Søren Pedersen, $\frac{1}{2}$ gjd.

1503 tingsv. af Hids h., at Hårdvadlund (Hørbylunde) i Vrads h. lå t. gd. Moselund, som kirken fik af Henrik Pedersen t. Sillerup, indt. sandemænd i Vrads h. svor størsteparten t. de 2 bønder i P. (Æ. D. A. II 40). – 1670 8/6 sk. fra Peder Sørensen Beg i Sjæll. (s. af Søren Pedersen i P. og Anne Jacobsd.) t. beboeren Peder Sørensen og Maren Olufsd. på $\frac{1}{4}$ P. (Vrads tb. 22). – 1721 maj husbondholdbr. t. Niels Sørensen på $\frac{1}{4}$ P. (Skanderborg rytterdistr. fpr.). – 1722 24/1 skifte e. Søren Pedersen og h. Maren Nielsd. i P., s. Niels Sørensen overtager bondeejet (Skanderborg rytterdistr. skiftepr. 68 b). – 1727 25/6 sk. t. Niels Sørensen (Vrads skpr. 59 b). – 1768 18/11 skifte e. N. S. i P., bl. a. på selveje i $\frac{1}{2}$ P., der arves af s. Søren Nielsen, som får husbondholdbr. 12/5 1767 (Sejl skiftepr. 200). – 1802 20/10 sk. fra S. N. t. s. Niels Sørensen på bondeje (Vrads skpr. nr. 3, 158 og nr. 6, 92). – 1815 17/10 auk.-sk. fra ejeren af Sejlgård, Hastrups dødsbo, på ca. 2

td. htk., bortf. t. S. N. enke, indbef. noget bondeje, t. fæsterens s. N. S. (Lysg. skpr. nr. 23, 74). – 1844–matr. nr. 1.

1769 6/9 sk. fra Søren Nielsen i P. t. svoger Jens Jørgensen fra Moselund og søster Maren Nielsd. på 2 skp. bondesk. (Vrads skpr. 59 b). – 1805 4/12 sk. fra J. J. t. s. Jørgen Jensen på 2 skp. bondesk. (Vrads skpr. nr. 3, 262). – 1811 24/6 sk. fra Niels Hastrup t. Sejlgd. t. br. Jørgen J. og Peder J. på 2–0–1–2²/₃ i P. (Lysg. skpr. nr. 15, 91). – 1844–matr. nr. 3.

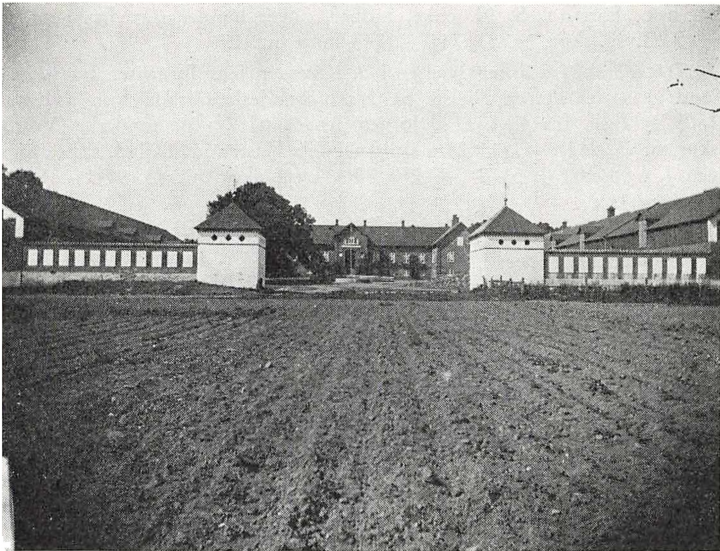
1618 6/11 skifte e. Jacob Bertelsen i Løgager, hvor ¹/₂ P. tilf. s. Bertel Jacobsen, præst i Levring (Ebstrup-ark.). – 1656 husbondholdbr. fra k. t. Svend Jensen og Kirsten Eriksd. (d. af Erik Mortensen i P. og Anne Jacobsd. fra Tollund) på ¹/₄ P. (lensr.). – 1721 maj husbondholdbr. t. Anders Hansen på ¹/₄ P. (e. Jens Svendsen) (Skanderborg rytterdistr. fpr.). – 1677 4/7 sk. på ¹/₁₀ P. t. Christen Christensen g. m. Johanne Madsd. i Elbæk (Vrads tb.). – 1677 3/9 sk. på ⁴/₁₀ P. fra Kirsten og Johanne, d. af hr. Bertel Jacobsen t. Peder Jensen (s. af Jens Andersen i Nørlund) og Ermegård Jacobsd. fra Løgager (hvis mor var kusine t. sælgerne) (Vrads tb.). – 1721 maj husbondholdbr. t. Jens Pedersen på ¹/₂ P. (Skanderborg rytterdistr. fpr.). – 1744 5/6 skifte e. Jakob Pedersens h. Maren Lauridsd., ingen tegn på selveje, eneste d. Ermegaard, hvis morbr. er Niels Lauridsen Kirkegaard i Sinding (Sejlgd. skiftepr.). – 1744 23/11 skifte e. Thomas Svendsen i P. ml. enken og d. g. m. Niels Rønkilde i Bording s., der foregav at arve ¹/₄ P.; besidderen af gd. oplyser at afd. havde 1¹/₂ skp. grøn land hvert år til brug (Sejl skiftepr. 59). – 1750 28/3 skifte e. Jens Andersens h. Anne Nielsd. i P., selvejerandelen vurd. t. 13–2–0 (Sejl skiftepr. 97). – 1748 er Jacob Pedersen i P. afl. af Niels Bertelsen (htksp. f. Sejlgd.). – 1773 25/8 sk. fra N. B. t. amtsforv. Lund i Thisted, sen. t. Sejlgd., på bondesk. 0–6–0–2¹/₂ (Vrads skpr. 93). – 1844–matr. nr. 2.

36. *Allinggård*. 1688–matr.: Rasmus Fischer.

1623–24 fbr. f. Gregers Madsen f. ¹/₂ A. hans mor oplod 34 dl. (lensr.). – 1651 fæstere Thomas Gregersen, Gregers Madsen og Peder Jensen; nydes af en officer. – 1658 fæstebr. f. Poul Nielsen, f. i Borup, på ¹/₃ A., som Thomas Gregersen og Kirsten Lauridsd. påboede 20 dl. (lensr.). – 1662 11/11 tingsv. at Gregers Madsen i A. på mødr. og herredsf. Erik Eriksen i Bøgild på fædr. side er søskendebørn t. hr. Bertel Jacobsen, forh. præst i Levring (tb. 120 b). – 1683 4/12 herredsf. i Gjærn Niels Gregersen f. i A. forl. arv e. far og mor af svogeren Chr. Knudsen i A., afsat 1682 som foged i Hids h. (tb.).

37. *Grauballegård*. 1688–matr.: Løjtnant Augsburg af hans egen ¹/₂ gd. 2–5–0–0, af Kremmergd. 4–6–1–0, Noch 0–2–1–1¹/₂, ny 9–3–2–2.

1634 lensr. Anders Vendelbo ¹/₂ gd. i fæste og bondepart i skov t. 34 svins olden.

Vester Kejlstrup.

Anders Vendelbo og Niels Rasmussen, jordeggen 5-2-0-0, Henrik Andersens, jordeggen 4-6-1-0, Anders Vendelbo, lille have 0-2-1-0., 5 små stk. jord 0-1-2-0. Jb. 1666.

38. *V. Kejlstrup*. 1688-matr.: Lars Christoffersen.

1661 21/12 kgl. sk. t. Chr. Fischer bl. a. V. K., en alm. fæstegd. - 1679 11/6 panteobl. fra Laurids Christoffersen på h. v. t. Mette Harder, sal. Chr. Fischers enke på 200 rd. e. højesteretsdom (lt. nr. 19, 160). - 1681 10/3 sk. fra Iver Knudsen, residerende på V. K., t. svoger Daniel Fischer t. Silkeborg på den arvede part i jordegods, som han m. L. C. kan dele (tb. 29/3). - 1684 24/2 sk. fra Maren Lauridsd. i Skanderborg, sal. Clemen Thomsen Fischers enke, t. svigers. L. C. på V. K. og h. Anne Clemensd. på al arv tilf. e. br. Chr. Fischer, så vidt $\frac{1}{2}$ af en br.lod kan tilstr., læst Skanderup birketing 25/2 1687 (lt. nr. 23, 281). - 1693 5/12, 1698 20/6 og 1699 11/3 sk. t. Anne Clemensd. fra stedb. Christoffer Bagge, 1718-22 byskr. i Viborg, sal. Kirsten Marie Lauridsd. mand Anders Melgård i Resendal og Bagge Lauridsen Worm på arv i V. K. gods iflg. skiftebr. 31/5-2/6 1693 e. far L. C. (tb. 11/12 1693 og lt. nr. 31, 182 og 425).

39. *Sejlgård* - 1617 nævnes som fæster Peder Andersen g. m. Anne Balsersd., død 1618 ved hekseri (Festskr. t. H. P. Hansen, 86). - 1620 n. Balsers Pedersen som fæster (tb. 1670 28/6), svigers. Peder Jacobsen

fra Tollund fæster 1626 $\frac{1}{2}$ af S. Frederik Balsersen g. m. Maren Christensd. Barfod var fæster omk. 1688. (Abildtrup: Selvejersl. Bjødstrup, 85). 1713 var s. Jacob Frederiksen, f. 1687, fæster i S. – 1663 kgl. sk. t. hofskrædder Andr. Søbøtke på S. og Elling samt Silkeborg ml. og kro, men inden 1677 overt. af Chr. Fischer på Silkeborg. – 1729 25/2 kgl. konf. på Jens Jørgensen Serups erektionsbr. på S. som næringshus f. hans d.s. Jens Serup Heug og descendenter og i tilf. af deres uddøen et hospital u. direktion af stiftsøvr. (B 4 D–2, 3001).

40. *Charlottenlund*. – 1788 26/7 rentek.-res. at kapt. Lunn på C. som hidtil i fællig har haft 3 td. htk. i Kragelund by, ved udsk. fra hans bønder skal behandles som f. hovedgd.s taxt efter forordn. af 23/4 1781. – 1791 30/5 udsk. af Kragelund, der angiver at ovenn. res. er erfterfulgt ved udsk. af Lunns andel i Kragelund, såvel fra øvr. lods-ejere som fra hans egne fæstebønder (Årbog Lysegård 1926, s. 47–59).

FORKORTELSER:

afk. = afkald – aft. = aftægt – b. = barn (børn) – bondesk. = bondeskyld – br. = brev eller broder – d. = datter – dl. = daler – e. = efter – f. = for eller født – fam. = familie – fbr. = fæstebrev – fpr. = fæsteprotokol for Allinggård eller Vinderslevgård – gd. = gård(e) – h. = herred eller hustru – herl. = herlighed – htk. = hartkorn(specifikation) – jb. = jordebog – k. m. = kongelig majestæt – kl. = kloster – K. B. = Kancelliets brevbøger – lensr. = lensregnskab – lt.(db.) = landstinget (dombog) – m. = med – ml. = mellem eller mølle – pr. = protokol – s. = side eller søn(ner) – sa. = samme – skiftepr. = skifteprotokol for Allinggård eller Vinderslevgård – sk.(pr.) = skøde(protokol for Lysegård-Hids herreder) – st. = stævner – t. = til – tb. = tingbog for (Lysegård-)Hids herred – tj. = tjener – u = uden eller under – v. = vegne – vurd. = vurderet – Æ. D. A. = Ældste danske Arkivregistraturer.

Erik Broch, f. 1921 i Kjellerup, overlærer i Bjerringbro. Har skrevet flere artikler til »Fra Vibog Amt«, bl. a. om Resendal og har bidraget til »Bjerringbro 1863–1963«.

Niels Blichers processer

AF JENS HOLMGAARD

Da Niels Blicher i 1795 udsendte sin Topographie over Vi-um Præstekald (forordet er dateret 29. december 1794), be- fandt han sig midt i en serie af processer. De udsprang af en i sig selv ubetydelig uoverensstemmelse med nogle hus- mænd i sognet om deres pligt til at yde præsten en årlig høstdag. Men den virkelige baggrund synes at være et hur- tigt opstået modsætningsforhold mellem Blicher og den nye ejer af Aunsbjerg, sukkerraffinadør Hans Ammitzbøll i Randers¹⁾ og hans foged, *examinatus juris* Rasmus Møller²⁾.

At Blicher følte sig stærkt trykket af situationen, fremgår tydeligt af den selvbiografi, han slutter Topographien med, og i øvrigt viser mange ytringer spredt igennem bogen, at processerne og deres baggrund optog hans tanker meget. Allerede i indledningen hedder det: »Men man betænke min Stilling i det heele paa dette Sted, hvorunder de Fortræde- ligheder, man just under Udarbeidelsen paavæltede mig, maatte iberegnes.« (s. X). Selvbiografien munder ud i disse mismodige ord: »Aarene 1793 og det løbende 1794 have været de paa mørke Modgangs Skyer svangreste af alle hans [forfatterens] Leveaar. Fra April M. 93 til samme M. 94 kan han med Sandhed kalde sit haarde Miskjendelses Aar; thi det er ej blot Fremmede, der have betragtet ham med et skjævt Syn, ret indvæltet sig paa ham, og søgt at trække ham – som om han havde været den ufredeligste Mand i Egnen – ind i een uforskyldt Proces efter den anden; men endog af nogle sine højtagede og elskede Venner³⁾ har han følt sig miskjendt.« (s. 291). Nogle fromme bemærkninger om, at Vorherre kan have en hensigt med trængslerne, tjener kun til at understrege den mismodige stemning.

I en fodnote oplyser Blicher, at det, som han allerede tid- ligere (s. 209 og s. 226) har bebudet det, havde været hans agt »at underrette Læserne om disse Sagers sande Beskaffen-

hed og Fremgang«. For ikke »at foregribe Nogen i sin Dom ved Sagerne eensidige Fremsættelse, som ej at betale sine Modparter med lige Mynt ved at miskjende deres gode Egenskaber og attraae deres Agtelses Foringelse«, har han dog ombestemt sig og vil afvente sagerne udfald for derefter at udgive akter og dom.

Da heller ikke denne hensigt synes at være opfyldt, skal det her forsøges, så vidt kildematerialet er i behold, men deri mangler en del, at kaste lys over Niels Blichers processer.

Så vidt man kan se, er der tale om 2 sæt konflikter, hvoraf det ene tilsyneladende ikke har ført til processer, men ser ud til at være bilagt ved amtmandens formidling. Dette gælder i hvert fald en konflikt mellem Blicher og tidligere forpagter af Aunsbjerg, siden ejer af Demstrup hovedgård (Gjerlev h.) Niels Bach om tienden for 1793 af nogle agre i Skidenvads Vang under en halvgård, der blev nedlagt ved Viums udskiftning. Ved amtmand Gersdorffs brevveksling med parterne i januar-marts 1794 blev denne tvist bilagt⁴).

Om en anden optrækkende proces beretter Blicher selv i Topographien (s. 14–16). Det drejer sig om tienden af et hus (Badstruphus) på 4 skp. hartkorn under Marsvinslund. Af korrespondancen i Dronningborg m. fl. amters arkiv, så vidt den er bevaret, fremgår det, at sagen i hvert fald er kommet så langt, at der den 7. april 1794 er beskikket prokuratorer for Blicher og hans modpart madame Clementin, med pålæg om »for første Instantz efter Loven og forsvarligen at udføre« sagen⁵). Imidlertid søger man herefter forgæves denne sag i Lysgård-Hids herreders justitsprotokol, og uden at det nærmere kan dokumenteres, er det vel så rimeligt at tro, at også denne konflikt er blevet forligt omend på et mere fremskredet stadium end den første.

Om udgangspunktet for de konflikter, der førte til processer, berettede Blicher i Topographien (s. 205 ff.), hvor han som et karakteristisk træk ved sine sognes beboere fremhæver »en vis Mistroiskhed i Ting, der røre Bondens Interesse ... forbunden med nogen Stivsindighed«, der »ved mødende Modstand (let vanarter) til Gjenstridighed, Opsætsig-

hed, Hævngjerrighed«. Til illustration heraf anfører Blicher først nogle genvordigheder, hans velynder, den tidligere ejer af Aunsbjerg Steen de Steensen⁶⁾ har mødt, fordi bønderne »i Anledning af de nye Anordninger til Bondestandens Opkomst« var »nærved at troe, at de med eet skulde have Frihed – endog for Hoverie; – skulde have Ejendom og Alt«. Dernæst redegør han for den »synderlige Prøve«, han selv har mødt på samme mistroiskhed.

I november 1792 var Vium bys udskiftning tilendebragt, og en halvgård på 3 tdr. hartkorn (jfr. foran) var ved den lejlighed blevet nedlagt og jorden delt mellem 7 husmænd. De 4 af dem nægtede i den følgende høst 1793 Blicher den høstdag, som de tidligere havde ydet efter Danske Lov 2–12–5, der foreskriver, at husmænd og huskvinder, som ikke selv har kornsæd til deres huse på landsbyen, skal yde deres præst en høstdag om året.

Da husmændene opretholdt vægringen, efter at Blicher havde foreholdt dem nyere bestemmelser, der godtgjorde hans fortsatte ret til høstdagen, skønt husmændene ved udskiftningen havde fået jord og dermed »kornsæd«, lejede han høstfolk og indgav den 11. september 1793 sin regning herfor til amtmand Ditlev Pentz og bad om ordre til udpantning⁷⁾. Herpå resolverede amtmanden den 22. september, at hvis ikke husmændene i mindelighed ville betale præsten hans udlæg, stod det ham frit for at søge dem ved retten for »denne deres Modtvillighed, som da vil falde dem saa meget mere bekostelig«. Udpantning fandt amtmanden til Blichers, sandsynligvis berettigede, fortrydelse ikke tilladelig. Forelagt resolutionen gik husmændene ind på at betale, og Blicher »gav dem det halve efter« og troede sagen ude af verden.

Hvad den ingenlunde var. Den 1. januar 1794 modtog Blicher fra amtmand Gersdorff, som i mellemtiden havde efterfulgt Pentz, til erklæring en klage af 14. december 1793, gående ud på, at han skulle have forurettet alle 7 husmænd ved at fordre en høstdag, og underskrevet på de øvriges vegne af husmændene Niels Nielsen og Jacob Nielsen⁸⁾. Både hånd og sprog mærkede Blicher straks »at være for-

høstdagen, og agtede at søge videre om befrielse. Så blev Blicher misfornøjet. »Uden endnu at kunne gjætte paa den Skyldige, karakteriserede jeg blot de i Skjul krøbne Perso-ners Forhold deri med dets egentlige og fortjente Benæv-nelse. – Det øvrige af denne Historie skal jeg siden, paa sit passende Sted, fortælle.«

Det har Blicher imidlertid, som anført, ikke gjort. Fort-sættelsen kan vi finde i protokoller og aktstykker i arkiver-ne fra Lysgård-Hids herreders ret¹⁰⁾, Dronningborg m. fl. amter¹¹⁾ og navnlig i en pakke i Viborg amts arkiv med tit-len »Protokol og dokumenter i sagen: pastor N. Blicher, Vium, kontra hr. Ammitzbøll til Aunsbjerg med flere, 1794–95«¹²⁾. Denne kommissionssag har desværre den store ska-vank, at selve dommen mangler, og i amternes korrespon-dancesager savnes de indkomne breve, som ville have været af betydning til fuld belysning af sagerne¹³⁾.

Hvorledes Blicher den 2. januar 1794 på Vium gade ka-rakteriserede den anonyme forfatter af den famøse klage af 14. december 1793, oplyser han ikke selv i Topographien. Men det var fogden på Aunsbjerg Rasmus Møller meget in-teresseret i at få fastslået, hvorfor han »til sin Principals særdeles Agtelse og sin egen Æres Frelse« den 11. januar stævnedes Blicher til ved en tingsvidnesag for Lysgård-Hids herreders ret den 20. januar »Vidner, stevnt og ustevnt, at anhøre om alt, hvis der findes fornødent at søge oplyst i Henseende til indbemeldte yttrede Fornærmelse«¹⁴⁾. Hvad Møller navnlig ved sin vidneførsel ønskede fastslået, var, »om Præsten ikke da, ved at slaae sig for Brystet, har sagt disse Ord: Een Vinkelskriver, Kjælling og Løgner? Om Vid-net veed, at disse fornærmelige Ord sigtede til andre end Møller paa Aunsberg? Om Vidnet ellers før, eller siden, i samme Anledning har hørt, at Præsten har brugt andre usømmelige Ord og Talemaader, der endog kunde sigte til Gods-Eieren ... Hr. Ammitzbølls Fornærmelse?«

Af Blichers lange indlæg i denne sag¹⁵⁾ fornemmes det tydeligt, at de refererede begivenheder er et påskud, og at sagens realitet er et latent spændingsforhold mellem Blicher på den ene og Ammitzbøll og Møller på den anden side.

»Døden skal have en Aarsag«, siger Blicher. »Jeg skulde stevnes, derfor blev jeg stevnet. – Fogden vil være en frygtelig Karl for Bonden. Deri sætter han sin Ære, og det bliver han, hvis han kan faa Præsten underkuet.« I øvrigt oplyser han, at dette er den første stævning, han i sine livsdage »er bleven giæstet med«. Videre omtaler han de i Topographien refererede begivenheder og gør gældende, at hans ord, som han vedstår, var møntet på den, der havde forfattet og indgivet den falske klage, og kun ved at vedkende sig denne vendte Møller dem mod sig selv.

At Møllers sag ikke stod altfor godt, kan man nok allerede fornemme af det brev af 16. januar 1794¹⁶⁾, hvormed amtmand Gersdorff sendte klagen til herredsfogden Chr. Tolstrup til undersøgelse: »... ligesaa gierne som ieg hører enhver der haver noget at andrage, ligesaa nødig lader ieg mig føre bag Lyset af en Vinkelskriver, og ligesaa tilbørlig bør denne ansees for sit dristige Forhold saavel i Henseende til mig som til Huusmændene.« Og i et brev af 27. februar til Ammitzbøll¹⁷⁾ skrev Gersdorff bl. a.: »Da nu bemeldte Politie Forhør lader formoede, at Klagen, med Deres Velædelheds Foreviidende, er forfattet og indsendt af Deres Fuldmægtig Müller, saa har ieg ikke villet undlade, forinden ieg urgerer denne Sag viidere, at udbeede Deres behagelige Erklæring, om dette saaledes forholder sig, og hvorfor da hverken De eller Müller har villet være Klagen bekiendt, men derimod ladet den afgaae under Huusmændenes Navne.«

Efter læsningen af Blichers indlæg med diverse bilag blev retsmødet den 20. januar udsat med følgende motivering, der åbner et meget sigende indblik i retsplejens daværende ydre rammer: »Dommeren, som i Dag, ligesom flere forløbne Tingdage, havde plejet Retten i en fra al Kakkelovns Varme blottet Tingstue, og som behøvede Tid til at veje de fremsatte Exceptioner, optog samme til Paakjendelse til i Dag 14ten Dage, som er den 3die Februarii, hvilket befandtes saa meget mere nødvendigt, som det stunder til Aften, og flere judiciale Forretninger endnu i Dag ved Retten er at behandle«¹⁸⁾).

Det kan måske her være på sin plads at indskyde, at Blicher i *Topographien* (s. 221 ff.) omtaler retsforholdene i Lysgård herred og oplyser, at det »i en Deel Aar har udmærket sig ved Stridbarhed og Processer«. Men lykkeligvis har man i »den med Kammerraader rangerende Landvæsens Kommissær, Raadmand Ch. Tolstrup i Wiborg som Herredsfoged ... en Dommer af grundig Lovkyndighed og urokkelig Retfærdighed«. Og hvad mere er: »Ej mindre retsindig og duelig en Mand er Herredsskriveren Povel Curtz«, tilfældigvis i øvrigt Blichers svoger¹⁹⁾, hvad han dog ikke selv nævner.

Den 3. februar holdtes det næste retsmøde, men da ingen af de indstævnte vidner var mødt, udsattes sagen igen til den 17. februar. Denne dag var dommeren imidlertid syg, og først den 24. februar kunne vidnerne føres og sagen sluttes. Ud over at godtgøre, hvad Blicher ikke selv havde lagt skjul på, at ord som »vinkelskriver«, »kjælling« og »løgner« o. lign. var faldet, nåede man tilsyneladende ikke. Ingen af de afhørte vidner kunne sige, at de fornærmelige ord sigtede på Møller.

Men aldrig så snart var denne sag afsluttet, før Møller på husmand Søren Jørgensen Skræders vegne den 8. marts 1794 stævnedes Blicher til en ny tingsvidnesag²⁰⁾. En sag, på hvilken der om muligt synes at være endnu mindre kød end på den foregående, og som tillige med andre omstændigheder synes at bekræfte Blichers påstand i et indlæg af 31. marts 1794 om, at »det af hans [Møllers] heele Adfærd og Fremgangsmaade ... synes rigtigt, hvad mange andre med mig have bemærket – at Mennesket er noget eenfoldigt«. Samtidig bekræfter denne sag det indtryk, at de implicerede husmænd mildt sagt ikke var altfor ranke og konsekvente i deres holdning.

Baggrunden for den nye sag var denne: Den 27. februar havde Blicher kaldt Søren Jørgensen Skræder til sig for, som han siger i sit ovennævnte indlæg, »paa Embeds Vegne at foreholde ham nogle visse Synder«. Men i stedet for at lægge sig det i énrum talte på hjerte, viste skræderen sig så »but og studsig« mod sin præst, at denne for at få sikkerhed

og fred i sit hus måtte kalde sine folk ind og i deres nærværelse vise skræderen ud.

Denne episode udløste en hektisk aktivitet. Skræderen ilede sporenstregs til Aunsbjerg for at rapportere det passerede til Møller, der den følgende dag, den 28. februar, i et brev til Blicher krævede tilfredsaktion for skræderen, som selv samme dag, måske ikke helt uden Møllers bistand, skrev et klagebrev til sin hosbond hr. Ammitzbøll i Randers, der den 6. marts skrev 2 breve: ét til Blicher og ét til Møller, det sidste lydende på, at »Forvalter Møller paa mine Vegne lader det lovligen undersøge; thi er det, som det er andraget, bør en fattig Mand have Forsvar«. Brevet til Blicher var et svar på en redegørelse fra denne af 2. marts. Forinden da havde Blicher allerede den 28. februar som reaktion på Møllers brev haft bud til Søren Jørgensen Skræder med disse spørgsmål:

1. »Om jeg i Gaar i mit Hus har beegnet Eder med fornærmelige Skjældsord?«

2. »Om jeg, i samme Tid, stødte Eder for Brystet?«

Hertil lod Søren Jørgensen svare samme dag:

Til 1. »Ja – Her Blicher viiste ham Dørren.«

Til 2. »At Hr. Blichert stødte ham for Brystet, kunde han ikke sige, men vel at han havde fat paa ham i Armen eller Skulderen og dermed ført ham ud af Døren.«²¹⁾

Til sammenligning med sidste svar tjener Søren Jørgensens fremstilling af denne begivenhed i brevet samme dag til Ammitzbøll: »... og efter aldt dette stødte han mig ud af Døren, hvorved jeg havde nær segnet til Jorden.«²²⁾

Nok så interessant som at iagttage, lad os kalde det nuancerne, mellem disse to versioner er det dog med henblik på den efterfølgende stævning, der fremkom, inden Blicher kunne nå at besvare Ammitzbølls brev til ham, at læse følgende skriftlige tilståelse af 1. marts 1794 fra Søren Jørgensen:

»At baade min Regning med min Præst, Hr. Blikker, indtil i Dag, og hvad der forefaldt imellem os sidste Torsdag den 27de Februar i hans Stue, i Dag alt imellem os er af-

giort, saa at jeg ikke haver noget af ham at fordre eller paa-anke, det tilstaaes herved.«²³⁾)

Man kan vistnok ikke herefter helt fortænke Blicher i at betegne den alligevel rejste sag som havende »sin heele Grund i, og Udspring af blot Had, Trættelyst og Skikanerelkøe«.

Hvad de to førte vidner, Blichers avlskarl Mogens Jensen og stuepige Else Marie Pedersdatter, på 2. og sidste retsmøde den 31. marts kunne vidne om tildragelsen i præstens stue, var da også stort set alene, at der var faldet knubbede ord, at Søren Jørgensen havde været højroestet, og at præsten havde vist ham døren uden overlast.

Det bør næppe kunne undre, at Blicher begyndte at føle sig noget forfulgt. Som den eneste mulige anledning til et udestående med Aunsbjergs nye ejer og hans foged anfører han, at han engang i 1793 vovede at bede om barmhjertighed og skånsel for den ældgamle og svage Niels Pallisen og hans vanføre hustru i Vium²⁴⁾). Om dette er den fulde sandhed, eller om Blicher måske på sin side da og ved andre lejligheder kan tænkes ved en mindre taktfuld optræden at have bidraget sit til et spændt forhold, kan vi ikke vide, men næppe heller udelukke. Men at de to omtalte sager i sig selv var urimelige og ganske unødvendige, kan næppe betvivles.

For nu at få sat bom for videre chikaner søgte Blicher kongen om beneficium paupertatis ved en kommissionsdomstol²⁵⁾ til at påkende:

1. fogden Møllers forhold som forfatter af klagen af 14. december 1793,

2. hvorledes de 4 husmænd Søren Jørgensen, Jacob Nielsen, Søren Pedersen og Jens Væver bør anses for deres vægning ved at gøre de pligtige høstdage med videre, og især Søren Jørgensen for hans genstridige forhold under præstens embedsførelse og

3. hvad erstatning proprietær Hans Ammitzbøll og fogden Møller bør give præsten for tilføjede tilsætninger, fortrædeligheder og tidsspilde med mere ved at indtrænge sig på ham i hans embedsførelse, samt hvorledes de for sådant deres forhold i det hele bør anses.

Har de ret, som mener, at fysiognomiet afspejler karakteren, skulle Niels Blicher nok ikke være den, der lod sig gå på af et par raske processer. – Kopi efter originalportræt på Marsvinslund (Kgl. Bibl. fot.).

Ved kongelige befalinger af 13. juni 1794 bevilgedes det ansøgte, og stiftamtmand Niels Sehestedt, Viborg amt, og den allerede omtalte rådmand og herredsfoged Christian Tolstrup blev udnævnt til kommissarier.

Til at føre sagen for Blicher beskikkedes prokurator J. C. Linnet på Clausholm (Levring s.), og dennes omfattende indlæg af 3. september 1794 er kommissionssagens centrale dokument.

Til indledning fremhæver Linnet, at Blichers plager begyndte kort efter ejerskiftet på Aunsbjerg, og at Blicher havde meget at befrygte, da Ammitzbøll var en rig mand, som kunne tænkes at ville støtte de øvrige sagsøgere. I øvrigt koncentrerede han sit indlæg om klagen af 14. december 1793, forhøret herom den 24. januar 1794, de 2 omtalte tingsvidnesager samt Blichers promemoria til amtet af 11. september 1793 og amtets resolution herpå af 22. september.

Klagen måtte anses for hele sagens vigtigste genstand, som »har virket ald den Forfølgelse, Citanten er bleven paa-ført siden dens Tilværelse«. Dens ordlyd var følgende:

»Her i Wium Bye af Aunsberg Gods i Silkeborg Amt Lysgaard Herred ere vi 7 Huusbeboere som ved Byens Udskiftning forrige Aar blev tillagt en nedlagt Gaards Jorder og hvoraf vores gode Sogne Præst nu kand faae sin Tiende næsten dobbelt mod forhen eftersom vi bruger Jorderne men dermed vil hand ei lade sig nøie hand vil absolut have en Høst Dag og da vi har seet det Bud i Loven 2 Bogs 12 Capit 5 Art at saadan en Høstdag ikke tilkommer Preisten af andre end jordløse Huusmænd og Huus Qvinder saa er det at vi i dybeste Underdanighed søger liige ind til vores naadigste Amtmand i det ydmyge Haab at Deres Excellence herudi naadigst staaer os bie imod Præsten Hr. Blikkert ...«

Linnets påviste nu for det første, at klagen hverken var skrevet eller indgivet af husmændene, dernæst at forfatteren var Møller, og at denne egenhændigt havde skrevet den med fordrejet hånd. Dermed havde Møller gjort sig skyldig i den straf, som forordningen af 28. december 1792, § 5 fastsætter, nemlig første gang fæstningsarbejde i jern i 6 år, anden gang på livstid. En så hård straf ville citanten dog gerne renoncere på, da sagen blot var anlagt for at forebygge yderligere fornærmelser. Endelig godtgjorde Linnet med henvisning til en række reskripter og kollegialbreve, såsom cancelliskrivelse af 6. marts og 6. november 1784, 28. maj og 22. oktober 1791, at hele påstanden om fritagelse for en høstdag, fordi husmændene havde fået jord ved udskiftningen, var forfejlet, og at D. L. 2-12-5 ikke i den situation kunne påberåbes. Ikke mindst cancelliskrivelsen af 6. marts 1784 taler ganske klart, når det om et analogt tilfælde hedder, »at billighed udfordrer, at præsterne ikke ved udskiftningen skal tabe noget af de rettigheder, som ere deres embeder tillagte, hvilket, især hvad husmændenes høstdag angår, når samme skulde dem fratages, fordi nogle skæpper lands udsæd blev husene tillagt ved fælledskabets ophævelse, vilde forårsage præsterne et ubodeligt tab, da deres sæd derved lettelig kunde henligge uhøstet på marken og blive fordærvet«.

Linnets teori var nu videre, at Ammitzbøll og Møller var blevet forskrækkede, da de den 1. januar 1794 erfarede, at

Blicher havde fået klagen forelagt, og at husmændene ikke vedkendte sig den. Det gjaldt derfor for de to herrer om ved processer at afskrække Blicher fra at forfølge klagen videre med de farlige konsekvenser, det kunne få.

Efter at have påvist hulheden i de 2 tingsvidnesager konkluderede Linneth, at hvis ikke den udviste handlemåde blev alvorligt afstraffet og citanten givet vedbørlig tilfredshed, var det at frygte, at han og andre embedsmænd ville blive udsat for idelige chikaner, forhindret i at føre deres embeder efter loven og deres pligter samt blive sat ud af stand til at indfordre de indkomster og rettigheder, som er dem retmæssigt tillagt.

Linneth sluttede med at nedlægge påstand om følgende straf:

1. Møller en mulkt på mindst 200 rdl. til »Gudelig Brug« samt 24 rdl. til Justitskassen – alt forudsat, at man ville se bort fra de strenge bestemmelser i frd. af 28. dec. 1792.

2. Møller og Ammitzbøll i fællesskab 50 rdl. til henholdsvis Vium og Sjørlev sogns fattige, 24 rdl. til Justitskassen og til Blicher 400 rdl. »i nogenleedes Reparation« for tilføjede fornærmelser, betydelige udgifter og tidsspilde.

3. Husmændene Søren Jørgensen, Jacob Nielsen, Søren Pedersen og Jens Væver for deres ulovlige vægning ved at yde en høstdag 2 rdl. hver til Vium sogns fattige og ligeså meget til Justitskassen.

4. Søren Jørgensen Skræder for sit genstridige forhold under præstens embedsførelse, og for den anlagte ugrundede sag (sammen med Ammitzbøll og Møller) 20 rdl. til Blicher, og

5. Alle de tiltalte, én for alle og alle for én, skadesløs betaling af alle kommissionssagens omkostninger.

Møller valgte i sit »Besvarings Indlæg« af 23. februar 1795 at indtage en arrogant attitude uden at gå ind på sagens realiteter. Blicher kalder han konsekvent for »denne Præstemand«: »... denne Præstemand (haver) ladet bleven udslættet af sin Hukommelse dette store Bud i Guds Lov: Salig er den Mand som handler forstandeligen med den Ringe etc. Ligesaalidet haver denne Præstemand havt i Min-

de det store Bud i Naturens Lov: Hvad Du ikke vil Andre skal gjøre imod Dig, Det skal Du og ei heller gjøre imod Andre.« Disse 2 sætninger er virkelig hovedindholdet af det ganske korte indlæg, hvis eneste konkrete punkt er fremlæggelse af et brev fra Ammitzbøll af 22. november 1793, hvorved Møller vil godtgøre, at han har handlet efter sin forrige principals ordre ved at indgive klagen af 14. december 1793 til amtmanden.

»Forrige principal« – thi Rasmus Møller var i mellemtiden, formodentlig 1. november 1794²⁶⁾, fratruddet sin tjeneste på Aunsbjerg for at blive fuldmægtig på Vedø (Sønderhald h.). På Aunsbjerg fulgtes han af *examinatus juris* Søren Fogh, der straks fik overdraget hvervet som sagfører for Ammitzbøll og husmændene.

Skønt Fogh under forskellige påskud fik sagen udsat flere gange, bl. a. for at skaffe sig de nødvendige oplysninger, kan man vist ikke med rette hævde, at hans indlæg af 26. februar 1795 bærer præg af nogen særlig velovervejet eller dybtgående modargumentation. Når han f. eks. om Blicher siger, at »den Præst kan ikke leve uden Proces«, må det vel betegnes som en noget letfærdig påstand, al den stund kommissionssagen efter alt foreliggende er den første sag, Blicher har anlagt, når der ses bort fra sagen med Marsvinslunds ejerinde, der som nævnt næppe blev gennemført. Særdeles subtil må også Foghs påstand om, at Ammitzbøll ikke har nogen lod og del i de 2 tingsvidnesager, siges at være. Det er øjensynligt et hovedpunkt for Ammitzbøll at lægge luft mellem sig og Møller. Fogh lægger en meget stor vægt på, hvad han kalder det »conditionelle« i Ammitzbølls breve til Møller: »*Skulle* Præsten være nærgaaende i Ord og Talemaader mod mig skal han søges paa lovlig Maade.« »... *er det som det er andraget*, da bør denne fattige Mand have Forsvar« – osv. Som Fogh videre siger: »Har Møller feilet bliver det hans Sag.«

Interessant er det også at følge Foghs argumentation for, at husmændene ikke skylder Blicher nogen høstdag. Til støtte herfor anfører han 2 reskripter af 31. oktober 1766 og 30. marts 1770, som naturligvis i den udstrækning, de måtte

stride mod de senere bestemmelser, som Linnet havde anført, må betragtes som ophævede eller ændrede, og som i øvrigt stammer fra tiden, før udskiftningen og dens følger ændrede forudsætningerne for D. L. 2-12-5 om jordløse husmænds høstdage.

Fogh sluttede naturligvis med at påstå Ammitzbøll og husmændene frifundet, men krævede desuden Blicher idømt »tilstrækkelige Mulkter« for »sin fornærmelige Sigtelse og ubeføiede Søgmaal«.

Den 24. april 1795 afsagde kommissionen sin dom²⁷). Som allerede nævnt mangler den blandt kommissionsakterne, og eftersøgning andetsteds er endt uden resultat. At dommen er faldet ud i Blichers favør, kan der formentlig ikke være den mindste tvivl om. Men om alle de sagsøgte er blevet dømt, og om straffene var i overensstemmelse med påstanden, kan man naturligvis intet vide om. Så meget er vist, at Møller ikke blev idømt fæstningsarbejde efter vinkel-skriverforordningens § 5. Efter nogle år som forvalter på Vedø blev han ejer af Tøstrupgård (Djurs Nørre h.) og har virket som sagfører, forligskommissær, postekspeditør, sandflugtskommissær m. m. Han døde 30. januar 1825 i Grenå.

Hvis Blicher havde regnet med, at kommissionssagen skulle skaffe ham endelig fred med Aunsbjerg, blev han skuffet. Endnu 2 sagsanlæg i året 1795 blev han udsat for fra Ammitzbølls side, hvilket nok kunne tyde på, at denne virkelig var en stridbar eller procesglad person. At Ammitzbøll snart efter (april 1796) også kom i proces med Søren Fogh²⁸), der nys havde forsvaret ham så bravt, hører med i billedet.

Allerede mens kommissionssagen endnu verserede, stævnedes Ammitzbøll den 12. februar 1795 Blicher for uberettiget at fælde træer i den på Vium præstegårds mark stående skov og at afpille barken af de på roden i fuld grøde stående træer, så »disse mister deres Grøde, eller, som det kaldes gaee ud«²⁹).

Denne stævning var Ammitzbøll decideret uheldig med. Den 9. marts afsagde retten følgende kendelse: »Det lovlige Øyemed af ald Proces er at opfylde sin Forpligtelse eller

søge sin Rætt. Det udfordres altsaa for enhver Citant, at den Sag, han vil paatale, virkelig vedkommer ham ... Citanten Hr. Ammitzbøll har ikke paa nogen Maade godtgjort sin Competence til denne Vidne Sags Anlæg ... hvorfor samme fra Rættten afvises.«

Men ufortrødent forsøgte Ammitzbøll sig allerede den 21. marts 1795 med endnu en stævning³⁰⁾, denne gang for at overbevise Blicher om, »at adskillige af de Personer som Sogne Præsten Hr. Blicher i Wium har behaget at anmelde til Extra-Skatte Commissionen som Fattige og til Fritagelse for at svare Extra-Skatt, deres Forfatninger ikke ere saaledes, at de for denne Skatt bør være befriede«. Som man bemærker, er rollerne som den fattige mands forsvarer her byttet om!

Med en omfattende vidneførsel verserede denne sag indtil den 11. maj 1795, da Ammitzbølls nye fuldmægtig begærede den sluttet og beskreven. På de nærmere omstændigheder vil det føre for vidt at gå ind her. Retten kunne ikke følge Blichers påstand om afvisning, men fandt citanten berettiget til at føre vidner. Den egentlige afgørelse måtte retten da overlade til Ekstraskattekommissionens bedømmelse.

— — —

Det har utvivlsomt været med lettet sind, Blicher det følgende år, 1796, ombyttede Vium-Lysgård præstekald med Randlev-Bjergager.

Jens Holmgaard.

NOTER

1) Hans Ammitzbøll fik skøde på Aunsbjerg 11. december 1793, men overtagelsen, iflg. købekontrakt, var sket tidligere på året. Viborg landstings skøde- og panteprot. 1793-99, bl. 146 ff. (B 24-712). 2) Om Rasmus Møller, se A. Falk-Jensen og H. Hjorth-Nielsen: *Candidati og examinati juris 1736-1936*, III, Kbh. 1957, s. 220. Møllers tjeneste på Aunsbjerg kendes ikke her. 3) Hvem Blicher mener med »sine højttagede og elskede Venner«, vides ikke. 4) Dronningborg m. fl. amters arkiv. Journal ... over sager vedr. de herreder, der skal til Viborg amt,

1794, januar-maj (B4D-17) og Kopibog over udg. breve 1793 10/10-1794 29/4 (B4D-12). Journalsagen T.27. - Disse og alle øvrige citerede arkivalier findes i Landsarkivet for Nørrejylland. 5) Samme kilder som i note 4 anført. Journalsagen A.51. Se hertil endv. samme arkiv: Kgl. reskripter ang. Lysgård, Houbjerg og Sønderlyng herreder 1738-94 (B4D-20). 6) Etatsråd Steen de Steensen til Aunsbjerg var morbror til Niels Blichers hustru Kirstine Marie Curtz og havde i 1779 kaldet Blicher til embedet i Vium-Lysgård. 7) Originalen findes i kommissionssagen (B4-764). 8) Som note 7. 9) Forhøret findes i Politiprotokol for Lysgård-Hids herreder 1791-1807 (B47-116), fol. 12v-13v. 10) Justitsprotokol 1791-1808 (B47-13), kopibog over fremlagte dokumenter 1793-95 (B47-25) og 1795-99 (B47-26), dokumenter til justitsprotokolten 1794 (B47-30) og 1795 (B47-31) samt politiprotokol 1791-1807 (B47-116). 11) Se note 4 og 5. 12) B4-764. 13) De indkomne breve til den i note 4 nævnte journal findes hverken i Dronningborg m. fl. amters eller i Viborg amts arkiv. 14) Lysgård-Hids herreders justitsprot. 1791-1808 (B47-13), fol. 252v og passim (sagen har nr. 10). Aktstykker hertil i B47-30. En fuldstændig afskrift af sagen m. bilag findes i kommissionssagen (B4-764). 15) Dateret 18. januar 1794. 16) I den i note 4 omtalte kopibog. 17) Som note 16. 18) Lysgård-Hids herreders justitsprot. 1791-1808 (B47-13), fol. 252v og afskrift i B4-764. 19) Fremgår af Søren Foghs indlæg i kommissionssagen. 20) Lysgård-Hids herreders justitsprot. 1791-1808 (B47-13), fol. 260v og passim (sagen har nr. 16). Akter hertil i B47-30. Afskrift i B4-764. 21) De anførte breve findes i sagen som bilag til Blichers indlæg af 31. marts 1794. 22) Som note 21. 23) Som note 21. 24) Blichers indlæg af 31. marts 1794. 25) Alle akter vedr. kommissionssagen findes i B4-764. 26) Møllers underskrift findes i Aunsbjerg gods' skifteprot. (G231-1) 1. gang 9. juni 1793 og sidste gang 18. okt. 1794. Fra 15. nov. 1794 er protokollen underskrevet af Søren Fogh. 27) Datoen fremgår af den ved kommissionen førte protokol i B4-764, der dog m. h. t. selve dommen henviser til aktstykker nr. 15, som mangler i pakken. 28) Lysgård-Hids herreders justitsprot. 1791-1808 (B47-13), fol. 360v (sag nr. 13). 29) Sammesteds, fol. 313r (sag nr. 12). 30) Sammesteds, fol. 318r (sag nr. 18).

Jens Holmgaard, landsarkivar, f. 1920, cand. mag. 1950, s. å. arkivar ved Rigsarkivet, siden 1963 leder af Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg.

Skolegang i Viborg 1917-29

AF AASE ROSENBERG RASMUSSEN

Efter en række glade barndomsår uden pligter nåede jeg en dag til problemet: min skolegang. Selv var jeg ligeglad med, hvor jeg blev anbragt, når det blot ikke blev i Borgerskolen. En ældre legekammerat, som gik der, havde nemlig fortalt mig om en modbydelig »bilærerinde«, som forpestede livet for de uskyldige små, og da ordet var mig ganske ukendt, satte jeg det i forbindelse med det grimme insekt, som kort forinden havde stukket mig på det lumskeligste i nakken.

Far ville ikke drømme om at sætte mig i Borgerskolen, for når man selv var jurist, regnede man med, at afkommet selvfølgelig skulle være student, og derfor var en forberedelsesskole det eneste rigtige. Han og mor vaklede længe, før de fandt ud af, om det skulle være den store private realskole, »Plenges skole«, eller den lille eksklusive, »Frk. Mørcks skole«, som skulle lede mine første famlende skridt på vej mod studentereksamen. Den første af disse skoler havde dygtige lærerkræfter og mange elever, men undervisningen var ikke baseret på at forberede eleverne til optagelse på katedralskolen, da den helst beholdt sine dygtige elever, til de kunne forlade skolen med præliminæreksamen og derefter eventuelt søge ind i gymnasiet.

På den lille privatskole forberedte man imidlertid udelukkende eleverne til optagelse på katedralskolen, og den blev drevet af en meget dygtig dame, som var søster til den kendte frk. Mørck, der ledede pigekostskolen i Hillerød. Også lærerinderne var dygtige, men frk. Mørck havde desværre den idé, at kun børn af officerer duede til noget, så disse børn havde det pragtfuldt i skolen, mens de andre blev behandlet meget strengt.

Nå, mine forældre så mere på min åndelige udvikling end på mine sarte følelser, så frk. Mørcks skole gik af med sejren. Det lykkedes mig at få udsendt tidspunktet for skolegangens begyndelse nogle måneder, fordi jeg fik en ond-

artet lungebetændelse, men da jeg endelig var rask, blev jeg til gengæld puttet ind i 2. klasse, fordi jeg både kunne læse og regne.

Skolen havde til huse i en stor privatlejlighed i St. Sct. Hansgade nr. 9, og 1. og 2. klasse delte en stue, 3. klasse havde en for sig selv, mens 4. og 5. også var fælles om en. Det kan synes mærkeligt, at 5. klasse ikke skulle have sit eget lokale, når man nu arbejdede med eleverne for at få så mange som muligt ind på katedralskolen, men hos frk. Mørck lærte man så meget de første 4 år, at det sidste år egentlig blot var repetition af de foregående års pensum, og derfor var det vigtigt, at man i 3. klasse kunne koncentrere sig om arbejdet og tage et ordentligt nap. At koncentrere sig i de to første klasser var nu ikke let, for mens den ene klasse lærte alfabetet, sad 2. klasse ved det samme bord og skrev skønskrift eller af og til endog diktat, som den stakkels lærerinde måtte diktere i pauserne, når de små var trætte af at stave s-i og i-s; dette medførte bl. a., at det var umuligt at besvare eventuelle spørgsmål fra den enkelte elev, når alle ungerne skulle beskæftiges samtidig.

Vi elskede vore lærerinder, og når vi om morgenen samledes i en stor klump i et hjørne af stuen for at synge morgensang, lød råbene fra pigerne: »Helle for frøkenens mave – i dag er det min tur til at have frøkenens højre arm« osv. Var man så heldig at erobre en lille del af den elskede genstand, sang man med endnu højere røst end ellers og syntes, at alt tegnede til en dejlig dag.

Frk. Mørck var gammel, da jeg kom ind i skolen, og derfor kunne hun ikke komme op til skoletidens begyndelse. Hendes soveværelse var lige ved siden af de to mindste klassers værelse, og hver morgen sad vi andægtigt og lyttede til de lyde, som fortalte os, at hun var ved at begynde dagen. Så snart vor mere velmente end egentlig melodiske morgensang var afsluttet, hørte vi hendes trofaste, rødhårede pige, som ellers residerede i et mørkt køkken i den fjerneste ende af lejligheden og kun viste sig, hvis en elev skulle have et sår vasket ud eller jod på en skramme, banke på døren til soveværelset og gå derind for at servere morgenmaden. Når

vi så havde hørt kop og tepotte skramle, knagede sengebunden, et par bare fødder labbede over gulvet, og en voldsom rislen fortalte, at frøkenen nu havde taget plads på natspanden. Derefter blev der kaldt på pigen, som skulle fjerne såvel morgenbakke som natspand, og nu fulgte knitren af tøj, pusten og stønnen, mens korsettet blev strammet om hendes omfangsrige skikkelse, dybe suk, mens håret blev arrangeret, og mange travle trin over gulvet. Endelig viste frk. Mørck sig, og vi stod ranke som små lys, mens hun inspicerede os.

Selv underviste hun kun de tre øverste klasser, dog bortset fra håndgerning, som hun havde med os alle, og her opdagede jeg snart, hvor dejligt det ville have været, hvis min far havde hørt til det danske forsvar. Officersdøtrene kunne aflevere helt vanskabte sokker med løbende masker, uden at der skete andet, end at hun tålmodigt samlede maskerne op og roste det færdige resultat. Vi andre kunne derimod dag efter dag sidde med tungen i den ene mundvig og føje den ene maske til den anden, til der voksede en helt pæn lille sok frem, som blot var slem til at filtrere, for ingen kunne gøre sig sådan en umage uden at få svedige hænder. Men så snart hun så resultatet, trevlede hun nogle pinde op og gav os besked om at strikke dem om hjemme til næste dag. Da jeg havde trevlet op så længe, at jeg helt havde mistet modet, tog min mor en dag sokken fra mig og strikkede flere centimeter med pæn glatstriking, og næste dag viste jeg stolt mit værk frem uden dog at driste mig til at sige, at jeg ikke selv var mester for det. Måske havde det været bedre at sige det, for nu så jeg til min rædsel lærerinden trevle det op som sædvanlig og give mig ordre til at lave det griseri om! Mor var med rette stolt af sin færdighed i at strikke sokker, og både venner og bekendte plagede hende om at strikke for dem, så hun blev målløs, da jeg kom hjem med den besked. Stemmen vendte dog hurtigt tilbage, og resolut tog hun sin frakke på og gik op til frk. Mørck med den famøse sok. Hvad der blev sagt ved den lejlighed, aner jeg ikke, men jeg kom aldrig mere til at strikke om, hvad min morbror benyttede sig af, da han engang fik den idé,

Min klasse i Forberedelsesskolen ca. 1920.

at han ville lære at strikke, og gav sig til at øve sig på min sok.

Vinteren gik, og selv om jeg ikke ligefrem var begejstret for skolegangen, havde jeg dog heller ikke direkte noget imod den. Men hen på foråret hørte mine forældre et rygte, som fik dem til at spidse ører, for det blev fortalt, at en meget dygtig lærer på realskolen tænkte på »at bryde ud« og sammen med sin kone starte en forberedelsesskole, som kun skulle tage sigte på at forberede eleverne til optagelsesprøven på katedralskolen. Frk. Mørck var gammel og havde i nogen tid talt om at holde op, så da den nye skole blev en realitet, kunne den starte med et stort elevtal.

Forberedelsesskolen rykkede ind i Reberbanen i Teknisk Skole, hvis lokaler jo ellers kun blev benyttet om aftenen, og som kunne anvendes uden ombygning. For mig, der var overbevist om, at det var ganske normalt, at en skoleklasse var en spisestue, hvor man sad omkring det lange spisebord med alle pladerne i, var springet til den rigtige skole umådeligt, og jeg kunne i begyndelsen slet ikke fatte alle disse »nymodens« ting, som var en selvfølge på denne skole. Vi

sad ved rigtige pulte, der var et lærerværelse, hvor man dog kun kom, hvis man skulle skældes ud, skolen havde en naturhistorisk samling bestående af en halv snes udstoppede dyr(!), der blev snart oprettet et bibliotek, som omfattede næsten 100 bøger, vi fik karakterbog med hjem hver måned, og før jule- og sommerferien blev der uddelt små flidspræmier til de flinkeste elever.

Om morgenen samledes alle eleverne på legepladsen (kun i regnvejrr fik vi adgang til den nederste trappe, hvor vi stod som små hårdtpakkede sardiner), og når klokken ringede ind, overvågede to lærerinder, at vi to og to gik op til vore klasser, hængte tøjet på knagerne uden for klasseværelset, lagde bøgerne i pulten og stillede op til morgensang, som hele skolen deltog i, og hvor skolebestyreren, som var meget musikalsk (og da også gav undervisning i klaverspil i sin sparsomme fritid), sang for.

En skik var dog trængt ind på denne skole: man sloges stadig om frøkenens forskellige legemsdele, og højest i kurs stod skolebestyrerens kone, den lille buttede fru Skov, som vi ikke alene omfattede med en rørende kærlighed, men som vi også følte en vis beskyttertrang overfor, fordi hendes mand ikke undså sig for at rette hende i elevernes påhør. Det har sikkert ikke betydet noget, og fru Skov har vel ikke engang taget sig af det, men børn er nu engang fintmærkende og lægger ofte mere i de voksnes ord, end man regner med.

Et par af lærerinderne fra frk. Mørcks skole fulgte med over til den nye skole, og det gav os en vis tryghed, for så var dog ikke alt nyt for os. I vore øjne var de ældre damer, og vi betragtede dem da også som en ganske speciel race: en lærerinde var en dame, som bare underviste børn, og som rettede stile om eftermiddagen og ellers ikke foretog sig noget, som blot tangerede det, som en mor gav sig af med. Derfor blev vi som himmelfaldne, da vi hørte, at en af vore lærerinder skulle giftes med en englænder, og jeg kom i hvert fald til det resultat, at man måtte være englænder for at kunne finde på det, for alle danske vidste da, at en lærerinde kunne hverken få børn, gøre rent eller lave mad – og

desuden var en lærerinde altid gammel! Senere har jeg hørt, at den pågældende lærerinde var 21, da hun giftede sig! Alle de elever, som havde lyst til det, måtte gå til »glo-bryllup«, og da jeg så bruden komme op gennem kirken, begyndte jeg at forstå, at hun nu ikke længere var lærerinde men et helt andet væsen. Fru Skov dannede en undtagelse fra de andre lærerinder, for ikke alene havde hun jo en mand, men hun havde også et par børn, og når jeg kom til klaverundervisning hos hendes mand, så jeg hende gå i køkkenet som en almindelig husmor.

Vi lærte godt i den nye skole, for der blev kun ansat dygtige lærerinder, og skolebestyreren tog sig selv af dansk-undervisningen, mens den ældste lærerinde underviste i regning. Her var der ikke tale om at få terpet årets pensum ind i elevernes hoveder i ekstratimer den sidste måned før eksamen, nej, her lærte man sine lektier hver eneste dag og blev så gang på gang eksamineret i det, man havde lært måneder før, så at intet nåede at blive glemmt. – Der blev stillet store krav til os, og skolebestyreren var en streng mand, som ikke gik af vejen for at stikke en elev en veldrejet lussing, men til forældrenes store forbavselse blev der ikke taget hensyn til, om synderen kom fra et af byens »fine« hjem. I begyndelsen resulterede dette i nogle få udmeldelser, men de mere fornuftige forældre indså, at her trods alt var noget af det rigtige, og da skolebestyreren indledte et nært samarbejde med forældrene, så at man på fredelig basis kunne drøfte eventuelle vanskeligheder, før disse var blevet virkelige problemer, så man snart bort fra afstraffelserne. Medvirkende hertil var sikkert også, at det allerede det første år lykkedes Skov at få størstedelen af sin 5. klasse til at glide smertefrit ind på katedralskolen, skønt der altid meldte sig mange flere, end skolen kunne tage.

Selvfølge lig var der en del dumpekandidater, men i de allerfleste tilfælde drejede det sig om elever, som Skov havde betegnet som uegnede til at gå op til prøven, men som forældrene alligevel ville forsøge at liste ind. Under og efter den første verdenskrig kom mange let til penge, og det resulterede ofte i, at børnene blev sat i betalingskole, hvor-

efter forældrene mente, at poderne sagtens kunne tage en studentereksamen, for nu var der jo råd til både skolepenge og dyre bøger. Dumpede ungen første gang, lod man ham eller hende gå om en eller to gange, og da det stakkels barn ofte ikke havde evner, som stod i forhold til fars penge, kunne en elev godt tilbringe tre år i 5. klasse og derved nå konfirmationsalderen. Så havde man gået i skole de lov-befalede 7 år og kunne tages ud, når ethvert håb om den hvide hue havde glippet.

Tiden gik hurtigt, hverdagen betød lektier, hjemmeregning og stile, men der var to højdepunkter i året, hvor man glemte de daglige pligter, og hvor skolen stod som festarrangør. Den sidste dag før juleferiens begyndelse blev alle forældre inviteret til skolekomedie opført af elever fra de to ældste klasser, og hvem ville ikke gerne se sine poder optræde på de skrå brædder, så der var altid stuvende fuldt hus. For vort vedkommende begyndte festen dog mere end en måned i forvejen, når skuespillerne skulle udvælges, og man begyndte at indstudere stykket.

Hadde jeg nogen sinde drømt om en fremtid på de skrå brædder, ville der være gjort en brat ende på drømmen de to gange, hvor jeg var udtaget til at spille en af hovedrollerne. Da jeg var høj af min alder, blev jeg det første år valgt til at spille »førsteelsker«, men skønt jeg ikke skulle gå videre end til at stryge min elskede trøstende over håret, fandt jeg det så komisk at være blid og kærlig mod Tove, som jeg plejede at kappes med, når det gjaldt om at finde på gale streger, at jeg kom til at fnise ganske ubehersket, når det sarte væsen søgte beskyttelse hos mig. Da selv en tordnende formaningsstale fra Skov ikke kunne standse min munterhed, blev jeg skiftet ud med en anden, og jeg kan endnu huske, hvordan jeg senere sad mellem tilskuerne og glædede mig over, at det ikke var mig, som skulle opføre mig så idiotisk! Visse dramatiske evner må jeg dog have haft, for trods denne fiasko blev jeg valgt til en ret stor rolle det følgende år, men også denne gang blev jeg forhindret i at udfolde mine evner, idet jeg en uge før jul faldt ned fra et tag og flækkede panden, så at jeg mødte op på

skolen med det meste af hovedet indhyllt i bandager. Da jeg skulle spille en mand, som opførte sig mærkeligt i alle situationer, mente jeg selv, at mit nuværende ydre ville være et plus, men desværre havde Skov en anden mening, så mens de andre sled i det på scenen, sad jeg og så på dem med et skuffet udtryk i det ene øje, man kunne se for bandagen.

Årets andet højdepunkt var skovturen, og den var endnu bedre end skolekomedien. Dengang tog man ikke til København, Bornholm eller Tyskland med eleverne, og alligevel tror jeg, at vi morede os mindst lige så godt, når vi trillede ud til Bækkelund i store hestevogne for at tilbringe en eftermiddag med leg og forskellige konkurrencer, som kunne indbringe små præmier. I hver vogn var der en lærerinde eller en mor, som skulle holde styr på os, og jeg var glad for, at der altid meldte sig så mange mødre i god tid, at min mor aldrig fik chancen for at komme med, for man følte sig nu engang mere fri, når mors blik ikke vågede over ens gerninger. At jeg på denne dag må have nydt friheden fra den strenge opdragelse, som min mor praktiserede, fik jeg et bevis på, da jeg som værdig bedstemor talte med en dame, som hvert år havde været med en af vognene. Vi mindedes gamle dage, og da vi kom til at tale om skovturen, sagde hun: »Ja, du var en rar pige, men alligevel ønskede jeg hver gang, at jeg kunne slippe for at få dig i min vogn, for du var værre at styre end en hel sæk lopper!« Så det var vel ikke så underligt, at jeg syntes, det var en pragtfuld skovtur!

Da jeg endelig nåede så vidt, at jeg skulle til den frygtede optagelsesprøve på katedralskolen, var det med bange anelser, mor sendte mig af sted, for jeg var altid nervøs til eksamen, selv om mit standpunkt var fint, og man havde hørt om dygtige elever, som helt tabte hovedet ved tanken om, at de skulle gennem nåleøjet. Selv om Skov kunne bevise, at de hørte til hans bedste elever, var der nemlig intet at gøre, da man kun så på elevernes præstationer denne ene dag. Imidlertid gjorde det overhovedet intet indtryk på mig, for her sad ikke den sædvanlige kødrand af mødre, som skulle sammenligne deres børns og de andres præstationer,

og jeg skulle jo blot høres i noget, som jeg vidste, at jeg kunne på en prik. Det eneste, som gjorde indtryk på mig i den forbindelse, var den fortvivlede gråd, som lød, når resultatet bagefter blev læst op, og adskillige opdagede, at deres navne ikke var blandt dem, der blev nævnt, for det betød jo, at man var udelukket fra paradiset.

I dag kan man kun vanskeligt forestille sig, hvor meget optagelsen på katedralskolen betød, for nu er der adskillige andre muligheder for at få en realeksamen. Men dengang var der ikke noget, der hed kommunal mellemskole, så man havde ikke anden udvej, hvis man dumpede, end at blive overflyttet til den private realskole eller at gå endnu et år i 5. klasse og gennemgå optagelsens tortur året efter. Mange tragedier udspillede i skolegården, når listen blev læst op, for mange af byens bedre borgere anså det for en skam, at deres børn ikke slap gennem nåleøjet. Så sent som en hel generation senere har jeg hørt en mor erklære i ramme alvor, at hvis hendes datter ikke blev optaget, ville hun søge om at holde privatlærer, for det var ikke meningen, at man skulle nøjes med at lade sin datter tage realeksamen fra en kommunal eller privat skole, når man havde råd til det andet.

Vi, der var så heldige at slippe gennem nåleøjet, blev misundt af vore mere uheldige kammerater, og det kunne selvfølgelig ikke undgå at påvirke os, så at vi blev lidt nedladende og beskyttende mod dem. Tiltalende var vor opførsel ikke, men der var dog en lille undskyldning: den dækkede over en usikkerhed, som vi ikke for aldrig det ville vise, men som pinte de allerfleste af os ved tanken om, at vi nu skulle over i en stor ny skole, hvor forholdene var helt anderledes end i den lille. Ja, jeg vil endda gå så vidt som til at påstå, at vi den første skoledag misundte de andre, som blot skulle fortsætte i den kære gamle skole, hvor man sludrede med lærerinderne i frikvarteret, og hvor alt var velkendt. Vi andre gik ind til en hel flok ukendte lærere og kun to lærerinder, hvoraf den ene endda kun underviste i håndgerning. Vi havde faglokaler til fysik, kemi, naturhistorie, håndgerning og sløjd, og vi havde en stor gymnastiksal

og skulle ikke mere trave op til eksercerhuset for at gøre gymnastik.

I stedet for den lille legeplads, hvor legene var så stilfærdige, at man sjældent fik en skramme, var vi nu henvist til en skoleplads, hvor drenge og piger for rundt mellem hinanden, og man hvert øjeblik blev skubbet til side og væltede, hvis man ikke passede godt på, og der skulle en ret stor skramme til, før lærerne gad se på den. Kun et sted var der fredeligt: midt på pladsen stod fire gamle lindetræer, og rundt om dem vandrede i hvert frikvarter de mandlige gymnasiaster den ene vej og de kvindelige den modsatte. Nogle gik der for at drøfte problemer i den daglige lektie med lige så alvorlige kammerater, andre søgte derhen, fordi det var det eneste sted, man havde fred for de små, og atter andre (vel de fleste) for at få en lille flirt, inden man gik ind til timen. Enkelte »gik sammen« uden for skoletiden, men alligevel var det utænkeligt, at de skulle slå følge rundt om lindetræerne, hvor der var tradition for, at man netop gik på denne måde med fårene og bukkene adskilt.

De første dage krøb vi sammen som skræmte kaniner, og bedre blev det ikke, da ældre kammerater fortalte os hårrejsende historier om, hvordan lærerne kunne finde på at maltraktere de forsvarsløse elever. Der var virkelig hidsige og hårdhændede lærere imellem, som ikke tog det så højtideligt, hvor de slog eleverne, når de blot ramte, og jeg mindes endnu, hvilket indtryk det gjorde på os, da vi i 1. mellem overværede, at en dreng blev pryglet sådan, at han til sidst faldt halvt bevidstløs hen på den store brændekasse, som hørte til enhver classes udstyr. Centralvarme og elektrisk lys hørte ikke til bekvemmelighederne, da jeg kom ind i skolen, og hver morgen fyrede pedellen op i alle skolens store kakkelovne, fyldte kasserne med store brændeknuder og tændte gasblussene i loftet. Derefter var det ordensdusens arbejde at sørge for at fodre kakkelovnen og se til, at gasblussene brændte, og fyringen blev passet omhyggeligt, for ingen havde lyst til at gå til pedellen og bede ham om at fyre op endnu engang.

I begyndelsen var lærerne for os kun en stor ukendt flok, og vi kunne næppe skelne den ene fra den anden, men lidt efter lidt fik de »ansigt« og særpræg, og så kunne vi begynde at finde ud af, hvordan den enkelte skulle behandles. Selvfølgelig betragtede vi en lærer som en født fjende, og det var ganske utænkeligt, at en lærer som en elev talte sammen, hvis de f. eks. boede dør om dør og gik hen til skolen hver dag på samme tid. Nogle lærere forstod at fængsle eleverne og kunne derfor holde disciplin uden at bruge »slående beviser«, mens andre benyttede sig af lussinger, anmærkninger og (værst af alt) breve til forældrene eller sendte eleverne til rektors kontor, hvor de selv skulle fortælle grunden til, at de pludselig dukkede op.

Kun en enkelt lærer stak pigerne lussinger – ganske simpelt, fordi han ikke kunne beherske sig så længe, at han kunne kønsbestemme eleven, mens de andre boltrede sig i anmærkninger, som kunne ramme en enkelt, en hel klike eller måske en hel klasse. Det sidste var sjældent, men det overgik dog min klasse den dag, vi i skrivetimen havde stoppet tyggegummi (brugt selvfølgelig, man havde jo kun små lompenge) i alle blækhusene. Vores lærer, en tidligere underofficer, kommanderede altid med os, så at vi på tælling skulle dyppe i blækhuset, sætte pen til papiret og skrive op og nedstreger. Resultatet af hans »Et – to, et – to« den dag var forfærdeligt, og værst var det for dydsmønstrene, som ikke anede, at vi havde puttet noget i deres blækhuse, og som derfor i høje toner bedyrede deres uskyld – men uden resultat.

En del af lærerne rejste til andre skoler, mens jeg gik i mellemskolen, og et par år før jeg tog studentereksamen, fik vi en hel række unge lærere, og med dem kom der en ny tone ind i forholdet lærer–elev, selv om den jo var vidt forskellig fra den, som hersker i skolerne i dag, og som i min tid kun blev praktiseret af en enkelt lærer.

Der blev stillet store krav til os, og vi måtte selv slås med stoffet, for der var ikke tid til at gennemgå den nye lektie i timen. Flere af de ældre lærere kedede sig tilsyneladende ved for 20. gang at skulle gennem det samme pen-

sum, og derfor var det umuligt at få os interesseret i stoffet. Vi læste lektier, fordi vi skulle kunne dem til eksamen, men f. eks. geografi var for mig et helt »dødt« fag, og når jeg senere kom ud i verden, forstod jeg ikke, at jeg nogen sinde havde lært noget om det land, jeg nu opholdt mig i. Senere har jeg fået fat i en gammel geografibog, og dens tørre indhold fik mig til at undskylde mine lærere til en vis grad. Det *kunne* ikke være morsomt at gengive den, og da lærerlønningerne dengang begrænsede lærernes muligheder for at rejse til udlandet, kunne stoffet vel heller ikke blive levende for dem. – Værst var det med sproglærerne, som f. eks. underviste i engelsk uden nogen sinde at have sat deres ben i landet, og som derfor lærte os den udtale, som de selv havde lært. Det resulterede i, at jeg lærte én udtale i mellemskolen og en ganske anden i gymnasiet, hvor jeg skiftede lærer, men jeg holdt stædigt fast ved den første, hvad der senere skulle vise sig at være klogt, for da min lærer nr. 2 endelig engang kom til England, måtte han indrømme, at hans udtale lå temmelig langt fra »de indfødtes«.

For en del af os kom undervisningen i anden række, og vi var egentlig mest optaget af at lave sjov med lærerne; hos nogle var det bare harmløse løjer, men vi tog det ikke så højtideligt med onskabsfuldhederne, når det drejede sig om en forhadt lærer. Da vor naturhistorielærer havde plaget mere end halvdelen af klassen med afskrifter af lektien på en række sommerdage, hvor vi blot tænkte på at komme ud det meste af eftermiddagen, men i stedet måtte afsætte næsten en time til afskrivning, var vi udspekulerede nok til at mase ind i klassen, før han kom, og tage det yderste håndtag af, så at han ikke kunne komme ind til os. Enhver anden lærer ville have dundret på ruden i dørens øverste halvdel, men han var desværre så lille, at han ikke kunne se ind ad ruden samtidig med, at han bankede, og vi vidste, at han ikke ville hente rektor af frygt for at blive rent til grin. Først et kvarter senere lukkede vi ham ind, og vi spurgte selvfølgelig med dyb interesse, hvorfor han ikke havde banket på. Da han næste dag kom ind til os, lå der en skriftlig undskyldning og en pakke til ham fra hele klas-

sen, men da han åbnede pakken, blev han nærmest blå i hovedet, for indholdet var en narresut og en rangle! Det overbeviste ham ikke om vor dybe anger, og vi blev atter belejret med afskrivning.

Religionslæreren var den hidsigste af hele bundtet, og da han havde en forkærlighed for at prædike sagtomdighed for os, virkede hans raseriudbrud mere komiske end skræmmende på os. Selvfølgelig gjorde vi alt for at drille ham, og jeg kan kun huske en gang, hvor han uddelte en uretfærdig lussing. Min sidekammerat var et rent dydsmønster, som kun fik gode karakterer, og som aldrig ville være med, når vi andre lavede fest – og så skulle hun alligevel opnå at få en lussing! En dag blev læreren rasende over en af mine udtalelser, men da det slet ikke gik op for mig, bukkede jeg mig roligt ned for at fiske en tabt blyant op, netop da han kom farende for at stikke mig en lussing. I farten kom han så til at give den til min intetanende sidekammerat, som opløftede et forarget klagehyl og drev det så vidt, at hun forlangte, at jeg også skulle straffes, da jeg dukkede op igen. Da han på det tidspunkt allerede havde dampet af, blev han forarget over hendes hævn tørst og gav hende en »balle« i tilgift, og skønt jeg var uskyldig i dette, varede det længe, før hun tilgav mig.

Den store begivenhed i hans liv var en rejse til Oberammergau, hvor han havde haft lejlighed til at overvære festspillene, og hvor han havde købt et teksthæfte, så at han siden kunne mindes denne oplevelse, når han læste teksten hjemme. Skete det en enkelt gang, at en klasse skulle belønnes af ham, blev det altid med scener fra dette hæfte, og skønt han anså sig selv for en temmelig god skuespiller, var det os umuligt at følge med i handlingen, da alt blev læst på nøjagtig samme måde, kun med en enkelt undtagelse: kom han til Judas' replikker, gjorde han sig skrutrygget og skævmundet og hvædede ordene ud gennem den ene mundvig, hvad der hver gang undrede os meget, da vi ikke kunne forestille os, at rollen var blevet spillet på den måde.

Ligesom der var tradition for at gå rundt om lindetræerne, hørte det også til traditionerne, at de store i gymnasiet

lavede en bred glidebane i hele skolegårdens længde, så snart frosten satte ind. Da gården skrånede ret stærkt, fik man en vældig fart på, og tre af de største drenge måtte stå og tage imod, hvis man skulle undgå at ryge lige ind i muren. De små i mellemskolen blev fejlet helt til side og havde ikke adgang til banen, men når de store kom farende for fuldt drøn, skulle selv den dristigste mellemskoleelev også nok holde sig væk.

Lærerne, som havde gårdvagt, gik i en stor bue udenom, men en dag skete der et uheld, som gav os anledning til at triumfere over den alt andet end populære naturhistorielærer. Efter at have undervist i en af de almindelige klasser kom han forsigtigt trippende over skolegården med skolens stork højt hævet over sit hoved. Glidebanen havde han set, men et tyndt lag sne dækkede kanten af den, og pludselig trådte han lige ud på den glatte flade, mistede fodfæstet og gled hurtigt på halen ned gennem skolegården, mens han løftede storken mod himlen for at hindre den i at blive beskadiget på den vilde færd. Et sus af munterhed gik gennem elevernes skare, og i næste nu lød et latterbrøl, da en lille mellemskoleelev begejstret udbød: »Nu kommer storken spilleme med Lusen.« Hvordan den stakkels mand kom på benene igen og fik storken bragt i sikkerhed, mindes jeg ikke, for når jeg husker begivenheden, ser jeg ham altid for mig under den vilde glideflugt. Resten af dagen gik der rygter om, at han havde krævet af rektor, at der skulle strøs grus på banen, men heldigvis skete der intet, for rektor var en retfærdig mand, som kunne indse, at dette var vi uskyldige i.

De fleste af lærerne havde øgenavne, nogle af dem døbte min klasse, og navnene fulgte dem, så at mine børn senere brugte de samme. Underviste man i engelsk og var så letsindig at bede eleverne tiltale sig på engelsk som Mister Claus (han hed Claus Clausen), måtte man finde sig i, at det blev forvrænget til det mindre pæne Klister Mås, i daglig tale dog forkortet til Klister. Var man tyk og hed Rasmussen, var man selvskrevet til at hedde Crassus – hed man Jepsen og var »løs i højre håndled«, blev man kaldt Tjep – var

man lille, omtaltes man som Lusen, mens man med et abeagtigt udseende kom til at hedde Gorillaen. Hed man Hans Albrechtsen og var et elskeligt menneske, blev man ganske simpelt hele skolens Onkel Hans, som vi alle elskede, og var man en lille nallet (= nuttet) en, kom man til at hedde Nalle – og de navne slap de aldrig af med.

Da vi skulle i gymnasiet, var skolen blevet for lille, og vi rykkede i sommeren 1926 ind i et helt palads, som var blevet opført ved Skivevej/Ålborgvej. Havde vi nogle år i forvejen været imponeret af den gamle skole, virkede den nye nu helt overvældende på os, og i begyndelsen for vi vild i gangenes jungle. Vi havde lokale på 2. sal, og toiletterne lå i kælderen, men jeg kan endnu huske, at en af mine veninder den første uge ikke kunne finde derned fra skolegården, så hun styrtede op på 2. sal og startede ekspeditionen derfra, hvad der var meget besværligt, da det var alle eleverne undtagen dem fra 3. g forbudt at færdes i skolebygningen i frikvarteret, så hun måtte springe for livet. Foruden adskilligt flere faglokaler var her en festsal med søjler, store spejle og rigelig guldudsmykning, og her holdtes skoleballerne og translokationen, den sidste dog kun i tilfælde af dårligt vejr, da man ellers foretrak den store skolegård. Det var et smukt syn på en solrig sommerdag at se de nybagte studenter komme ind til translokationen. I spidsen blev skolens fane båret, og selv om studenterne var nok så trætte efter de allerede overståede studentergilder, var der dog klang i stemmerne, når de sang: »Sjung om studentens – –.« Nu havde de jo nået deres mål, og når de forlod skolen, skulle de stå på egne ben og selv bestemme farten, og så var skolen et helt overstået kapitel. Ingen af dem tænkte den dag på, at de nok stod ved et mål, men at dette kun var springbrættet til deres egentlige mål.

Da vi kom i gymnasiet, blev vor gamle klasse spredt for alle vinde, nogle gik ud af skolen, fordi det alligevel kunne knibe at tage realeksamen, andre gik over i realklassen, og vi gymnasiaster blev delt i tre linier. På det tidspunkt var det mest almindeligt at blive nysproglig, men rektor var moderne indstillet og kunne se, i hvilken retning udviklin-

2. g i Katedralskolen 1928.

gen ville gå, så han opfordrede mange af os til at vælge den matematiske retning. Hans hensigter var gode nok, men da han ikke selv var en matematisk men en sproglig begavelse, forstod han ikke, at det ikke var nok, at en elev var dygtig til regning i mellemskolen, for det beviste ikke, at man havde evner for matematik. Derfor kom flere elever på den forkerte hylde, og da vi satte studenterhuen på, var der adskillige, som sukkende sagde, at deres resultat ville være blevet adskilligt bedre, hvis de havde valgt den sproglige retning. Pudsigt nok havde den følgende rektor en helt anden indstilling og påpegede, at kun som sproglig kunne man erhverve sig kultur.

Vi var en broget skare i vor gymnasieklasse, for eleverne kom helt oppe fra Fjerritslev og helt nede fra Videbæk, fordi der ikke fandtes gymnasier i Thisted, Struer, Herning eller Holstebro, så mange måtte bo i en fremmed by i hele gymnasietiden. Nogle hutlede sig igennem på et usselt værelse, mens de bedrestillede boede i pensionater, som kun var for gymnasieelever, og som mest lededes af ældre damer, der gjorde alt for, at deres pensionærer skulle befinde

sig godt og føle sig hjemme. I sådanne pensionater knyttes venskaber, som varede langt ud i fremtiden, mens til gengæld de stakler, som sad rundt om på de små værelser, må have følt sig så ensomme, at vi andre slet ikke har kunnet sætte os ind i det. Mærkeligt nok var det ikke almindeligt, at man tog kammerater med hjem, skønt man derved kunne have hjulpet dem over ensomheden.

Jeg faldt godt til i den nysproglige afdeling, en livlig klasse, som lærerne til tider havde besvær med at styre, men de fleste var dog fornuftige nok til at indse, at vi skulle have afløb for vor livsglæde, når vi blot også passede vort arbejde. Dog bliver jeg altid flov, når jeg mindes en af vore lærere, og jeg har ofte ønsket mange af de ting, jeg foretog mig i hans timer, ugjorte. Han underviste i naturhistorie, var en fremragende dygtighed, men var blottet for pædagogiske evner. Var han blevet videnskabsmand, ville han have drevet det vidt, men det var selvmord for ham at prøve at banke kundskaber ind i hovedet på en så urolig flok som os. Hans gode egenskaber glemte vi helt at se på, og i vore øjne var han en komisk original, som talte et mærkeligt sprog (han var bornholmer). Og så rettede vi os efter det gamle ord: »Han er anderledes, han skal kanøfles.« Vi store tøse fandt snart ud af, at vi kunne få ham til at rødme, når vi i biologitimen stillede ham spørgsmål, som ville være ganske naturlige i dag, men som dengang var »vovede«, og blev han først bragt fra koncepterne, steg hans stemme til falset, og vi havde endnu mere at more os over. For at være så retfærdig som mulig noterede han en karakter ned efter hver af vore præstationer, hvad vi ikke havde noget særligt imod, hvis vi klarede os godt. Mødte en af os helt uforberedt og fik som følge deraf en lav karakter, begyndte vi derimod straks at kalde hele klassen til vidne på, at der foran i vore karakterbøger stod, at en lærer ikke måtte give karakter for en enkelt præstation, og det lykkedes os altid at få ham til at slette karakteren. Skønt man skulle synes, at hver dag måtte være et helvede for manden, blev han ved at slide i det for at banke lærdom ind i os, og et par gange tog han os med på ekskursion, men også ved disse

lejligheder opførte vi os, som vi havde lyst til, og tænkte ikke på, at han havde lagt et stort arbejde i at forberede turen, og at han ofrede en fridag på os.

Jeg mindes særlig en tur til Mariager, hvor vi skulle undersøge forskellige stenarter, og hvor jeg tilsyneladende var meget interesseret i en lille sten, som han da også undersøgte grundigt for at finde hårdhedsgraden, og da han havde afsluttet undersøgelsen, puttede jeg »stenen« i munden og tyggede på den med velbehag, for det var slet ikke gået op for ham, at det var en stor pebermyntelinse! Aldrig gav han os den omgang, vi så ærligt havde fortjent, og det skete, at man var lidt flov over sine »bedrifter«, fordi han var ganske værgeløs, men næste gang, der var lagt op til fest, var angeren glemt, og man kappedes atter om at finde på skøre ting at drille ham med. Senere fortalte han mig dog, at han slet ikke havde haft det så slemt, som vi troede, for han havde blot betragtet det hele som et udslag af lidt for megen livsglæde.

Blandt lærerne indtog en enkelt, adjunkt Krogh, en særstilling: vores allesammens højt elskede Baf, en lærer, som var så langt forud for sin tid, at han forstod at lære os latin, mens vi tilsyneladende legede os gennem hans timer. Han var ung og ugift og lidt af en laps, som bl. a. gjorde meget ud af det, når han købte slips og sokker, da han var tilhænger af dristige farver, men gerne ville have dem til at stå til hinanden. Selv om han havde en fin farvesans, kunne han godt komme i tvivl og rådspurgte så os piger, som straks benyttede os af lejligheden til at beskæftige os med andet end latin og underkastede ham en nøje undersøgelse, før vi afsagde dommen. Var vi for alvor utilfredse med hans valg, varede det længe, før han atter optrådte i disse sokker, men opdagede han, at vi blot kritiserede for at drille ham, skal jeg love for, at vi kom til at terpe latin den dag.

Når vi skulle belønnes, læste han op for os af Gustav Wieds bøger, og det var virkelig en oplevelse for os. Skulle en af os yderligere belønnes, fik vedkommende en tegning, og Bafs evner på dette felt var så store, at der kunne være

blevet en habil kunstner ud af ham, hvis han ikke havde foretrukket at tegne i sin fritid og have sin faste løn ved siden af. Eleverne i 2. og 3. g måtte høre alt af Gustav Wied, mens de små i mellemskolen kun fik lov til at høre en enkelt, som var meget uskyldig; der var blot det at sige dertil, at når de plagede ham, fik de endnu en, og sådan kunne de blive ved, til de nåede op på samme repertoire som vi andre! Skolens bibliotekar, som øvede diktatur, når det gjaldt udlån på skolen, havde nedlagt forbud mod, at andre end 3. g'erne lånte G. W.s bøger, så derfor var der almindelig tilfredshed med, at Baf netop havde valgt ham til sin yndlingsforfatter.

Han blev ansat ved skolen, da jeg skulle i 2. g, så vi var det første hold, han skulle føre op til studentereksamen, og med lange mellemrum fik han mareridt ved tanken om, hvordan det skulle gå. Så tog vi fat på lektien med sammenbidt energi, men en halv time efter havde både Baf og vi fået nok, og så koncentrerede vi os i stedet om »systemet«, et sindrigt tegnsystem, som i nødstilfælde kunne bruges diskret til eksamen. Var der tale om gerundium, kløede han sig på højre øre, mens samme behandling af venstre øre betød gerundiv, og mange andre farlige skær kunne klares på samme måde. Desværre kom han så sent til at tænke på denne geniale løsning, at vi ikke nåede at få indarbejdet systemet, og resultatet blev blot, at vi var hundeanngst for at se hans »fingerøvelser«, for de forvirrede os mere, end de hjalp.

Dog kom vi gennem eksamen med skindet på næsen og pæne resultater, for skønt en del af timerne var afsat til læsning af Gustav Wied og til udførelse af blændende dygtige tegninger, havde vi til vor overraskelse lært en masse latin. Selv mente Baf dog, at systemet havde sin del af æren, og som følge deraf brugte han det nu og da i de kommende år, så at også næste generation nåede at prøve – og frygte – det. Mange år efter mødte min datter og jeg ham, da vi var ude at køre med tredje generation, og idet han pegede på det uskyldigt sovende barn, sagde han med eftertryk: »Hvis det lille bøllefrø også skal være student fra Viborg, tager jeg min afsked før tiden, for tre generationer af den familie

holder jeg ikke til!» Glimtet i hans øjne modsagde dog ordene, og vi var klar over, at han ville have fundet det spændende at skulle undervise også tredje generation.

En del nybagte lærere blev ansat ved skolen, mens jeg gik i gymnasiet, og af flere grunde var vi meget tilfredse med at få de gamle skiftet ud. Nogle af de nye lærere »gik med« piger fra gymnasiet, og det resulterede selvfølgelig i, at der i disse læreres timer ikke kunne blive det sædvanlige lærer-elevforhold. Endelig benyttede vi os af det, når vi skulle holde Minervasold, for skolen krævede, at vi skulle invitere et lærerægtepar eller to lærere med, så at de kunne have opsyn med os, når vi holdt fest uden for skolens grund. Et lærerægtepar kunne godt lægge en dæmper på festen, hvorimod et par unge lærere kun var et ekstra trækplaster.

To gange om året holdt vi fest i Minerva, vor gymnasieforening, og hver lørdag aften hele vinteren var der møde i foreningen; vi havde mange gode foredragsholdere, og knob det at få fat på en, havde vi diskussionsaftener, hvor bølgerne tit gik højt, selv om jeg kun en enkelt gang har overværet, at en ivrig deltager blev så rasende, at han slyngegede en fyldt vandkaraffel efter en modstander, som ikke ville lade sig overbevise om det fornuftige i at blive katolik – hvorefter vi alle i løbet af et øjeblik var indviklet i den vildeste religionskrig!

Bortset fra skolefester og Minervasold havde vi ikke andre »forlystelser« end de kristelige gymnasiemøder, som mærkeligt nok havde stor søgning. Dog var det for en del af os ikke selve mødet, som virkede tiltrækkende, men de ting, som det medførte. Møderne foregik ikke alene hos byens præster men også i større hjem, hvor man havde plads til at modtage sådan en flok, og det gjaldt jo om at samle så mange som muligt, et forhold, som vi benyttede os af, da vi opdagede, at værtinderne gerne ville overgå hinanden med hensyn til deltagerantallet. Vi lod ganske simpelt værtinden vide under hånden, at hvis vi kunne regne med at få hendes berømte svesketærte eller lagkage til den efterfølgende kaffe, ville vi møde talstærkt op, og så blev der bagt på livet løs, hvorefter værtinden lod os vide, at nu var trak-

tementet i orden. Kagerne alene kunne dog ikke lokke os, men der var jo også hjemturen!

Nutidens unge, som klager over, at deres forældre ikke forstår dem, men »sætter sig på dem« og altid er bange for, at de skal komme galt af sted, skulle have prøvet at være unge, da man ikke kunne færdes frit på gaden med en af det modsatte køn, uden at byens sladderkællinger fik travlt og ofte drev det så vidt, at de gjorde forældrene opmærksomme på, at deres datter var begyndt at komme sammen med den eller den, og »var han nu ikke lidt for vidtløftig til sådan en pæn ung pige?« Men hvem var på gaderne om aftenen, når vi gik fra møderne, og kunne se, at vi gik en tur til »Spytstenen«, den store sten i Overlund, som alle unge piger gik op til med mellemrum, når de havde et stort ønske. Hvis man gik rundt om den tre gange og spyttede lige så mange gange, mens man ønskede, kunne man nemlig ikke undgå at få ønsket opfyldt. I en stor flok slentrede vi op mod den, men længe varede det ikke, før klyngen gik i opløsning, og flokken blev til par, hvoraf flere igen forsvandt, når vi passerede vejen til Klosterhaven med den »kærlighedssti«, som har dannet rammen om så mange unges første kærlighedshistorie.

Der var en egen stemning over det sidste år i gymnasiet, for nu havde vi endelig målet i sigte, og det er svært at sige, hvem der var mest nervøs, lærerne eller eleverne. Selv Baf røbede til tider en vis nervøsitet for, at hans geniale system skulle vise sig at svinge til eksamen, men han havde dog den fordel frem for de andre lærere, at han ikke holdt alenlange foredrag for os om, at de elever, som havde lært deres pensum i de to foregående klasser, ville komme let gennem den sidste og kunne regne med en god eksamen. Som om det var nok, hvis man var nervøs til eksamen og først begyndte at kludre i det, for så vidste man da, at selv nok så megen lærdom ikke kunne redde situationen. De vordende ingeniører skulle have gode karakterer i matematik, fysik og kemi, mens søofficersaspiranter var afskåret fra at vælge denne fremtid, hvis de ikke fik mindst mg÷ i fransk. Værst var det dog for de vordende tandlæger, som selv med et mg+

i gennemsnit kunne komme til at vente helt op til tre år på at komme ind på Tandlægeskolen. Dette var endnu mere urimeligt, når man samtidig kunne komme ind det første år med en præliminæreksamen med udmærkelse, og det skete da også, at studenter »forbedrede« deres eksamen ved at supplere den med en præliminæreksamen, som de altid var sikre på at bestå med udmærkelse.

Tiden fløj af sted, og en morgen sad vi så i den store gymnastiksal og ventede på at høre stileemnerne blive læst op. Min dansklærer, som foretrak, at eleverne skrev stile, hvis emner tvang dem til at holde sig inden for snævre rammer, havde på forhånd rådet os til kun i yderste nødstilfælde at skrive den såkaldte »idiotstil«. Jeg mente dengang og mener stadig, at det er langt den sværeste, da den netop viser elevens modenhed med al tydelighed, og da jeg – i modsætning til min lærer – elskede at udfolde al min fantasi, når jeg skrev stile, valgte jeg da også idiotstilen, men denne gang var den desværre forbundet med en vanskelighed, som ingen af os havde regnet med: stilens titel, »Fortæl om et stykke speciel dansk natur«, kunne misforstås og blev det da også over det ganske land og vakte røre i skolerne. Nogle opfattede det som en natur, der var speciel for Danmark, mens andre gik ud fra, at man skulle skrive om et stykke særpræget dansk natur. Efter lange overvejelser kom ministeriet til den konklusion, at der skulle trækkes fra, hvis man havde misforstået titlen, hvad vi fandt meget uretfærdigt, da også vor lærer havde misforstået den. Mens bølgerne gik højt om denne sag, slap vi gennem de sproglige stile mere eller mindre med skindet på næsen, hvorefter vi forventedes at sprænglæse, til vi havde været oppe i allersidste fag – og vi skulle vel at mærke op i alle fag og kunne ikke som næste generation slippe for et par fag, og flere af fagene talte endda dobbelt, så at en dårlig karakter kunne komme til at trække slemt ned.

Tiden kom for den mundtlige eksamen, og gennemgående klarede vi os pænt. Mest spændt var vi på resultatet i latin, som jo næsten betød mere for Baf end for os. Jeg følte mig som et offerlam, da jeg som den første satte mig ved det

grønne bord, men alt blev til glæde vendt, da jeg trak en seddel og så, at jeg skulle høres i Pyramus et Thisbe, dette digt, som vi kunne udenad, fordi det var det første latinske digt, vi havde lært, og det havde moret os at lære rytmen i det. Dog var jeg så nervøs, at det var mig umuligt at slå op på den rigtige side, og da censor begyndte at se utålmodig ud, lod jeg bogen ligge opslået på en tilfældig side, kørte løs med digtet, til jeg blev stoppet, fortsatte med oversættelsen og gik endog så vidt, at jeg blev eksamineret i næsten alt det grammatikalske, før jeg gik i stå ved et eksempel, som jeg kun kunne klare ved at se i bogen. Meget forsigtigt spurgte jeg, om Baf ikke nok ville slå op i bogen for mig først, hvad der fik ham og censor til at betragte mig, som om de troede, at det nu rablede for mig, men da jeg forklarede dem sammenhængen, morede de sig sådan, at det varede lidt, før vi kunne fortsætte. Al min nervøsitet var som blæst bort, og jeg reddede mig da også en fin karakter.

Med de andre fag gik det helt godt, dog dummede jeg mig i naturkundskab, hvor jeg betragtede en tavle med mystiske væsener, som jeg glad udnævnte til amøber i overnaturlig størrelse, idet jeg dermed troede at have undgået en faldgrube, men det trak unægteligt min karakter ned, da det viste sig at være nærbilleder af dele af paddehatte!

Endelig kunne vi sætte huen på hovedet, men midt i glæden var der også en lille følelse af usikkerhed, for indtil da havde vi været skærmet på alle måder, mens vi nu skulle klare os selv og tage stilling til mange ting, som andre tidligere havde tilrettelagt for os. Til dette øjeblik havde vi kun glædet os til friheden, men nu meldte tanken sig også: hvordan skulle vi bruge denne frihed, og hvilket ansvar var der forbundet med den? Allerede få minutter efter, at jeg havde fået huen på, fik jeg dog lejlighed til at demonstrere, at jeg nu havde løsrevet mig fra skolen og ikke længere skulle tage hensyn til lærerne. En af de gamle lærere, som havde pint og plaget mig på den mest djævelske måde i et år, indtil rektor opdagede det og satte en stopper derfor, kom imod mig på gangen, og da jeg fulgtes med rektor, tog han sin mest sleske mine på og gik frem imod mig med frem-

strakt hånd, idet han gav udtryk for sin varmeste lykønskning. Men nu kunne han intet gøre mig mere, og uden at tænke på rektors nærværelse sagde jeg, idet jeg ignorerede den fremstrakte hånd: »Hvorfor skulle jeg tage mod Deres lykønskning, når vi alle véd, hvor De ville have gnedet Dem i hænderne, hvis jeg var dumpet?« Et øjeblik betragtede han mig målløs, mens hans ansigtsfarve skiftede fra lyserødt til mørkerødt og derefter blåt, men inden han nåede at sige et ord, blev han standset af den lille replik fra rektor Østergaard: »Pigebarnet har jo ret, så De har intet at bebrejde hende,« hvorefter rektor tog mig under armen og fortsatte hen ad gangen med mig.

Dette var mit første farvel til min gamle skole, men det må dog tilføjes, at jeg skiltes fra det øvrige lærerpersonale på en helt anden måde. Da jeg kom til at bo her i byen, bevarede jeg forbindelsen med skolen, idet jeg ofte kunne glæde mig over at få en hyggelig sludder med mine gamle lærere, oftest historielæreren og fransklæreren. At den sidste stadig betragtede mig som eleven, fik jeg engang et morsomt bevis på. En søndag morgen var jeg i fuldt firspring på vej til rutebilstationen, da jeg på et hjørne løb sammen med ham. Selvfølgelig gav jeg ham en undskyldning og tilføjede strålende glad: »Tænk Dem, jeg er lige blevet mormor og skal hen at se drengen, mens han er helt ny.« Endnu må mindet om den sprælske elev have stået i hans erindring, for med en dybt bekymret mine udbrød han: »Jamen kæreste barn, det egner du dig da vist ikke til.«

Årene gik, og en dag sad jeg atter i min gamle skolegård, mens det nu var min datters tur til at modtage studentereksamensbeviset, men jeg havde ingen følelse af at være kommet »hjem«. Elevtallet var blevet så meget større, tonen mellem lærere og elever var en ganske anden, og det var ikke min rektor, den strenge men retfærdige og meget afholdte Carl Østergaard, der stod på talerstolen. En ny tid – en ny skole! Snart rykker børnebørnene ind i gymnasiet med krav om mere fritid, mindre arbejde, flere tilbud fra skolens side og mere selvbestemmelsesret. Så sidder man tilbage med minderne om tidligere tiders skoler og er klar

over, at man hører til »fortidslevnene«, men inderst inde hæver sig en oprørske stemme, som stædigt påstår, at vi havde det dejligt i de gode gamle dage.

Aase Rosenberg Rasmussen er født i Viborg som datter af kontorchef H. S. Rasmussen, Kreditforeningen, 1932–62 gift med tandlæge Lehmann Madsen, 1962–68 registrator ved Landsarkivet, 1965 gift med arkivar Poul Rasmussen. Har skrevet en lang række artikler, kronikker og radioforedrag.

Træk af Bruunshåbs historie

AF HANS H. WORSØE

Den 4. oktober 1972 var det 150 år siden, at bebyggelsen Bruunshåb sydøst for Viborg fik sit navn. Det er noget af en sjældenhed, at man på dato kan fejre et sådant jubilæum, og det blev derfor også markeret på behørig vis. Selve bebyggelsen er langt ældre, men i årene omkring 1822 skete der noget afgørende nyt, som gør det fuldt berettiget, at bebyggelsen skiftede navn, og at den den dag i dag i sit navn gemmer mindet om familien Bruun.

Fra gammel tid fandtes i Asmild sogn to vandmøller: Søndermølle, der kendes fra 1488, og Åle mølle, der første gang nævnes i 1541. Det er her Åle mølle, der interesserer os mest, men før mølledammen blev anlagt, var den helt afhængig af Søndermølle, som ved at dæmme op kunne afskære Åle mølle fra vandet. Det hedder i 1688 om Åle mølle, at den »kan intet male uden aleneste af hvis vand som kommer fra Søndermølle, som har hovedstrømmen«. Det gav dog nok sjældent problemer, idet begge møllerne gennem adskillige hundrede år ejedes af Asmildkloster gods.

Vi kender navnene på en række af de gamle møllere. I 1664 hed mølleren på Åle mølle Mourits Clausen, derefter fulgte Morten Pallesen, hvis enke sad på møllen i 1688; i 1690 og frem til efter år 1700 var det Poul Møller, der drev Åle mølle. 1758 nævnes Jens Lassen, der levede indtil 1780. Ved dødsfaldet var han 69 år gammel, og allerede en halv snes år tidligere var han gået på aftægt på møllen, efterfulgt af Morten Mortensen, der var søn af hans hustru Kirsten Marie Sørensdatters første ægteskab og altså Jens Lassens stedsøn. Stuehuset i møllen var indrettet med tre stuer: storstuen, mellemstuen og yderstuen. I storstuen stod aftægtsmandens dragkiste og et egehængeskab, i mellemstuen et stort malet fyrretræskab, og her hang møllerens gangklæder, hvoraf kan nævnes en blakket klædesklædning af kjole

og vest, et par nye sorte skindbukser med nikkelknapper, et par nye strikkede (bundne) hvide strømper, en gammel sort mandshat og et par nye støvler. Også sølvtøj var der, bl. a. et stort sølvbæger og 12 sølvspiseskeer, en sølv snustobaksdåse og et par runde sølv skospænder med sølvhjerter. Møllerne var i ældre tid tit holdne mænd, og Jens Lassen i Åle mølle synes ikke at have dannet nogen undtagelse på dette punkt, idet boet ved hans død efterlod en formue på 840 rdl.

I 1795 døde efterfølgeren Morten Mortensen, 56 år gammel, og derefter drev enken Maren Laursdatter Aaby møllen med bestyrer. Fra denne tid kender vi også møllens udseende, nemlig gennem en brandtaksation fra maj 1803, hvoraf det klart fremgår, at det ikke var noget lille foretagende. Selve stue- og møllehuset var 17 fag langt i bindingsværk med egetømmer forneden, fyrretømmer foroven. Murene var dels klinede, dels murene, og der var stråtag på hele bygningen. Møllværket bestod af én kværn, der blev drevet af et underfaldshjul. Foruden denne bygning hørte endnu 6 huse til anlægget: et sidehus fra stuehusets østre ende 7 fag langt, ligeledes indrettet til beboelse med kakkelovne og fjellegulv og loft, et nørrehus på 6 fag med bager- og bryggerhus med indmuret kobberkeddel til brændevinsbrænding, et vesterhus på 10 fag til fæ, får og vognport, et søndrehus på 13 fag til lade og tærskelo, endnu et hus mod syd på 9 fag til karlekammer og værksteder og endelig et lille smedehus øst for møllen på 3 fag med lerklinede vægge og stråtag. Hele anlægget vurderedes til 1700 rdl.

Den anden lokalitet, der har dannet grundlaget for Bruunshåb var Holmsgård, eller Holmsgård, som det undertiden skrives. Stedet er sikkert identisk med det Hugholm, som nævnes 1498, og som har været en enestegård. Før 1780 bestod den af 3 fæstegårde, men 1781 frasagde Niels Raun sig i armod sin gård, som så blev bortfæstet i fjerdeparter. En del af jorden blev tillagt de to tilbageværende gårde, hvis hartkorn derefter var 2 tønder, 2 skæpper, 3 fjerdingkar og 2½ album. Niels Raun fik lov at beholde stuehuset på 6 fag og en fåresti. Han ernærede sig derefter som smed, holdt

desuden et par får og havde to bistader. Da han døde i 1799, udviste hans bo den største armod, og samtlige effekter blev tilsammen vurderet til 17 rdl. I 1804 var de to gårde, der begge hørte under Asmildkloster, fæstet af Christen Christensen og Anders Christensen. Christen Christensen gik i 1814 på aftægt og overdrog sin gård til sønnen Jens Christensen. Denne døde i 1832, og enken giftede sig med tjenestekarl i Sulbæk mølle Anders Nielsen.

I februar 1810 døde Morten Mortensens enke på Åle mølle, men møllen var da allerede i nogle år blevet drevet af Carsten Jensen. Denne Carsten Jensen var ikke nogen helt ubetydelig person og havde gode forbindelser, idet Asmildkloster 1787–1806 ejedes af kancelliråd Niels Schou på Randrup, som var Carsten Jensens svigerfar. Desuden var han sognefoged. I 1808 havde han fået skøde på Anders Christensens tidligere gård i Holmgård, som hermed gik op i Åle mølles hidtil meget lille jordtilliggende. Af Holmgård var herefter kun én gård tilbage. Ved matrikuleringen i 1844 blev den drevet af Anders Nielsen. Den fik Lille Asmild matrikel nr. 4. I 1848 solgte Anders Nielsen den til stiftsbogtrykker Wissing og prokurator Neckelmann, som i 1850 videresolgte den til interessentselskabet »Johs. I. Bruun«, hvorved grundlaget for Bruunshåb Avlsgård var skabt.

Det vil på dette punkt være nødvendigt at foretaget et spring tilbage i tiden og i lokalitet fra Asmild sogn til Fredericia.

I sidste halvdel af 1700-tallet virkede her en driftig købmand ved navn Johannes Ivar Bruun. Hans formue voksede støt, og han selv steg i anseelse, blev skibsreder og tobaksfabrikant samt borgmester i byen. Med sin første hustru Maren Pagh havde han bl. a. sønnen Bertel Bruun, født 1767. Denne videreførte og videreudviklede faderens virksomhed, men ikke nok med det; han søgte også nye virkefelter og interesserede sig her i særlig grad for fabriksdrift. Efter opfordring fra kommercekollegiet anlagde han i 1803 en klædesfabrik i sin fødeby, og få år efter fik han bevilling til sammen med kammerråd Tetens at drive en tilsvarende fabrik i Viborg. Dette privilegium blev dog allerede

året efter overført til at gælde beskæftigelsen af fangerne i Viborg tugthus. Det var i 1810. På dette tidspunkt havde Bertel Bruun allerede sikret sig så betydelige besiddelser i Viborg, at der var basis for at anlægge en selvstændig fabrikk med store fremtidsmuligheder.

Asmildkloster havde i mellemtiden skiftet ejer, og den nye ejer Henrik Muhle Hoff var gået fallit, og i 1809 blev gården med de tilliggende møller Søndermølle og Åle mølle solgt på auktion for 37.000 rdl. Køber var Bertel Bruun. I de følgende år udfoldede han en livlig virksomhed her: det var ham, der i 1812 fik anlagt broen over søen mellem Asmildkloster og Viborg, hvorfor han fik bevilling til at opkræve bropenge. Ved beslutningen om købet havde det spillet en afgørende rolle, at vandkraften kunne udnyttes til industrielt formål, og det kom ham derfor særdeles på tværs, at Carsten Jensen ikke var til sinds at rømme Åle mølle og opgive sin brugsret. Det kom til besværlige forhandlinger, men i juli 1810 opnåedes endelig forlig, hvorefter Carsten Jensen skulle sælge Holmgård til Bertel Bruun for 1000 rdl., afstå brugsretten på møllen pr. 1. maj 1811 for 180 rdl. og yderligere modtage 1000 rdl. for sine forbedringer og tilbygninger ved møllen, som altså må have været ret betydelige. Alt tyder således på, at Carsten Jensen selv havde regnet med at kunne basere sin fremtid på Åle mølle, og det har sikkert været bittert for ham at måtte give afkald. Endnu til det sidste forsøgte han da også at udskyde terminen for afståelsen, men sidst på året 1810 døde han i sin bedste alder, 44 år gammel. I løbet af sommeren 1811 lod hans enke Nicoline Schou forliget ske fyldest.

Om de følgende år vides ikke ret meget, men det kan i det mindste ses, at klæde fra tugthuset blev sendt til Åle mølle til valkning. En række om- og tilbygninger fandt sted allerede 1812-13, således at der måtte foretages nyvurdering til brandforsikringen i april 1813. Et nyt valkeri synes at være færdigindrettet omkring 1818. Fra 1. august dette år bortforpagtede Bertel Bruun nemlig Åle mølle, Holmgård og »det ved møllen nu indrettede valkeværk« til valkemester Christian Martin Leflang for 1400 rdl. årlig.

Bruunshåbs grundlægger: Bertel Bruun, f. 4. juli 1767, død 16. juni 1827, justitsråd og ridder af Dannebrog, købmand og fabrikejer i Fredericia, ejer af Asmildkloster, Bruunshåb og Søndermølle. (Pastel i familieejde).

Samtidig forbydes brugen af det i møllen værende kornmaleværk. Foruden valkeværket synes Leflang at have haft et meget stort fårehold i de lyngklædte bakker. En nyudvikling

var så tydeligt begyndt omkring møllen allerede nu, men først fra 1820 kom der for alvor gang i udviklingen.

Bertel Bruun var i 1792 i Spentrup blevet gift med præstedatteren Magdalene Barbara Bröchner, og i dette ægteskab fødtes 13 børn, hvoraf her kun tre skal nævnes: Johannes Ivar Bruun (1795–1836), Peter Daniel Bruun (1796–1864), der blev højesteretsassessor og ejer af Asmildkloster, Søndermølle og Rindsholm, samt den yngste søn Mads Pagh Bruun (1809–1884).

Allerede som ganske ung var Johannes Ivar Bruun blevet tilsynsførende med virksomhederne i og ved Viborg, nemlig en kort overgang i 1814 og derefter igen 1816–1818. Ind imellem deltog han i ledelsen af fabrikken i Fredericia. Fra marts til september 1819 foretog han en udenlandsrejse, som bl. a. førte ham til Berlin, hvor han studerede klædesfabrikation og besøgte de mest moderne maskiner. Hjemkommen herfra helligede han sig helt udbygningen af Åle mølle, hvor en ny fabriksfygning opførtes i løbet af 1820. I marts 1821 flyttede han ind i det gamle stuehus, i juli samme år var farveriet færdigbygget, og den 27. juli 1821 blev fabrikken sat i gang. Året efter – den 4. oktober 1822 – fik hans far kongelig bevilling at »Den under ... Asmildkloster beliggende mølle, Åle mølle kaldet, stående for hartkorn ager og eng 4 skpr. og mølleskyld 3 tdr., 3 fjdk. samt en bondegård ved samme, Holmgård kaldet, af hartkorn ager og eng 3 tdr., 2 skpr., 3 fjdk., 2½ alb. herefter må benævnes med navnet Bruunshaab«.

En brandtaksation fra denne tid beskriver selve klædefabrikken således: Fabriksbygningen med enderne i sønder og nord 12 fag, 16½ alen (ca. 10,5 m) dyb, af grundmur, fyrrevertømmer, tækket med rør, to etager høj, fjellegulve. I den nordre ende af bygningen var der en 3 fag lang tilbygning med rørtag til mølleværket. Denne bygning var tilsammen vurderet til 2300 rdl., maskinerne til 5000 rdl., en 16 fags stråttækt bygning mod syd var indrettet til beboelse og vurderedes til 1600 rdl. – hele anlæggets samlede vurderingssum var 13.370 rdl.

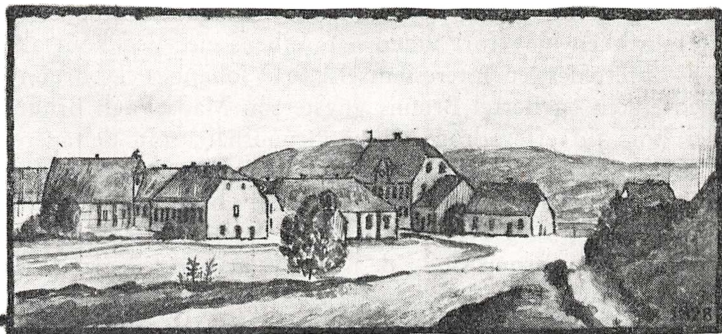
Familietraditionen vil vide, at Peter Daniel og Johannes Ivar Bruun var forelskede i den samme pige: den senere stiftamtmand Schönheyders yndige datter Reinholdine. Det blev Peter Daniel, der gik af med sejren, og i stedet forelskede Johannes Ivar sig i en ung gårdmandsdatter Maren Jacobsdatter (Hansen) fra Vejrum, som tjente på Asmildkloster. På sine kommende svigerforældres foranledning blev hun sat to år i huset hos præsten i Spentrup, Niels Bruun gift med Kirstine Marie Bröchner, og her stod også vielsen den 12. maj 1826. Bryllupstalen blev holdt af Niels Bruuns efterfølger Steen Steensen Blicher. Talen, som går ud fra ordet »Hun smiler ad fremtiden«, lader ingen tvivl tilbage om, at der var tale om et usædvanligt parti, men et parti, der byggede på kærlighed.

Johannes Ivar Bruuns energi og dygtighed stod mål med faderens, og virksomheden i Bruunshåb blomstrede op. I 1824 løstes forbindelsen med tugthuset definitivt, og fabrikationen foregik udelukkende på den nye fabrik, hvor tidens nyeste maskiner, de såkaldt cockerill'ske, var opstillet. I 1824, da Frederik den Sjette besøgte Bruunshåb, var 36 voksne og 12 børn beskæftiget her, foruden 3 daglejere, og ved valkeriet, som blev drevet af et andet vandhjul, en mester, en svend og en daglejer. Produktionen bestod af 2297 alen fint klæde og 13.200 alen groft klæde. Samme sommer blev teglværket, der hidtil havde ligget ved Asmildkloster, flyttet til Bruunshåb.

Ved faderens død i 1827 blev Johannes Ivar Bruun selv ejer af anlægget, og dette synes yderligere at have sat fart i udviklingen. Både valkeriet og fabrikken fik nye vandhjul, og i maj 1830 købte han den lille herregård Skovsgård og lod her på dens jorder opføre en filialfabrik ved Vibæk med tre kardemaskiner. Denne fabrik blev sat i gang i januar 1832. Samtidig lod han plante ikke færre end 14.000 træer ved Skovsgård. I 1833 blev yderligere en vejrmølle på Søgård mark etableret. Ved anlæget af Vibæk-fabrikken drog han omsorg for, at der blev etableret en ladeplads ved åen, således at der blev forbindelse af vandvejen direkte til havnebyen Randers. Også på hovedfabrikkens indretning ar-

bejdede han energisk, og i maj 1829 toges et nyt farveri og tøjtrykkeri i brug. Antallet af beskæftigede var nu oppe på 112 personer. Det var nødvendigt at skaffe plads til de mange arbejdere og deres familier, og derfor lod han opføre 12 arbejderboliger på heden, som han lod navngive som f. eks. Danielshede, Mariehede, Paghslund og Magdalenelund. Disse navne synes senere helt at være blevet glemt. Folketallet i Asmild sogn steg, hovedsagelig takket være denne virksomhed fra 193 i 1801 til 465 i 1834 og i Tapdrup (med Vibæk) fra 144 til 239. Til sammenligning kan tjene, at Vejrum sogn i samme periode steg fra 192 til 201 indbyggere.

Uheld var Johannes Ivar Bruun ikke forskånet for. Således brændte hele tørreriet den 12. januar 1833, formentlig på grund af for stærk opvarmning. Skaden beløb sig til 428 rdl., som dog erstattedes gennem assurancen, og nye bygninger blev hurtigt opført. Efter branden blev der lagt tegtag på fabriksbygningen. Den gamle ladebygning blev 1834 ombygget til beboelse, og det gamle stuehus blev overladt til fabriksforvalter Fr. Wilh. Kyhle til beboelse. Man skulle tro, at dette foretagende fuldt ud kunne tilfredsstille Johannes Ivar Bruuns virketrang, men det var ikke tilfældet. Samtidig udarbejdede han en fuldt færdig plan til overtagelse af klædesfabrikken i Kongsberg i Norge, som truedes af nedlæggelse. Sidst i januar 1836 indløb det positive svar fra det norske finansdepartement, men for sent. Få dage før var Johannes Ivar Bruun efter kun ni dages sygdom afgang ved døden, 40 år gammel. Ved hans død havde over 200 mennesker deres levebrød på eller af fabrikken, hvis årlige produktion lå omkring 30.000 alen klæde. De fleste af arbejderne var danske, en del indforskrevne fra Fredericia, hvorimod et eksperiment med at hente tyske arbejdere op ikke blev den ventede succes. I det hele taget synes problemet med at skaffe stabil arbejdskraft at have været et af de største, han havde. Det hedder herom i Rawerts beskrivelse af industrien i Danmark: »Ved flere års erfaring troede Bruun at være kommen til den kundskab, at arbejderne i Jylland ikke ere skikkede til fabriksarbejdere. De ældre af

Det ældst kendte billede af anlægget i Bruunshåb (1828). Originalen er malet på indersiden af en kop, som stadig ejes af en af efterkommerne. Her kopieret efter akvarel hos læge Agnete Heise, Bruunshåb.

dem, som var vant til jorddyrkning og havde i den yngre alder ikkun afgivet sig med kreaturers røgt og lignende arbejde, kunne ikke finde sig i stadigt arbejde fra kl. 5 om morgenen til kl. 8 om aftenen. Fra 1821 til 1831 havde han derfor 13 gange skiftet arbejdere ved slupningen. På en vakker sommerdag kunne han være vis på opsigelse«. Johannes Ivar Bruuns død fremkaldte flere nekrologer, hvori hans dygtighed og menneskelighed prises. Sit smukkeste udtryk fandt sorgen i et anonymt stykke i Den Viborger Samler 4. februar 1836 efter hans begravelse på det senere så store familiegravsted på Asmild klosterkirkegård. Det hedder her: »Nu har graven lukket sig over ham, og kun hans minde er blevet tilbage hos os. Under løvet slumrer han trygt, og når gravhøjen grønnes, vil sikkert mangan kærlig hånd plante en blomst på hans beskedne hvilested. Andet monument behøver han ikke, thi stedet, hvor Johannes Bruun hviler, vil ikke udslettes af hukommelsen, og Bruunshåb, hvor han virkede, og hvor hans navn vil leve og gå fra slægt til slægt, vil være ham et monument, der er ham værdigere end en marmorsten.«

Fabrikken skulle føres videre, og her viste enken, såvidt man kan skønne af de efterladte papirer, at hun var opgavet voksen, idet hun sørgede for at få oprettet en kontrakt,

der sikrede hendes og de fem børns fremtid, samtidig med at fabrikken blev ført videre i familiens eje. Ved kontrakten oprettedes et interessentselskab »Johannes I. Bruun« med enken og Bertel Bruuns yngste søn Mads Pagh Bruun, der kort tid efter drog ind på Bruunshåb, som deltager. Sidst i 1830'erne flyttede enken til København med børnene, hvor hun levede til 1882. Også hun blev begravet i familiegravstedet.

Mads Pagh Bruun stod i de næste 20 år som leder af forenet i Bruunshåb. Der kan næppe være tvivl om, at han har været en lige så stor dygtighed som broderen, men i modsætning til denne valgte han at bruge en ikke ringe del af sin arbejdskraft på det offentlige og politiske liv, hvor han kom til at spille en betydelig rolle, som der ikke her skal gåes i detaljer med. Det skal blot nævnes, at han fra 1846 var medlem af Stænderforsamlingen i Viborg, senere af den grundlovgivende rigsforsamling, fra 1856 til 1874 af landstinget og i 8 år dets formand.

I den første tid udviklede fabrikken sig videre, men derefter kom en række vanskelige år. I 1839 lod han anlægge en ny opdæmning og opføre et særskilt valkeværk, og året efter udvidedes selve fabrikken. Også antallet af arbejderhuse lod han forøge, således at der i 1847 var 30 huse, hvoraf der i de 18 var anbragt væve. Antallet af egentlige arbejdere var på dette tidspunkt 134 plus 16 daglønnere. Her havde de vanskelige år allerede sat deres spor. Fabrikkens trængselstider tog deres begyndelse i 1842, nærmere betegnet den 10. juli, da den atter blev hjemsøgt af en brand. Hele den gamle fabriksbygning og det søndre sidehus, der endnu var stråtækt, brændte. Derimod lykkedes det at standse ilden i den nye del af fabriksbygningen. Ligeledes reddedes de stråtækte beboelseshuse i fabrikens østlige side på grund af hurtig indsats fra fabrikens egne folk og sprøjter fra Randrup og Asmildkloster. Heller ikke uldmagasinet og lageret med det færdige klæde gik til. Da bygningerne var asurerede, opstod det største tab indirekte, nemlig ved at fabrikken måtte ligge stille i en periode, og at det bagefter viste sig at være vanskeligt igen at komme ind på markedet.

Holmgård, malet af malerinden Mathilde Thalbitzer (1874–1931), født på Skovsgård og begravet på Tapdrup kirkegård. (Privateje).

Det følgende år, 1843, blev derfor det dårligste i fabrikkens hidtidige virketid.

Helt tilfreds med sin stilling i interessentselskabet var Mads Pagh Bruun ikke, idet han nok havde ledelsen, men ikke den økonomiske magt. Han var heller ikke tilfreds med de forhåndenværende muligheder for vandkraft. Han så sig derfor om efter et område med større muligheder, og i 1845 købte han på interessentselskabets vegne Sejlgård ved Silkeborg, men anlægget af en dæmning her mislykkedes totalt og blev opgivet efter store tab. Også filialfabrikken i Vibæk blev opgivet og solgtes 1851 til Søren Wistoft, der her oprettede en af landets første fabrikker for landbrugsmaskiner. I stedet for oprettede Mads Pagh Bruun en ny filialfabrik syd for Århus ved navn »Ny Bruunshåb«, som modtog halvfabrikata fra Bruunshåb til videreforarbejdning. Denne fabrik blev bestyret af Johannes Ivar Bruuns søn Bertel Bruun (1830–1913), der var grundigt forberedt til denne gerning, idet han bl. a. havde været i Paris og 2 år på en klædesfabrik i Vervier i Belgien.

I de følgende år diskuteredes en nyordning af interessentselskabet, og Mads Pagh Bruun synes herunder ikke at have været enig med den øvrige del af familien om, hvorledes det bedst kunne ordnes. Resultatet blev, at »Ny Bruunshåb« i 1856 blev nedlagt. Mads Pagh Bruun trak sig derefter helt ud af foretaget og flyttede til Jægergården ved Århus, hvorfra han på andre områder udfoldede en rig virksomhed.

Fabrikken på Bruunshåb blev nu overtaget af den ovenfor omtalte Bertel Bruun og dennes svoger Frederik Plum Bruun, som var født 1824. Sidstnævnte døde imidlertid allerede 1863, hvorefter Bertel Bruun drev fabrikken alene. I 1859 var han blevet gift med sin kusine Engel Marie Reinholdine Bruun (1837–1915) fra Asmildkloster. Om deres indtog på fabrikken efter vielsen er bevaret et rørende brev, der vidner om det patriarkalske forhold, der dengang herskede. Herom beretter det unge brudepar til hendes mor:

Bruunshaab den 20de Mai 1859.

Min egen elskede Moder!

... Kl 10¹/₂ kjørte vi fra Aarhus i det mest fortryllende Veir, og da vi kom til Rindsholm kom der 4 af de ældre Fabriksarbeidere for at tage imod os, jeg troede saa vist det var for at holde paa Vognen over Heden, men da vi kom længere hen kom der Flere til og da vi kom til Nedskjørselen til Bruunshaab stod alle Arbeiderne en haie, og en deilig Æreport var opreist med Flag og Blomster hvor der paa den ene Side stod »Velkommen hjem« og paa den anden Side stod der »Velsign os Gud vor Brudgom med sin Brud«. Da vi havde naaet Æreporten kom Weigner hen og holdt en lille Tale for os, og sagde blandt andet »at al Folket havde reist dette til vor Ære« og flere andre Ting, og derefter lød der et nidobbelt Hurraraab, som virkelig var meget entusiastisk. Hestene blev da lidt skye, og Weigner kom da igjen for at bede os tillade at Hestene blev spændte fra, og at Arbeiderne maatte trække Vognen ned til Døren hvilket saa ogsaa skete i festlig Procession anført af hvid-

klædte Piger og sorte Drengene der spredte Blomster foran Vognen.

I Gaarden blev der ringet med Klokkerne og under Sang og Hurra kjørte vi frem til Døren hvor vi steg af, og med min Mand gik jeg omkring i den store Klynge for at modtage de mange Lykønskninger, der strømmede ind i hjertelige Ord – der var over hundrede Mænd, Koner og Børn, da mange af Omegnens Beboere havde sluttet dem til Toget. I Døren stod Frederik, Christian og lille Nanne og gav os en hjertelig Modtagelse. En ny Overraskelse var endnu tiltænkt os, da det en Time efter vor Ankomst begyndte at mørknes blev hele Fabriksbygningen og de to tilstødende Bygninger festlig ilumineret og et stort Transparent med vore Navnetræk og et lille Vers.

En Deel Arbeidere havde indøvet en stor Deel smukke Sange som blev afsungne i Gaarden saalænge Iluminationen varede, først Klokkerne elleve slukkedes Lysene og Arbeiderne skildtes ad med et »Hurra« for mine elskede Forældre og Tante Marie ...

Fra den følgende dag berettes, at alle fabriksmestrene og deres koner havde været til chokolade hos de nygifte.

I 1864 oplevede Bruunshåb som andre jyske lokaliteter bevægede begivenheder i forbindelse med krigen, her i form af store indkvarteringer. Også herom fortælles der i bevarede breve mellem Engel Bruun og hendes mor. Den 27. april 1864 skriver hun: »Da jeg har faaet lov at sende et Brev bort i Dag maa jeg endelig sige Eder elskede dyrebare Forældre, at vi alle her Gud være lovet have det godt, og at det *hidindtil* er gaaet meget godt med vores Indquartering. Gud give det fremdeles maa gaa godt. – Her er 300 Mand 100 Heste og 9 Officerer i Logis, og du kan vel nok vide det giver en Deel at tage Vare. Officererne ere meget nette og leverer selv deres Mad, som saa bliver kogt i Kjøkkenet her – Nei nok herom ... Vi ere nu bosatte i Spisestuen og Havestuen og have jo ikke megen Plads til Raadighed, men det gaar dog gandske godt alligevel. – Den ene af officererne har været herinde i Dag for at se Tvillingerne,

han har selv en lille Pige paa samme alder, det er den samme Officer, der har været saa god at tilbyde at skaffe vores Breve med en Courreer til Feltposten og derfra til Hamborg ...«

Da Bertel Bruun nu stod alene med ledelsen, valgte han at koncentrere sine kræfter om klædesfabrikationen, som var det, han havde bedst forstand på, og som han var uddannet til. I april 1868 blev teglværket bortforpagtet til købmand Krog og muremester C. W. Jensen i Viborg for en årlig afgift på 200 rdl. Året efter blev også avlsgården bortforpagtet. Forpagteren var den hidtidige forvalter, J. F. Pape. Forpagtningen omfattede hele tilliggendet undtagen selve fabrikken, plantagerne, Høghuset og den kartoffeljord og de haver, der var udlagt til arbejderne. Som et led i kontrakten var forpagteren forpligtet til at tage fabrikkens folk på kost, og mod en rimelig betaling give dem god, forsvarlig og sund kost. Gårdens besætning var ved kontraktens indgåelse 32 køer, 1 tyr, 93 får med yngel, 5 væddere, 4 heste og 2 trækstude. Avlingen omfattede rug, byg, boghvede, havre, græs og kløver. Den årlige forpagtningsafgift var fastsat til 1000 rdl.

Fabrikkenes forhold i de følgende år er ikke undersøgt, selv om materialet hertil er bevaret gennem hovedbøgerne, som er afleveret til Landsarkivet. Udviklingen medførte imidlertid, at vandkraft ikke længere var en tilstrækkelig og tidssvarende energikilde, og i 1877 blev den første dampmaskine på 6 HK installeret i Bruunshåb. I begyndelsen af 1880'erne var produktionen mellem 25 og 35.000 alen klæde, men antallet af beskæftigede angives nu kun at være 32 mænd, 25 kvinder og 6 børn.

Bertel Bruun var blevet en ældre mand, men næste generation stod parat til at rykke ind, idet Bertel og Engel Bruuns søn Johannes Ivar Bruun (1865–1949) var blevet voksen og i 1894 havde ægtet Camilla Kinch. De skulle blive sidste led af slægten Bruun på Bruunshåb. I 1897 overtog han ledelsen og gennemførte i 1904 en omdannelse af fabrikken til aktieselskab. 5 år efter indtraf imidlertid en katastrofe, som skulle vise sig at blive begyndelsen til enden.

Den 21. maj 1909 nedbrændte fabriksbygningen totalt. Ganske vist blev nye og mere moderne bygninger opført (med den kendte viborgarkitekt Søren Vig-Nielsen som arkitekt), men i februar 1911 måtte firmaet anmode sine kreditorer om et moratorium. Fabrikken havde ikke været i stand til at oparbejde sit tidligere marked efter godt et års pause på grund af branden. Det er situationen fra 1842 om igen, denne gang blot endnu alvorligere. Den fremlagte status viste en underballance på 86.978 kr. Den 28. juli 1913 blev såvel fabrik som avlsgård købt på tvangsauktion af Søren Andersen. Johannes Bruun var i mellemtiden blevet direktør for A/S Ryegades fabrikker i Nr. Sundby.

Søren Andersen frasolgte en række parceller og gennemførte adskillelsen mellem avlsgård og fabrik endeligt, idet avlsgården solgtes til et konsortium, og fabrikkens bygninger dels blev udlejet til en tekstilfabrik i Silkeborg, dels bortforpagtedes til overretssagfører Jon Jonsen i Viborg. Den 15. december 1916 oprettedes købekontrakt med A/S J. Smiths papfabrik om køb af fabriksanlægget, og hermed begyndte en ny æra. I 1938 købte papfabrikken også hovedbygningen.

Det bliver atter nødvendigt at foretage et spring i tid og sted. Denne gang går turen tilbage til 1807 og til Nymølle i Sønder Lem sogn ved Ringkøbing. Dette år fik mølleren Peder Christensen – Pæ' Møl kaldet – privilegium på at anlægge en papirmølle dersteds. Efter hans død i 1830 solgte enken møllen til kromand og sognedegn i Lyhne, Søren Christensen, der ved siden af papirfabrikationen i møllen drev købmandshandel og brændevinsbrænderi. I 1840 købttes møllen af Peder Smith (1815–1897), under hvis ledelse bedriften voksede betydeligt. Også på andre punkter var han en virksom mand, idet han var amtsrådsmedlem, bestyrelsesmedlem af Ringkøbing og omegns sparekasse og kreditforeningsrevisor. I 1887 overdrog han ledelsen af Nymølle til sin søn Janus Christian Henrik Smith (1857–1926). I 1893 nedbrændte møllen, og Janus Smith var klar over, at man måtte finde et nyt sted til fabrikken. Valget faldt på Clasonsborg, der oprindeligt var anlagt som uldvar-

fabrik. Foruden papir- og papfabrikation drev Janus Smith her spinderi og væveri, men ingen af delene gik særlig godt. For at redde i det mindste noget, nedlagdes spinderiet i 1913, og et nyt aktieselskab A/S Clasonsborg papfabrik dannedes. Denne fabrik var kun lige kommet i gang, da Janus Smith øjnede bedre muligheder i Bruunshåb og afhændede sin del af foretagendet. Den 11. december 1916 stiftedes i Viborg A/S J. Smiths papfabrik, hvis første bestyrelse bestod af Janus Smith, forpagter Georg Vallentin og Søren Andersens søn S. Møller Andersen. Aktiekapitalen fastsattes til 50.000 kr., som i 1919 var fuldt indbetalt. Samme år indtrådte Janus Smiths søn Oscar Smith (1892–1941) som bestyrelsens formand.

Som nævnt ovenfor havde papfabrikken i december 1916 købt fabriksbygningerne i Bruunshåb, købesummen var 42.000 kr. På grund af krigen var det imidlertid ikke muligt at skaffe de ønskede maskiner, og i mellemtiden fortsattes klædesfabrikationen på Bruunshåb, idet lejerne havde overdraget driften til fabrikant Pedersen fra Søndermølle. I slutningen af 1918 købtes endelig maskiner fra en nedlagt fabrik, Søborghus, og der blev truffet aftale med fabrikant Pedersen om efterhånden at rømme bygningerne. I sommeren 1919 startede man så småt, og fra 1. maj 1920 kunne driften optages i fuldt omfang. De første år var imidlertid vanskelige, og først i 1926 begyndte fabrikken at give overskud. Det var Janus Smith selv, der ledede driften, indtil han døde 1926. Produktionen var da 13 tons om ugen. Herefter overtog Oscar Smith, der havde en solid økonomisk uddannelse bag sig, ledelsen, og fabrikationen steg i de følgende år støt, men i 1941 døde han pludseligt.

De seneste års udvikling skal kun skitseres: i 1945 blev Oscar Smiths svigersøn Aksel Ludvigsen formand for bestyrelsen, 1946–47 opførtes en ny fabriksfløj i forbindelse med den gamle, 1956 påbegyndtes fremstillingen af Dysoplan og 1966/67 opførtes den nye fabrik på hjørnet af daværende Aadalsvej og Rindsholmvej, nu Vinkelvej og Bruunshåbsvej.

Mange ting har ikke fundet udtryk i disse træk af Bruunshåbs historie: befolkningsudviklingen er kun antydnet, de sociale forhold næppe nævnt, og skolen er forbigået helt i tavshed, selv om den kan følges helt tilbage til en fabriks-skole oprettet af Johannes Ivar Bruun. Og hvad betød Bruunshåb Brugsforening? Når fremstillingen er valgt koncentreret omkring klædesfabrikken og senere papfabrikken, er det, fordi disse foretagender har været eksistensgrundlaget for beboerne i Bruunshåb frem til de seneste år. Sådan er det ikke i dag, hvor kun en ganske ringe brøkdelen af indbyggerne har deres udkomme i Bruunshåb. Efter at der gennem de sidste 6-7 år er vokset en omfattende parcelhusbebyggelse op mellem Vinkelvej og Bruunshåbsvej og ved Høgevej, er Bruunshåb blevet en forstad til Viborg, hvorfor det da også er ganske naturligt, at området nu er en del af Viborg kommune. Det vil imidlertid være synd, hvis områder som Bruunshåb helt opsluges af de nye storkommuner, og dermed mister både deres særpræg og deres følelse af at være små enheder. I Bruunshåb søger man at undgå det, dels gennem Borgerforeningens virke for at skabe trivsel, dels ved at lære baggrunden at kende, således som det skete gennem jubilæumsudstillingen på Centralbiblioteket og på skolen, og gennem den foredragsrække om byens historie, som arrangeredes i jubilæumsåret. Den omfattede også stedets arkæologi, således at ikke blot fabriksbygningerne og de gamle arbejderhuse, men også gravhøjene langs alfarvej vil tale om de henfarne slægter. Forglem dem ej.

NOTER OG HENVISNINGER:

De fleste oplysninger om slægten Bruun er taget fra H. Hiort-Lorenzen: Rådmand J. Bruuns desceendens, og Daniel Bruun: Slægts- og barn-domsminder fra Viborg-egnen. En række af slægtens medlemmer er

desuden biograferede i Dansk Biografisk Leksikon. Herudover er benyttet materiale i privateje hos læge Agnete Heise, ingeniør J. P. Købke (begge Bruunshåb) og højesteretsdommer Fr. Heise i København (de to aftrykte breve), som alle takkes for imødekommenhed og hjælpsomhed, materiale i P. D. Bruuns slægtsarkiv på Rigsarkivet og Bruunshåb fabriksarkiv på Landsarkivet i Viborg (X 339). De citerede brandtaksationer findes ligeledes på Landsarkivet: Nørlyng herreds branddirektoratsarkiv (B 515 A). Om papfabrikken har hovedkilden været Harald Ditzel: *Pap pyt i pande* (1956).

Hans H. Worsøe, f. 1932 i Randers, cand. mag., arkivar ved Landsarkivet i Åbenrå 1960–68, ved Landsarkivet i Viborg fra 1968. Har udgivet Grundbog i Slægtshistorie (4. udg. 1970), bidraget til Åbenrå bys historie og skrevet artikler bl. a. med bryggerihistoriske emner. Siden 1966 redaktør af *Personalhistorisk Tidsskrift*.

En mælkeprøve i Viborg i 1782

AF PAUL PIERRE SCHROEDER

I 1555 udsendte kongen, Christian den Tredje, følgende åbne brev: »Da der findes mange piger, som lade sig beligge og enten dræbe eller hemmelig lægge børnene foran kirkedørene, skulle nogle dannekvinder tvende gange om året gå om i byen og efterse, at ingen tjenestepiger eller andre ugifte kvinder lønligt rede til barsel, for at man, hvis så er, kan våge over, at fostret ikke forkommes.«

Disse eftersyn, der almindeligvis kaldes mælkeprøver (eller malkeprøver), havde efter brevet ordlyd at dømme udelukkende til formål at beskytte nyfødte børn, der var født i dølgsmål, mod at omkomme. Det er dog nærliggende at tro, at man tillige har haft til hensigt at dæmme op mod en tilsyneladende udbredt løsagtighed.

Eftersynene har næppe været populære, hverken blandt de dydige eller de mindre dydige piger, eller blandt de mandfolk, der vel er blevet afsløret ved samme lejlighed.

Mælkeprøverne er vistnok gået af almindelig brug i slutningen af 1600-tallet. I al fald synes Christian den Tredjes forordning fra 1555 ikke at være blevet gentaget eller indskærpet senere, hvad nok havde været påkrævet, om den ellers skulle have været holdt i hævd. Christian den Femtes Danske Lov fra 1683 har ingen tilsvarende bestemmelse om forebyggende eftersyn, skønt fødsel i dølgsmål omtales flere steder.

Hovedpersonen i denne triste historie var *Anne Marie Henrichsdatter Hansen*. Hun var født i Ålborg i 1760 som datter af bøssebøsser *Henrich Hansen* og hustru *Anne Marie Watzon*. I ægteskabet var 5 døtre, hvoraf Anne Marie var den næst yngste.

I 1768 fik Henrich Hansen borgerskab i Viborg som bøssebøsser. Bøssebøsseriet har næppe været særlig givtigt, hvil-

ket bl. a. fremgår af, at borgervæbningen på ca. 100 mand kun havde 8–10 »skydegeværer«. Henrich Hansen begyndte derfor i 1770 at fremstille brændevin.

Bøsemager Hansen var ikke nogen helt almindelig mand. To gange indsendte han besvarelser på de prisopgaver, som blev udskrevet af Det kgl. Landhusholdningsselskab; i 1772 fik han selskabets lille sølvmedalje for en afhandling »Om de danske Købstæders Opkomst«.

Embedsmanden *Bolle W. Luxdorph*, der var førstedeputeret i Danske Kancelli, har i sin dagbog noteret, at han 2. april modtog et brev vedrørende »en bøsemager i Viborg, som formedelst en disput med Borg-M. Høgh fik en galdefeber og døde«. – Da der kun var én bøsemager i Viborg på den tid, er det sandsynligvis Henrich Hansen, der døde som følge af et skænderi med borgmesteren.

Madam Hansen (Anne Marie Watzon), der sad tilbage med fem hel- og halvvoksne døtre, købte i 1777 ejendommen Sct. Mathiasgade nr. 62 (nu kaldet »Kolonnaden«), hvor hun ernærede sig ved at have logerende og pensionærer. I 1782 var to af døtrene ude at tjene, mens Anne Marie og to mere boede hjemme hos moderen.

Den 28. maj 1782 fandt man liget af et nyfødt barn i hattemager *Gustavus Jensens* have, Sct. Mathiasgade nr. 74. Stiftamtmanden pålagde magistraten at udfinde barnets moder, og dagen efter fik byfogeden (politimesteren) skriftlig ordre til at lade alle i byen værende tjenestepiger visitere på rådhuset af byens to jordemødre.

Visitationen, der fandt sted den 30. maj, gav intet resultat. Efter fornyet forhandling med stiftamtmanden gav magistraten samme dag byfogeden følgende ordre: »Siden ingen opdagelse ved den her i dag anstillede visitation ... så vil det være nødvendigt at undersøgelsen kontinueres med de sig her i byen værende ugifte fruentimmer; men for ikke at ulejlige dem med at indfinde sig på rådstuen må jordemødrene beordres at indfinde sig hos dem i de huse, hvor de opholder sig, ... vi forhåber, at ingen vægrer sig ved at lade sig visitere ...«

Ordet mælkeprøve er ikke anvendt i sagens akter, der nævnes stedse visitation eller undersøgelse. Da magistraten imidlertid havde pålagt byfogeden at lade de kvinder, der vakte jordemødrenes mistanke, undersøge af stiftsfysikus (stiftslægen), kan der næppe være tvivl om, at jordemødrene har foretaget en mælkeprøve, dvs. et eftersyn af de pågældende kvinders bryster.

Formuleringen af magistratens anden ordre til byfogeden («... for ikke at ulejlige dem med at indfinde sig på rådstuen ...» og »... vi forhåber, at ingen vægrer sig ved at lade sig visitere») er værd at bemærke. Skønt undersøgelserne nu diskret blev forlagt til hjemmene, har magistraten tilsyneladende frygtet at møde uvilje eller modstand fra borgernes eller embedsmændenes side.

Samme dag begyndte jordemødrene – antagelig ledsaget af byfogeden – deres tur gennem byen. Om optoget har vakt opsigt eller mødt uvilje vides ikke; måske har man først besøgt familier, hvor man ikke ventede at møde modstand. I bytingets protokol hedder det blot, at madam Hansen villigt havde tilladt, at hendes døtre blev undersøgt. Hendes næst yngste datter, Anne Marie, havde straks vedgået, at hun var den eftersøgte. – »Da råbte den gamle moder i angst og bedrøvelse: Min datter, det havde jeg aldrig ventet!«

Den arme Anne Marie, 21 år gammel, blev straks ført til byens arrest, og i den følgende tid blev sagen behandlet først af bytinget og derefter af rådstueretten.

Det blev oplyst, at det var lykkedes pigen at holde svangerskabet skjult, da hun stedse havde været svagelig og spyttet blod. Fødslen, der havde fundet sted den 5. maj, var ikke blevet bemærket af nogen, fordi hun sov i et afsides beliggende loftsværelse i moderens hus. Efter fødslen var hun faldet i afmagt. Hun havde skjult det døde barn i en krog på loftet, indtil hun en nat godt 3 uger senere havde lagt det i hattemagerens have.

Barnets far var en 25-årig løjtnant fra garnisonen, *Erasmus Bløethe*; da Anne Marie havde fortalt ham, at hun var gravid, »havde han ikke vist nogen rørelse«, men blot fore-

slået hende at rejse til København. – Han har formodentlig tænkt på Den kgl. Fødselsstiftelse, hvor ugifte kvinder kunne føde hemmeligt og uden betaling.

Der blev afhørt flere vidner, bl. a. jordemødrene og stiftslægen, der alle bevidnede, at der ikke var tegn på, at barnet var blevet voldeligt ombragt.

Også hr. Bløethe var indkaldt som vidne; han var til stede i retslokalet, men fremstod ikke, da han blev kaldt frem. Da han stod under militær jurisdiktion, var retten magtesløs, men den noterede sig dog, at han ikke havde benyttet lejligheden til at bestride Anne Maries påstand. Det fremgår i øvrigt af sagens akter, at hans regimentschef udbad sig udskrift af bytingets justitsprotokol; det har utvivlsomt været med henblik på at stille løjtnanten for krigsretten, sigtet for løssagtighed. Den pågældende krigsretsprotokol er ikke bevaret, men det vides, at han i 1783 fik en straf på 8 dages arrest på vand-og-brød.

Den 15. juli faldt bytingets dom: »Anne Marie Henrichsdatter Hansen ... skal miste sin hals ved øksen ... hovedet sættes på en stage ... og kroppen nedgraves på retterstedet.« Hun skulle tillige betale sagens omkostninger, bl. a. 13 rigsdaler til skarpretteren, og have sin arvelod forbrudt.

Sagen blev derefter indbragt for rådstueretten, der den 23. juli stadfæstede bytingets dom. Rådstueretten indstillede til kongen, at dommen blev mildnet på grund af pigens ungdom, gode skudsmål og hendes sjælesørgers forbøn.

To måneder måtte Anne Marie sidde i arresten under Viborgs rådhus, ventende på kongens afgørelse. Kongen var nådig, endogså meget nådig: Ved kgl. resolution af 25. september 1782 blev bestemt, at Anne Marie skulle arbejde 3 år i Viborg Tugthus. Den 5. oktober blev hun ført fra arresten til tugthuset.

Efter bøssebager Hansens død i 1774 havde hans enke hensiddet i uskiftet bo. Nu, hvor Anne Marie havde forbrudt sin arvelod til kongens kasse (statskassen), mødte skifteretten op for at tage boet under behandling; men Henrich Hansen havde intet efterladt sig, så der blev ingenting til kongens kasse.

Opkriften paa Sal. Sr. Henrich Hansens, Bøffemagers,
Liggfiste.

Her giemmes
Det, som tilhører Jorden,
Af
Forhen Velædle, nu Salige
Sr. HENRICH HANSEN,
Borger og Bøffemager her i Viborg,
Föd d. 2 November Anno 1721.
Gift d. 28 September Anno 1747.
Med Velædle
Mad. ANNE MARIE WATZON,
Som tilligemed 5 Dötre beklager hans tilige Död,
Der indtraf den 26 Februarii Anno 1774.
Dog ikke de aleene savne i ham
Den kierligste Mand, den ömmeste Fader,
Men enhver, som ret kientde ham,
Veed, at han var
Oprigtig mod sin Gud,
Fortrolig mod sine Venner,
Godgiörende mod Trængende,
Redelig mod alle.
Hvor faae deslige Mennesker findes
I en fordervet Verden!

== == ==

*Hvor qvælende for dem, der Mand og Fader miste,
At see saa pludselig sit Haabes Anker briste,
At tabe Bröd og Raad og Tröst ved dennes Död;
Men tröstefuldt, at han som Christen endte Liver,
De kan tilegne sig de Löfter, Gud har giver:
Hans Sæd forlades ei, ei lede skal om-Bröd.*

Gravskriften over den ulykkelige barnemoders fader, sr. Henrich Hansen, som døde i Viborg, da hun var 13 år gammel. Han kom altså ikke til at opleve hendes skændsel. (Gengivet efter Den Viborger Samler nr. 14/1774).

Anne Marie Henrichsdatter Hansen blev løsladt af tugthuset 5. oktober 1785 »med pas og skudsmål«. Hendes senere skæbne er ukendt.

NOTER OG HENVISNINGER:

- Christian den Tredjes åbne brev af 18/10 1555 til borgmestre og råd i Viborg m. fl. jyske købstæder er gengivet efter C. F. Bricka »Canceliets Brevbøger« (1885-86).
- Mælkeprøver er omtalt i Hugo Matthiessen »De kagstrøgne« (1919) og i Troels Troels-Lund »Dagligt Liv i Norden i det 16. Århundrede« bind 12 (1914-15); de medico-legale aspekter er omtalt af Knud Pontoppidan i »Retsmedicinske Forelæsninger og Studier« (1907-09).
- Anne Marie (Anna Mari) Henrichsdatter Hansen blev døbt 1/2 1760 i Ålborg (Vor Frue) og konfirmeret 1776 i Viborg (Gråbrødre).
- Henrich Hansen (2/1 1721-26/2 1774; begravet i Viborg (Gråbrødre)), blev gift 28/9 1747 (Viborg, Søndre sogn) med »demoiselle Anne Marie Watzon, tjenende generalmajor de Poulson«. Hun var født ca. 1724 (Folketællingen 1787, Viborg).
- Henrich Hansen fik borgerskab som bøssebødder i Viborg 24/1 1769 (Otto von Sprechelsen »Viborg Bys Borgerbog 1713-1860« (1955)), og fik tilladelse til at brænde brændevin 3/4 1770 (Magistratens kopibog).
- Ole Degn »Landhusholdningsselskabets arkiv. Registratur og journalregistre 1769-1807« (1971).
- Anne Marie Watzon fik allerede 1773 bevilling til at hensidde i uskiftet bo (von Sprechelsens sedler i Lokalhistorisk Arkiv for Viborg Kommune).
- Om embedsmanden Bolle Willum Luxdorph (1716-88): Eiler Nystrøm »Luxdorfs Dagbøger« (1930).
- Niels Mogensen Høgh (1717-87) var borgmester 1772-81 (Viborg Købstads Historie«, bind 3 (1940)).
- Anne Marie Watzon, bøssebødder Hansens enke, fik 27/5 1777 skøde på ejendommen matr. 288; 24/1 1792 solgte hun ejendommen (von Sprechelsens sedler i Lokalhistorisk Arkiv).
- Frederik Hauch (1715-89) var stiftamtmand 1755-89 (J. Bloch »Stiftamtmand og amtmænd i Danmark og Island 1660-1848« (1895)).
- Magistraten 1782: Borgmester Søren Frederiksen Gierulf (1747-1813), rådmændene købmand Niels Giørup (1722-87) og købmand Naaman Lassen (1718-92) (Viborg Købstads Historie).
- Christian Brandt Damsgaard (1756-93) var fungerende byfoged fra februar (?) 1782; virkelig byfoged 1782-85 (Viborg Købstads Historie); han var tillige herredsfoged samt fuldmægtig hos stiftamtmanden.
- Ordreerne om iværksættelsen af visitationerne findes i Magistratens kopibog.
- Dr. med. Johan Philip Kneyl Rogert (1745-94) var stiftsfysikus 1775-94. Jordemødrene hed Dorthe Pedersdatter og Karen Braem (Braems) (Viborg Købstads Historie).
- Retssagerne mod Anne Marie Henrichsdatter findes i Bytingets justitsprotokol 1779-92, fol. 239 ff. og i Rådstuerettens justitsprotokol 1778-1830, fol. 69.

- Erasmus Bløethe (Blöete, Bløte, Bloete) var født i Jylland (dvs. Nørrejylland) ca. 1757; udnævnt 1776 til sekondløjtnant ved Det hollstenske Infanteriregiment (i Viborg 1779-89); maj 1783 straffet med 8 dages vand-og-brød; senere kaptajn i Landeværnet; død 1832 (Hirschs samlinger i Rigsarkivet).
- Samleje mellem ugifte blev almindeligvis kun straffet, hvis lejerområdet havde medført graviditet.
- Dommene over Anne Marie Henrichsdatter blev afsagt efter DL 6-6-7 (Letfærdige kvindfolk, som deres foster ombringe ...). - I benådningen er brugt udtrykket »fødsel i dølgsmål«.
- Danske Lov foreskrev, at straffe på liv eller ære skulle eksekveres uden forhaling; i 1735 blev forordnet, at livsstraffe ikke måtte eksekveres uden kongens godkendelse.
- Kgl. resolution om strafnedsættelsen findes i Viborg stiftamt og Hald amt, indkomne reskripter 1710-84, og i tugthusets arkiv, sager vedr. fangerne nr. 71-140.
- Skifteforretningen 5/7 1782 af Henrich Hansens bo findes i Viborg byfoged skifteprotokol 1781-1802.
- Anne Marie Hansen er indført i tugthusets fangeprotokol 1779-1835 som nr. 1279/85.
- Ved folketællingen i 1787 boede Anne Marie Watzon, bøsse-mager Hansens enke, i Viborg med 2 døtre og en køkkenpige.
- Hvor intet andet er anført, findes de benyttede arkivalier i Landsarkivet for Nørrejylland.

Paul Pierre Schroeder, f. i Odense 1918. Oberstløjtnant, tidl. afdelingschef i Forsvarsstaben, bataljonschef ved Prinsens Livregiment, stabschef ved Bornholms Værn. Afsked 1970. Har skrevet »Soldat i Viborg omkring 1785« (Fra Viborg Amt 1967) og »Det gamle rådhus i Viborg« (MIV 1/1971).

Anmeldelser

En kunstner i svøb ved Harald Ditzel. Skovgaard Museets Forlag 1971.

I 1976 forestår 100-års dagen for Viborg domkirkes indvielse efter genopbygningen.

Denne begivenhed har foranlediget Skovgaard Museet til et meget prisværdigt initiativ, nemlig udgivelsen af den her foreliggende brevsveksling mellem den unge Joakim Skovgaard og hans nærmeste familie i København, hovedsagelig fra 1874, da han som 17-årig malersvend første gang var i Viborg og arbejdede med ved kirkens oprindelige udsmykning.

Harald Ditzel har med denne bog leveret et ypperligt arbejde. Efter en introduktion, der rummer en samtidig, beundrende skildring af dekorationsarbejdet, følger brevene fra 1874, alle ledsaget af korte oplysninger. Derefter kommer en kronologisk gennemgang af de hændelser, som fremgår af brevene, og endnu et afsnit breve fra tiden efter P. C. Skovgaards død i april 1875 og fra den følgende sommer, da Joakim Skovgaard igen var i Viborg. Det sidste brev fra ham fortæller om domkirkens indvielse 10. september 1876. Afsnittet slutter med Viborg Stiftstidendes referat af begivenheden.

Fra skitsebøgerne er hentet en stor samling tegninger og akvareller fra den unge Skovgaards ophold i Viborg 1874 og 75. Det sidste og største afsnit er en samling omhyggeligt udarbejdede, såre nyttige biografier over alle de personer, der nævnes i teksterne.

Det er Ditzels fortjeneste, at man med de gode oplysninger og »det biografiske leksikon« ved hånden let og ubesværet kan opleve den muntre, levende, lidt kejtede dreng under hans arbejde i domkirken, på turene i omegnen og blandt de mennesker, han lærte at kende i Viborg.

Man får indblik i det smukke forhold mellem faderen og den unge søn, og man føres ind i en kreds af både betydende og mere beskedne mennesker, der sammen med talrige slægtninge delte et trofast, ligefremt og usnobbet venskab med den kunstnerisk begavede skovgaardske familie.

Den unge Joakim stavede særdeles utraditionelt, dels på grund af lidt ordblindhed, dels på grund af den særegne skole, han havde gået i. Men han havde så megen sans for humor og tog sig selv så lidt højtideligt, at læseren roligt kan le både ad og med ham.

Han fortæller lidt om sit arbejde i domkirken. Vi véd, at udsmykningen af det flade loft lededes af historiemaleren F. C. Lund, der til arbejdet brugte en københavnsk malermester, C. C. Weber, uddannet på akademiet i dekorationsmaling. Hos ham var Joakim netop blevet svend og kunne så bruges til at male i »den romanske stil«, – som det synes, noget frit. Han fortæller, at han bl. a. fik lov at udføre et kerubhoved og profeten Joel, som Lund måtte rette noget på. På »kalkvæken« malede han senere et lam fra det 12. århundrede! Det gik me-

get godt, men han havde mest morskab af at tegne og male en »Pilikan«, den havde han lettere ved at få »romansk«, for han kunne ikke huske de moderne!

Af lammet og pelikanen er der skitser i brevet; og således er teksten overalt oplivet af en mængde små tegninger, der sammen med skitsebogens ofte forbløffende fine kunstværker gør hans fordringsløse fortællestil til noget morsomt og smukt.

Den unge Joakim Skovgaard var, ganske som bogens titel siger, en kunstner i svøb. På den ene side var han en flink og rar dreng, der ikke havde værre ting at klage over end regnvej, skind på vællingen og myrer i støvlerne; som i selskab med andre unge kunne grine en hel aften over alting og ingenting, og hvis største fornøjelse var at trave rundt i byens omegn og se på dyr, fugle og landskabsformer. På den anden side var han den endnu halvt ubevidste, men helt usædvanlige kunstneriske begavelse, der allerede så og opfattede som en maler, og som utrætteligt arbejdede med sin udtryksform. *Asta Paulsen.*

Ejnar Thomsen: Barokken i dansk digtning. Scandinavian University Books, Munksgaard 1971. Forord af Erik Sønderholm.

I 1935 blev der ved Københavns Universitet udskrevet en konkurrence om professoratet i nordisk litteratur. Deltagerne i konkurrencen måtte løse en bunden opgave med titlen »Barokken i dansk digtning«. Vinderen af konkurrencen blev Ejnar Thomsen, men resultatet af den, hans store afhandling med ovennævnte titel, skulle først se dagens lys på tryk 36 år senere, idet han på grund af de vanskelige vilkår, afhandlingen var blevet til under, ikke i sin levetid ønskede at se den offentliggjort.

Lad det være sagt med det samme: dette er ikke standardværket om dansk barokdigtning; det er et værk for viderekomne litterater. Det henvender sig til læsere, som i forvejen er velbevandrede i barokkens danske digtekunst, og som har kendskab til de på daværende tidspunkt foreliggende behandlinger af samme. Afhandlingen fremfører en række væsentlige kommentarer til disse og supplerer med fine tolkninger af barokdigternes værker.

Når bogen her trækkes frem til præsentation for et læsende Viborgpublikum, skyldes det først og fremmest, at barokken blandt sine forfattere tæller en række poeter med større eller mindre tilknytning til Viborg. Perioden strækker sig rundt regnet fra Lyskanders død (1623 eller 24) til Øhlenschlägers fødsel (1779). Dog må man ikke vente nogen form for bidrag til de pågældendes biografi. Ejnar Thomsen koncentrerer sig udelukkende om digterværkernes placering inden for barokkens genrer samt om eventuelle bidrag til barokdigtningens »teori«.

Henrik Gerner (1629–1700) er den ældste af barokkens Viborg-digtere (han blev 1693 biskop i Viborg). Gerner blev 1659 dømt til døden på grund af sin formodede deltagelse i en sammensværgelse mod svenskerne og først benådet få timer før sin henrettelse. Han havde nået at skrive en afskedstale, og denne fremhæves af Ejnar Thomsen særligt for sin »fuldlødige menneskelighed«. Det er velgørende at træffe en sådan lødig menneskelighed i en periode, hvis ydre kendetegn ellers for en overfladisk betragtning let kan tage sig ud som ordskvalder. I sit værk »*Epitome Philologiæ Danicæ*« (1690) opstiller Gerner regler for digtekunsten og gør sig til talsmand for den ræsonnable tanke, at poesien skal belære som forlyste – en tanke, som jo senere er blevet fulgt op af andre. Gerner er i øvrigt ophavsmand til hyldestigte til »de dydsherlige Christian'er og Frederik'er«, selv om det dog noteres, at han er »mindre lyriker end han er annalist og krønikeskriver«.

Tøger Reenberg (1656–1742) er borgmesterson fra Viborg og senere landsdommer. Hans hovedværk er »*Ars poetica*«, 1701. Dette værk bygger på Boileau og formulerer et program, som kræver enkelhed af digtningen og advarer mod »at udspidse Hiernen, tvinge Ord« og mod »opblæste Gloser« og »høytørneret Fart og stolte Titler«. Vi husker ham især for hans bidrag til en yndet genre i tiden: drikkevisen. »I et Vinhus skal jeg sige mit Farvel«. Lige for nylig er der for øvrigt kommet en kladde- og kopibog fra Reenbergs egen hånd for dagen. Den indeholder digte, satirer og oversatte fabler, og den er netop afleveret til Det kgl. Bibliotek.

Christen Lassen Tychonius (1680–1740) blev sognepræst i Skive 1702 og stiftsprovst i Viborg 1727. Hans væsentligste indsats i dansk barokdigtning er en række hyldestigte, hvilket skaffer ham følgende strenge beskrivelse på halsen: »kryberen Tychonius' forpøbling af majestæts-poesien, som han berøver al dens oprindelige idéalitet, så kun stræberens »Absicht« bliver igen.«

Og så mangler vi vist blot at notere, at barokkens *enfant terrible* *Christian Fr. Wadskier* (1713–1779) faktisk blev født på Ørslevkloster. Han får følgende salut med på vejen: »et slags forhistorisk dyr af kæmpedimensioner, mindre en litteraturhistorisk mærkepæl end et menneskeligt fænomen, som man ved nærmere bekendtskab vanskeligt kan undgå at holde af!«

Lad de to sidste citater bære vidne om det livlige temperament og det personlige engagement, der mange steder præger Ejnar Thomsens fremstilling af barokken i dansk digtning. *Kirsten Prange.*

Danmarkshistoriens Blå Bog. 1680 danske mænd og kvinders levnedsløb fra Ansgar til vor tid. Udgivet af Krak under medvirken af Palle Birkelund, Finn Hilsted, Ib Koch-Olsen, Jørgen Paulsen.

Kraks årlige Blå Bog er en gammel kending, Kraks Danmarkshistoriens

Blå Bog er en nyskabelse, udkommet sidste efterår. Den rummer 1680 biografier af fremtrædende afdøde danskere fra historisk tids begyndelse og til nutiden. Biografierne er holdt i en stram og fortættet form som i den rigtige Blå Bog, det giver mulighed for en hurtig og præcis orientering, og så er der små, men gode, portrætter af alle, hvis billede kendes. Det er absolut en rar opslagsbog at have ved hånden.

Skal man anskue bogen under en lokalhistorisk synsvinkel, som det vel her er rimeligt, kan der nok være grund til et par bemærkninger. Selvfølgelig må man acceptere, at det ofte må bero på et skøn, om denne eller hin person medtages, og det kan ikke undgås, at man kommer til at savne adskillige; det gælder junker Otto, Niels Bugge til Hald, rigsmarsk Tyge Krabbe (født i Håsum 1474), Jacob Worm, Chr. Lassen Tychonius, admiral og marineminister C. Zahrtmann (født i Viborg 1793), Georg Morville, C. C. Alberti (født i Svstrup 1814 – hans søn P. A. Alberti er der heller ikke!), Gudmund Schütte eller nogen af Bruun'erne fra Asmildkloster. Men der savnes også nogle, som er uden for diskussion. Det gælder biskop Jørgen Jensen Sadolin, én af reformationens ledende skikkelser, biskop Stygge Krumpen, som døde på Asmildkloster i 1551, rigsmarsk Otte Krumpen, en tidlang lensmand på Hald, kendt som Sveriges erobrere i 1520 og vel nok den ypperste militære begavelse i danmarkshistorien, og pastor Niels Blicher i Vium. De fejl bør gøres gode igen i en kommende udgave. P. G. Ø.

Gunnar Sandfeld: Komedianter og skuespillere. Dansk teaterliv uden for hovedstaden o. 1790–o. 1870. Nyt Nordisk Forlag. Arnold Busck. 1971.

Med denne bog har lektor Gunnar Sandfeld afsluttet sit store 3-binds værk om dansk provinsteaters historie. Det er egentlig første bind, der sidst er udkommet – men det er unægtelig også den vanskeligste del af historien. Stort set må man sige, at Sandfeld er kommet meget heldigt fra sit forhavende, og ser man tilbage til hans »debutarbejde«, 1. udgave af »Thalia i provinsen« (Århus 1962), ses det tydeligt, at hans historiske metode såvel som hans viden og overblik er vokset.

Nogen dårlig teaterhistoriker er Sandfeld absolut ikke, skønt han til langt op i årene har dyrket et ganske andet fagområde.

Bogen behandler – således som titlen angiver det – først og fremmest *komedianter og skuespillere* – altså *personer*. Og som personalhistoriker besidder lektor Sandfeld megen indsigt, hvad han allerede i de tidligere udkomne bind afgav bevis for. Men mens han i disse væsentligst har holdt sig til den personalhistoriske og hyppigt også den anekdotiske side af teaterhistorien (en svaghed, som også Robert Neiiendam led af), viser han i dette bind, at han har forståelse for, at teaterhistorie drejer sig om mere end det. Inden for denne videnskabsgren er nemlig perso-

nerne i virkeligheden underordnede – det, der er det egentlige, er forestillingerne og den betydning, de har for publikum. Ganske lykkes denne side af sagen ikke for Sandfeld, men der er fine tilløb. Det kan nok hænge sammen med, at materialet er så spinkelt. Anmeldelser var der ikke meget af i datidens aviser – de bedste af dem har forfatteren haft fat i (de findes optegnede i hans grundige bibliografi under afsnittet »dramaturgier«) – men havde han udnyttet lokalavisernes omtaler af de forskellige teatres fejring af de kongelige fødselsdage, kunne han med held have øget sin (og læsernes) viden om udfaldet af de kunstneriske bestræbelser.

Mest gør Sandfeld ud af de omrejsende selskaber, og på dette område kan han føje væsentlige ting til vor hidtidige viden. Han er på dette felt gået tæt i hælene på sin flittige norske kollega *Eli Ansteinsson*, der i sin bog »Teater i Norge« (Oslo 1968) opklarede meget om danske skuespilleres liv og vilkår i Norge. Et andet nyttigt norsk værk synes ham derimod ubekendt, Liv Jenssens »Teaterliv i Trondhjem 1800–1835«.

Svagere står afsnittene om de dramatiske selskaber rundt om i købstæderne og om teaterbygningerne; det sidste kan skyldes, at emnet ifølge bogens disposition ligger i udkanten af Sandfelds område, og måske også venlig hensyntagen til forfatteren af en endnu ikke udkommen bog, der alene handler om disse bygninger. Svagheden i det førstnævnte emne skyldes derimod ganske klart, at Sandfeld stort set har holdt sig til trykte kilder. Det eneste arkiv, han i denne forbindelse har hjem-søgt, er Randers Byhistoriske Arkiv. F. eks. har han været ganske blind for det meget fine arkiv fra Det dramatiske Selskab i Viborg, der findes i Landsarkivet for Nørrejylland (hvor man også finder en del arkivalier vedrørende Det dramatiske Selskab i Aalborg). Dette arkiv spænder over hele selskabets historie og rummer taksationer, skøder, skattesedler og regnskaber fra 1811 til 1834, og man kan herigennem få et glimrende indtryk ikke blot af selskabets økonomiske forhold, af te- og punschedrikningen under prøverne osv., men også i høj grad af Viborg Teaters indretning og af, hvilket udstyr man anvendte til de forskellige stykker. I en kronik i Aarhus Stiftstidende har jeg i sin tid berørt indholdet af dette arkiv, men jeg skal her dog citere en regning fra malermester A. F. Jæger for arbejde til opførelsen af Oehlenschlägers lille idyl »Den lille Hyrdedreng«:

»Til Directionen for det dramatiske Selskab i Viborg.
1830 Januari 29de.

Malet til Stykket »den lille Hyrdedreng«:	Debet
1 Bagtæppe til en Klippeegn	3 rb. – Mk. – Sk.
2de Koliiser til Bagtæppen Malet med Klipper	– rb. 4 Mk. – Sk.
Malet 8te Koliiser til Bondestuen a 24 sk.	2 rb. – Mk. – Sk.
repareret Bagtæppen til samme Stue	– rb. 1 Mk. 8 Sk.
Malet en Patternoster-Baand Oliefarve	– rb. – Mk. 12 Sk.

Til »Kirsten og Kirstine« Malet – 1 Værtsbuus	– rb. 2 Mk. – Sk.
noget Gitter Malet 1 Mk. 2de Bænke Malet hvuide	
1 Mk.	– rb. 2 Mk. – Sk.
	Er 6 rb. 9 Mk. 4 Sk.

Viborg d 30te Januari 1832

Ærbødigt

A. F. Jæger

At ovenstaaende er udført bevidnes af
Preisler«

Regningen stemmer smukt med de to oehlenschlägerske sceneangivelser: »Klippedal i Schweiz med en Fodsti og en Bænk« og »Schweizerbondestue«. Man har også overholdt det praktiske princip at veksle mellem en »kort« og en »dyb« scene. I begyndelsen af stykket hedder det hos Oehlenschläger om en af hovedpersonerne, Reinald, at han »har en Blikkasse hængende ved Siden«, og vi finder da i arkivet en regning, som følger:

»For Wiborg dramatiske Selskab:	Debet
Repareret en Botaniserkasse og tillagt 2 Ark Glans-	
papir a 6 Sk. Arket	– rb. 1 Mk. 8 Sk.
	Betalt
	P. Kabell«

Nu er det ikke meningen at nedgøre lektor Sandfelds fortjenstfulde arbejde, men det havde været endnu mere fortjenstfuld, om han i større grad havde udnyttet de utrykte kilder i arkiverne – vi sender her i forbifarten også en venlig tanke til protokollen for Det dramatiske Selskab i Svendborg. Uden vanskelighed kan flere af vore købstæder få deres egen teaterhistorie skrevet – bygget på arkivalier – og det var nok ikke så uinteressant. Måske får Viborg sin inden længe. Den kultiverede by kunne fortjene det. Det ville imidlertid ingen lunde overflødig gøre Gunnar Sandfelds bog – kun supplere den.

Henrik Nyrop-Christensen.

Ørslev Kloster 1970. Tegninger Lars Swane. Tekst Mogens Bencard, Peter Seeberg og Lars Swane. Udsendt af A. Backhausens Bogtrykkeri ved Holger J. Sørensen, Horsens. Ikke i boghandelen.

Der kan siges meget godt om Ørslev Kloster. I denne bog er der sagt lidt, men godt, af museumsinspektør Mogens Bencard om historien, af Peter Seeberg om arbejdskollegiet (»en slags ramme«), og af Lars Swane om at gå ind i rammen, om at bo på Ørslev Kloster anno 1970. Tret-

ten store pennetegninger af Lars Swane er det stærke bindemiddel i dette værk, dejlige billeder, som man kunne ønske sig hængende på væggen i sit studerekammer for ligesom at have lidt af klosterets atmosfære at tære på herhjemme. For man véd jo godt, når man har prøvet at bo der, at man hører til de privilegerede, der har kunnet indpode et eller andet af værdi i sin tilværelse, som man ikke kendte før. Man mindes på ny med taknemlighed den gamle ranke komtesse, og man tænker med glæde på, at der i dag er mennesker med kræfter og mod nok til at skabe sådanne rammer for os andre mere sagtmødige.

Ørslev Kloster 1970 er en god bog at blade i, den siger hverken for lidt eller for meget; skade kun at den ikke er i handelen. Omslaget er i en dejlig stærk lilla farve, som leder tanken hen på barndommens marmorkugler, også det er godt. P. G. Ø.

De næsten ukendte. Skilderier fra 1800-årene. Dansk kulturhistorisk Museumsforening. 1971.

Grundlaget for bogen er den meget spændende udstilling af 1800-tallets naivistiske skilderier, som Skovgård Museet og Stiftsmuseet i Viborg arrangerede i 1969 i »Paradis« i Nytorvgyde. Denne udstilling var en strålende idé, det samme kan siges om bogen, som rummer de fleste af udstillingens billeder, oven i købet i en særdeles god gengivelse, deriblandt 8 fine farveplancher. Bogen er i øvrigt en særudgave af museumsårbogen »Arv og Eje« og tilegnet rigsantikvar P. V. Glob på 60-års fødselsdagen.

Et af farvebillederne er O. Rasch' maleri af Nytorv i Viborg fra 1829, med Stillings Gård placeret i centrum – man glæder sig over, at denne profil i byen nu bliver bevaret. Bogens andet Viborgbillede er Chr. Gullevs prospekt fra 1864 af byen set fra syd-sydøst. Det drejer sig om ikke færre end 4 billeder, de 3 forstørrede detaljbilleder, og det er for resten morsomt sådan at få byen sat under lup og gå på opdagelse i den; ud af billedet rumler det lille futtog, der var kommet til Viborg i 1863. Fra vort amt er der yderligere et sjovt billede fra 1812 af dagligstuen og folkestuen i Evelstrup præstegård i Simsted sogn. P. G. Ø.

Peter Schou: Skivekredsens politiske historie til 1920. Skive Folkeblads trykkeri. 1971. 144 sider.

Det er ikke tanken her at give nogen egentlig anmeldelse af den foreliggende bog, da en sådan naturligt hører hjemme i »Skivebogen«, men opmærksomheden skal blot henledes på dens fremkomst.

Forfatteren, Peter Schou (født i Skive 1896), der i en årrække har været forretningsfører på Skive Folkeblad, men nu er pensionist, har

tidligere skrevet en række lokalhistoriske bidrag, alle med tilknytning til Skive. Det vægtigste i den foreliggende bog er utvivlsomt de sidste afsnit, for mens første del, rækkende frem til 1902 hovedsagelig bygger på Olesen-Husteds »Blade af den politiske udviklings historie i Salling« (1923), er der her tale om en mere selvstændig fremstilling. Den centrale skikkelse er redaktør Carl Hansen, som i 30 år var redaktør af »Skive Folkeblad«, og som tog initiativet til det selvstændige »Skiveprogram«, og som efter Peter Schous mening frem for nogen har været medvirkende til at give den radikale Skivekreds dens særpræg. Bogen slutter med Bertel Dahlgårds valg som kandidat i 1920 – begyndelsen til en ny æra. HW.

Birte Andersen: Adelig opfostring. Adelsbørns opdragelse i Danmark 1536–1660. 1971.

Institut for dansk Skolehistorie, som blev stiftet i 1965, udgiver en skolehistorisk årbog. Denne bog er instituttets første større særpublikation. Emnevalget er centralt, fordi det drejer sig om uddannelsen af det datidige samfunds elite. På dette sted skal afstås fra en egentlig anmeldelse, som naturligt kan søges andetsteds, f. eks. i Personalhistorisk Tidsskrift, og blot anføres, at Viborg Katedralskole selvfølgelig er nævnt under afsnittet om skolegang. I øvrigt kan der være grund til at henlede opmærksomheden på bogens bilag 4: adelsdrenge i katedral- og latinskolerne. Her er for Viborgs vedkommende opført 25 drenge (de 3 dog usikre), som har frekventeret katedralskolen, med henvisninger til kildedsteder, fortrinsvis trykte ligprædikener. P. G. Ø.

Samfundet siden sidst

Historisk Samfund for Viborg amt afholdt generalforsamling onsdag den 25. oktober 1972 kl. 19,30 på Landsarkivets foredragssal. Den fungerende formand, provst *Morten Øllgaard*, bød velkommen og foreslog på bestyrelsens vegne landsarkivar *Holmgård* som dirigent. Efter at denne var blevet valgt og havde konstateret, at generalforsamlingen var lovligt indkaldt, gav han ordet til provst *Øllgaard*, som i *årsberetningen for Historisk Samfund for Viborg amt 1971/72* udtalte:

»Det er med beklagelse, at jeg står her i dag i stedet for overbibliotekar *Bonde*, fordi det betyder, at *Bonde* nu har sagt helt farvel til arbejdet som formand og bestyrelsesmedlem i dette samfund, og begrundelsen herfor er endnu mere at beklage: at den sygdom, der sidste år tvang *Bonde* til at søge afsked fra sit arbejde på biblioteket, nu også har medført, at *Bonde* ikke kan overkomme sine andre hverv. I Historisk Samfund har vi nydt godt af *Aage Bondes* medarbejderskab siden 1958, heraf de sidste tre år som formand, og som naturligt er, har det ikke mindst været Historisk Samfunds udgivelser, der har haft *Bondes* store interesse, men også *Bondes* mange personlige kontakter har på adskillige måder haft betydning for Historisk Samfund. Samtidig med, at jeg skal udtrykke vores taknemlighed for *Aage Bondes* arbejde og udtrykke håbet om, at *Bonde* må blive så rask, at vi kan få lejlighed til at se ham til vore møder, skal jeg bringe alle tilstedeværende en hilsen fra *Aage Bonde*. I bestyrelsen har vi diskuteret spørgsmålet om et nyt bestyrelsesmedlem efter *Bonde*, men da vi i henhold til lovenes § 4 selv kan vælge en afløser for resten af *Bondes* valgperiode, har vi ment, at det var bedst at vente, til bestyrelsen har konstitueret sig efter denne generalforsamling.

Fra Historisk Samfunds virksomhed i det nu forløbne år skal følgende nævnes: 1) Mødevirksomheden begyndte ved generalforsamlingen sidste år – 15. september – med et foredrag af professor *Ellehøj*, København, om Saxo og de norsk-islandske sagaer. 7. december talte viceborgmester, materielforvalter *H. Spanggaard* om Viborg under besættelsen, og 20. januar redaktionschef *A. Lilholt*: En ung journalist kommer til Viborg i 1924. Vi kan kun være tilfreds med fremmødet til disse arrangementer, i et enkelt tilfælde var den særdeles god.

Herudover havde man søgt at få et foredrag i stand med professor *Tage Kaarsted*, men det lykkedes ikke, ligesom et forsøg på en kontakt med de historiske samfund inden for det nye storamt heller ikke lykkedes. Arkivar *Hans H. Worsøe* vil fortælle lidt om et gennemført forsøg i det østjyske storamt som supplement til min beretning. – 2) Dernæst skal jeg nævne, at Historisk Samfund efter nogle års pause atter har optaget sin udflugtsvirksomhed med en aftentur den 14. juni til Lynderupgård og Ørslevkloster. Et dømmen efter deltagerantallet og udtalelser efter turen kan det kun føre til nye forsøg. – 3) Endvidere skal jeg meddele, at årbogen 1971 udkom i december – lidt senere end ønskeligt, men dog inden for kalenderåret. – 4) at man bl. a. under

indtryk af en vis utilfredshed med annoncering af møder, har anskaffet adressografplader, således at man nu let kan henvende sig direkte til samtlige medlemmer, hvilket man forhåbentligt har mærket ved indkaldelsen til dette møde. – 5) at man, da medlemstallet desværre er gået et godt stykke under 600, har forsøgt sig med en hvervekampagne, som er i gang for tiden, ligesom vi også forsøger at skaffe nye annoncer til årbogen, og jeg vil gerne her rette en opfordring til medlemmerne om at hjælpe til på begge felter. – 6) Med hensyn til fremtiden kan jeg ikke sige så meget, men udover det allerede nævnte om udflugtstur, og at mødevirksomheden vil fortsætte, er der kun at nævne, at årbogen for 1972 er på trapperne, at hovedartiklerne er sat og resten meget snart vil kunne gøres færdig til trykning.

Endelig skal jeg nævne, at vi på det sidste bestyrelsesmøde drøftede udgivelse af hele St. St. Blichers beskrivelse af Viborg amt. Værket udkom i 1839 som et led i en beskrivelse af hele landet, og brudstykker af Blichers bind har været offentliggjort af landsarkivar J. Holmgaard i årbogen for 1970. Der kunne i så fald blive tale om en selvstændig publikation eller at udsende den som erstatning for en årbog, og herom vil jeg gerne høre generalforsamlingens mening.«

Sekretæren, arkivar Hans H. Worsøe fik derefter ordet for følgende supplerende bemærkninger:

»I december 1971 havde Aage Bonde og jeg et møde i Skive med bestyrelsen for Historisk Samfund for Skive. Dette samfund ønskede, meget naturligt, at bevare sin selvstændighed og var betænkeligt ved et for snævert samarbejde med os. Det ville dog sende repræsentanter til det planlagte møde den 23. februar 1972 mellem bestyrelserne for de historiske samfund i Thisted, Viborg og Skive. Lederen af lokalhistorisk institut i København, amanuensis Knud Prange, skulle indlede drøftelserne og opridse rammerne for et samarbejde. På grund af formandens sygdom aflystes dette møde, og i stedet deltog jeg den 24. februar i et tilsvarende møde i Århus mellem bestyrelserne af de historiske samfund i det nye Århus amt (Historisk Samfund for Randers Amt, Historisk Samfund for Århus Stift og Østjysk Hjemstavn) og lederne af de lokalhistoriske arkiver i området. Der blev i dette område dannet et kontaktudvalg, som senere har forestået fællesarrangementer, bl. a. en udflugt til Hedeby-Dannevirke, for alle tre samfunds medlemmer, og som ligeledes skal tage sig af fælles ansøgninger bl. a. til amtskommunen. Det vil sikkert være gavnligt, om noget lignende kunne etableres for det nye Viborg amt.

Jeg har desuden i begyndelsen af september i år deltaget i Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde i Halmstad, hvor bl. a. udgivelsen af Danmark, Historisk Billedbog og genudgivelsen af landhusholdnings-selskabets amtsbeskrivelser stod på dagsordenen. Her blev Historisk Samfunds foreløbige andel i overskuddet fra billedværket udbetalt, i alt 3.500 kr. Der er endnu et restoplæg af værket på 5000 eksemplarer, og hvis vi kan medvirke til at få det solgt, skulle der være mulighed for

---

HISTORISK SAMFUND FOR VIBORG AMT

INDTÆGTER:

Overført beholdning:

Kontant	17,53	
Sparekasse	2.166,33	
Giro	383,38	2.567,24
Kontingenter		22.636,20
Bogsalg		4.103,77
Entre ved møder m. v.		281,00
Annoncer		7.543,75
Tilskud (se nedenfor)		6.400,00
Momsrefusion		2.717,00
Renter		16,86
Diverse		46,35

I alt indtægt .....

46.312,17

Der er i regnskabsåret modtaget følgende tilskud:

Viborg kommune	3.750,00	
Staten	2.000,00	
Viborg amtskommune	500,00	
Handelsbanken	150,00	
Tilskud i alt	6.400,00	

DRIFTSREGNSKAB FRA 1/4 1971 – 31/3 1972

UDGIFTER:

F. V. Backhausens Eftf. A/S	23.048,05
Billeder til årbøgerne	585,35
Forfatterhonorarer	5.140,00
Moms	4.313,00
Porto, fragt og kontorhold	2.392,73
Sekretær og kasserer	1.980,00
Medhjælp	418,30
Møder og annoncer	2.490,56
Kontingent SLF	345,00
Tilbagekøbte bøger (Romansk Stenhuggerkunst)	213,80
Diverse (gaver, blomster etc.)	613,00

Overføres til næste år:

Kontant	384,57	
Giro	2.757,98	
Sparekasse	1.629,83	4.772,38
I alt udgifter		46.312,17

Foranstående regnskab er gennemgået og fundet i overensstemmelse med de forelagte bilag. Kassebeholdningen optalt, giro- og sparekasse-kontoen afstemt. Foreningens beholdning af skrifter og årbøger er ikke optalt.

Viborg, den 31. marts 1972.

Henning Skov.

Anm.: Historisk Samfunds gæld var pr. 31. marts 1972 til bogtrykkeren kr. 19.983,90. Af de udestående fordringer er senere indkommet kr. 2.350,00. Historisk Samfund ejer lageret af ældre årbøger og skrifter, hvis værdi ikke er opgjort.

at få endnu en andel af samme størrelse i overskudet. Brochuren vil derfor blive indlagt i den kommende årbog og kan rekvireres.»

Efter beretningerne udbad dirigenten sig kommentarer fra forsamlingen. Til spørgsmålet om udgivelsen af Blichers amtsbeskrivelse udtalte tre medlemmer, at man ønskede den i stedet for en årbog. Som emne for en evt. senere udgivelse blev nævnt Christen Sørensen Testrups Rinds herreds krønike. Forsamlingen godkendte derefter beretningerne.

Dirigenten gav nu ordet til den tidligere kasserer, arkivar Worsøe, som aflagde regnskabet for året 1970/71 (jvf. omstående). Af særlige punkter fremhævede han, at der i beretningsåret var indkommet to års kontingenter og betalt udgifter på to års årbøger. Det var glædeligt, at det kommunale tilskud var steget fra 250 kr. til 3750 (af 5000 ansøgte) efter at fordelingen var overgået til Det kulturelle samvirke. Ligeledes var amtskommunens tilskud steget (fra 200 til 500), men her ville det være nødvendigt med en samordning af ansøgninger fra amtets forskellige historiske foreninger. I tilslutning til regnskabsaflæggelsen meddelte den nuværende kasserer, oberstløjtnant Schroeder, at det løbende regnskab var blevet gennemgået af Finn Bertel (den anden revisor havde været forhindret på grund af sygdom) og fundet i orden. Den nuværende gæld til bogtrykkeren var 10.983 kr., men ville vokse stærkt, da den nye årbog var på trapperne. Det var bestyrelsens hensigt at gøre alt muligt for at få gælden afviklet. Forsamlingen godkendte derefter det aflagte regnskab.

Næste punkt på dagsordenen var valg. På valg var domprovst Gjesing, arkivar Worsøe og provst Øllgaard. Alle genvalgte. Den af bestyrelsen sidste år udpegede revisor, bankfuldmægtig Finn Bertel, blev valgt som revisor for de næste to år.

Under eventuelt meddelte formanden, at bestyrelsen havde vedtaget at foreslå kontingentet sat op fra 20 til 25 kr. Der var tilslutning her-til fra forsamlingen, og forslaget blev vedtaget.

Generalforsamlingen sluttede kl. 20,20, hvorefter museumsinspektør Peter Seeberg talte om »Historiske aspekter i en bevaringsplan for Viborg«. Mødet blev overværet af ca. 75 deltagere.

*

Mindesten for slaget på Taphede

I en artikel her i årbogen fra 1965 blev tanken om at opstille en mindesten for slaget på Taphede nævnt. Ideen blev taget op af fhv. godsforvalter Gunnar Hansen på Tjele, som på eget initiativ har fået rejst en stor og smuk sten ved Ingstrupvejen i det nordøstlige hjørne af Tapdrup sogn. Indskriften lyder:

*Her stod Slaget på Taphede den 6. Oktober 1334
Vædet af Blod blev engang den Muld
som Traktorploven nu vender.*

Ved en lille højtidelighed den 23. august 1972 blev stenen overdraget til Viborg kommune.

Lokalhistorisk Arkiv for Viborg kommune 1971/72

Arkivet gik ind i arbejdsåret 1971/72 i forventning om at kunne fortsætte de påbegyndte bestræbelser for at inddrage de i 1970 indlemmede kommuner i det lokalhistoriske arbejde, men sygdom blandt medarbejderstaben har stillet sig hindrende i vejen for dette arbejde. Dette betyder dog kun en forsinkelse, ikke at planerne er opgivet eller ændret.

Skrifter: Arkivet har i det forløbne år udsendt to nye publikationer, nr. 12 og nr. 13 i skriftrækken. Det drejer sig i begge tilfælde om særtryk af artikler i »Fra Viborg Amt« 1970 og 1971, nemlig:

H. Spanggaard Petersen: »Viborg i 1930'erne« (54 sider, ill.) og samme forfatter: »Viborg under besættelsen« (104 sider, ill.).

Den førstnævnte blev meget hurtigt helt udsolgt, af den sidste findes endnu et lille oplag.

Der har vist sig stor interesse for et lille restoplæg af 4-binds værket »Viborg Købstads Historie« 1940, som arkivet fik stillet til rådighed fra Viborg kommune. Bind 2 og 3 er nu helt udsolgt. Tilbage er enkelte eksemplarer af bind 1 og et noget større oplæg af bind 4 (kortbogen).

Udstilling: I dagene 8.-14. december var der i centralbibliotekets foedragssal arrangeret en udstilling af fotostater knyttet til H. Spanggaard Petersens forannævnte bog »Viborg under besættelsen«. Lokalhistorisk Arkiv var medarrangør af denne udstilling og havde stillet sit billedmateriale til rådighed. Udstillingen blev i dagene 15.-31. december overflyttet til Skovgaard Museet.

Møder: Arkivet var på årsmødet i »Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver«, der blev afholdt i Århus i dagene 3.-5. september 1971 i tilslutning til »Dansk Historisk Fællesforening«s årsmøde, repræsenteret ved fhv. postmester O. K. Rørsted. Sammenslutningen havde endvidere i dagene 5.-6. februar 1972 arrangeret et instruktionskursus på Sostруп slot ved Grenå for medarbejdere ved de lokalhistoriske arkiver i Jylland. Kst. overbibliotekar, frk. Lise Gad deltog i dette kursus som arkivets repræsentant.

Besøg og udlån: Arkivet har som i de foregående år haft talrige besøg, dels for at søge oplysning om bestemte emner, dels for at bese arkivet. Adskillige repræsentanter fra nyoprettede arkiver i andre byer har været på besøg for at søge råd og vejledning med hensyn til oprettelse og drift af et lokalhistorisk arkiv.

Arkivet har med tak modtaget gaver fra følgende (hvor intet andet er nævnt, er giveren bosiddende i Viborg):

Viggo Bech, Jørgen Brynjolf, Birkerød, fru Grethe Bækholm, fru I. Christiansen, fru B. Colstrup, Holstebro, fru E. Ejrnæs, fru Gulddal, Lyngby, Eigil Hansen, København, frk. Kätchen Hauge, København, fru Helga Hedemann, Brabrand, fru Helweg-Larsen, konsulent Th. Hove, førstelærer Husum, Bruunshåb, dr. phil. Jørgen Hæstrup, Hjaltese, A. Baadsgaard Juul, Hillerød, direktør Poul Kalhave, Søren Kor-

num, pastor K. Kroon, Roskilde, fru Anna Larsen, redaktionschef A. Lilholt, overassistent H. Lund, fru A. Monsted, skoledirektør Axel E. Nielsen, farvehandler Anders Petersen, blikkenslager Normann Petersen, redaktør A. Riis-Jørgensen, Chr. Vestergaard, Mausing, Viborg dame-klub, fotograf C. J. Zachø.

En særlig velkommen gave er modtaget fra fotograf Vilh. Kaj, der har stillet sit pladearkiv til arkivets rådighed.

Arkivet har i foråret 1972 medvirket til at forretningsarkivalierne fra afdøde mekaniker Johs. Olesens virksomhed i Gravene 30 blev afgivet til Erhvervsarkivet i Århus, idet disse arkivalier var så betydningsfulde og så omfattende, at de rettelig hørte hjemme i Erhvervsarkivet.

Økonomi: De samlede driftsudgifter har i regnskabsåret 1971/72 andraget kr. 14.555,91 mod som budgetteret kr. 16.200. På den særlige konto til udgivelse af skrifter har der været en indtægt ved salg af bøger på kr. 11.799,49 og en udgift ved fremstilling af bøger på kr. 9.160,43. På kontoen indestår herefter pr. 31/3 1972 kr. 9.068,34.

Ledelse: Viborg kommunes kulturudvalg bestod pr. 31/3 1972 af byrådsmedlemmerne:

Materielforvalter H. Spanggaard Pedersen, formand, kontorchef Gorm Nielsen, gårdejer Svend Vestergaard, forstander Laust Gram Thiessen, overpostbud Anton Hammershøj, bankfuldmægtig Finn Bertel, sparekasseassistent Jørn Henriksen.

Det særlige kontroludvalg vedrørende Lokalhistorisk Arkiv udgøres af: Borgmester, konsulent O. Th. Nielsen, materielforvalter H. Spanggaard Pedersen, formand, landsarkivar Jens Holmgaard, museumsinspektør Peter Seeberg og overbibliotekaren ved Centralbiblioteket. – Kontroludvalget har holdt møde 29. juni 1971.

Personale: Fra 1. februar 1972 er Aage Bonde tiltrådt som arkivets leder, men har på grund af sygdom kun virket i ganske kort tid. Det daglige arbejde i arkivet har siden 1963 været udført af fhv. postmester O. K. Rørsted. I tiden 1. april – 31. juli 1971 har student Sten Korshøj deltaget i arbejdet på arkivet.

O. K. Rørsted.

»Fra Viborg Amt« 1972 er tilrettelagt og trykt i 900 eksemplarer hos F. V. Backhausens Eftf. A/S, Sct. Mathiasgade 34, 8800 Viborg. Skrift: Garamond, Linotype, Frankfurt-M. Papir: Glittet tryk E 105, De forenede Papirfabrikker. Klicheer: Odense Reproduktion, Odense.

Historisk Samfund for Viborg Amt

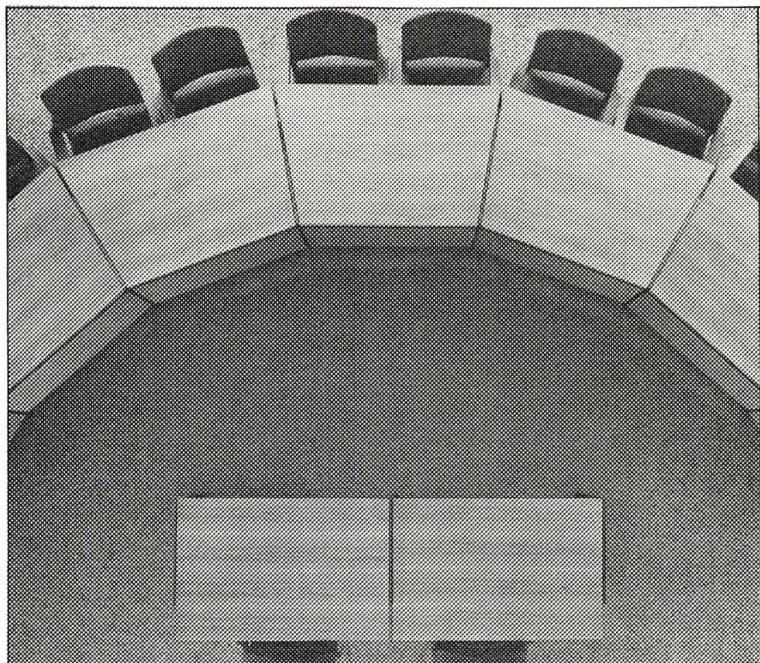
støttes i sit arbejde af følgende:

Hans Albrechtsen, herreekvipering,
Viborg.
Andelsbanken, Viborg afd.
Asani, Viborg.
N. P. Asmussens Eftf., bogbinderi, proto-
kolfabrik.
F. V. Backhausens Eftf., bogtrykkeri,
Viborg.
E Bindstouw, Lysgaard.
Bjerringbro Savværk A/S, Bjerringbro.
Bryggeriet Thor, Randers.
C. A. Carlsens boghandel, Viborg.
H. C. Christensen, ejendomsmægler, Vi-
borg.
»City« Skomagasin, Viborg.
Dansk slægtshistorie, Kjellerup.
Feldt og Døssing, ejendomsmæglere, Vi-
borg.
Fona, Viborg.
Ford, A. Philipsen Akts., Viborg.
Galsgaards Farvehandel, Viborg.
Bent Gildsig, farvehandel, Viborg.
Grundfos A/S, Bjerringbro.
Handelsbanken i Viborg.
Fa. Erik Hansen og Vilmer Nielsen,
snedkerfirma, Viborg.
Jacobi, kontoretablering, Viborg.
H. Jarly, guldsmed, Viborg.
Jens Jansens Eftf., Vinhandel, Viborg.
Jydsk Boghandel, Viborg.
Jyske Bank, Viborg.
Niels Kalhave A/S, VVS-service,
Viborg.
KFUMs restauration og pensionat,
Viborg.
J. N. Kjærsgaards Tømmerhandel A/S,
Viborg.

Kongensbro Kro, Ans.
Krusell, lædervarer, Viborg.
Løveapoteket, Viborg.
Max E., ure, optik og briller, Viborg.
Midtjydsk Frøhandel, Viborg.
Kaj W. Nielsen, billedhugger, Viborg.
»Odin« A/S, Viborg.
Palæ, restauration, Viborg.
Pan Buslinier, Viborg.
A. Røn Petersen, smedearbejde, Viborg.
Anders Petersen, farvehandel, Viborg.
Privatbanken for Viborg og Omegn.
Revisionskontoret, Hald Ege.
Rinder Jespersen, import og en gros,
Viborg.
Sct. Mathias Apotek, Viborg.
Schous Boghandel, Viborg.
Schumanns Herremagasin, Viborg.
Specialtrykkeriet, Viborg.
Sportskiosken, Viborg.
Svaneapoteket, Viborg.
S. A. Sørensen, bogbindermester, Viborg.
Tryk-forsikring, Løvel.
Viborg Andelsmejeri.
Viborg Blikkenslageri.
v/ Westergaard & Bak.
Viborg Byes og Omegns Sparekasse.
Viborg-data A/S.
Viborg Papir-Compagni.
Viborg Rejsebureau, Dumpen 23.
Viborg Stifts Folkeblad.
Vissing & Halskov, aut. el-installatør,
Viborg.
Østergaard Bøger, Viborg.

Prinsens Bryg

- en frisk pilsner

Serie 1100 en helt ny og utraditionel modul-serie til indretning af konferencelokaler undervisningslokaler og mødelokaler til amt og kommune

Vi opgiver nærmeste forhandler. Rekvirer special-katalog i farver.

**KONTOR
MØBLER**

8850 BJERRINGBRO
TELEFON 06-68 17 00

Erik Hansen og Wilmer Nielsen

Snedkermestre

Absalonsvej – Viborg – Tlf. 62 17 11

SPECIALTRYKKERIET

Gørtlervej 7

Viborg . Tlf. *62 40 33

OFFSET

BOGTRYK

SERIGRAFI

VISSING & HALSKOV A/S

aut. el-installatør

Jernbanegade 20 – Viborg

Telefon 62 24 66

Radio

Fjernsyn

Asani

*ih, de er
så flinke - hos*

FONA

Krusell
LÆDERVARER

Viborg

HANS ALBRECHTSEN A/S
Herreekvipering

Vestergade 14-18

Viborg

Tlf. *62 63 55

SELSKABSLOKALER

RESTAURATION

KFUMs RESTAURATION
OG PENSIONAT

Jernbanegade 14
Telefon 62 05 22

God mad til rimelige priser

VIBORG BLIKKENSLAGERI

Westergaard & Bak

Telefon 62 62 47

ANDELSBANKEN

A. m. b. a.

VIBORG AFDELING

H. JARLY
GULDSMED

Viborg

Tin

Ure

N. P. ASMUSSENS EFTF.

Erik Petersen

Kompagnistræde 7 - Viborg

Telefon 62 03 59

Bogbinderi - Protokolfabrik

VIBORG ANDELSMEJERI

VIBORG IS

SCHOUS BOGHANDEL

Sct. Mathiasgade 50

Viborg

Tlf. 62 42 66

GALSGAARDS FARVEHANDEL

Gravene 18

Viborg

Tlf. 62 02 69

J. N. KJÆRSGAARDS TØMMERHANDEL

VIBORG

S. A. SØRENSENS
BOGBINDERI

Ll. Sct. Hansgade 25

Viborg

Tlf. 62 17 06

PAN BUS LINIER

Vesterbrogade 16

Viborg

Tlf. *62 58 77

PRIVATBANKEN FOR VIBORG OG OMEGN

Filial af Privatbanken i København

ANDERS PETERSEN

Tapet- og farvehandel

Viborg

Telefon *62 12 66

JACOBI

Ringvejen - Viborg

Telefon 62 40 00

A. PHILIPSEN *Akts.*
Skivevej
Viborg . Tlf. *62 35 11

JENS JENSENS EFTF.

Vinhandel

Grundlagt 1813

Viborg

KAJ W. NIELSEN

VIBORG

Billedhugger

**Spørg
SPAREKASSEN**

AKTIESELSKABET
JYSKE BANK

TRYG FORSIKRING

LIV – SKADE

TRYG

... de forsikredes eget selskab

J. M. RIGTRUP
inspektør

Løvel – 8800 Viborg
Tlf. (06) 69 91 70

VIBORG REJSEBUREAU A/S

Dumpen 23

Tlf. *62 43 11

Viborg

Hjemstavns museet

E BINDSTOUW

I LYSGAARD

11 km fra Viborg

7454 Skelhøje

Telefon (06) 66 75 79

HANDELSBANKEN

— altid med i billedet

Mathiasgade 52 . VIBORG . Tlf. 62 15 00

Vestervang afdeling . Telefon 62 63 11

Kølvrå afd. Tlf. 10 16 66 * Karup kontoret . Tlf. 10 14 11

JYDSK BOGHANDEL

Sct. Mathiasgade 36

Viborg

Tlf. 62 09 99

VIBORG STIFTS FOLKEBLAD

*Viborg amts
største dagblad*

SLÆGTSFORSKNING

Gælder det udarbejdelse af
anetavler eller slægtsbøger samt alt vedrørende slægtsforskning,
da henvend Dem til

DANSK SLÆGTSHISTORIE

Ågade 44 - Kjellerup - Telefon 88 15 88

NIELS KALHAVE A/S

VVS-service

Viborg

Telefon *62 50 00

BØGER – DET STORE UDVALG!

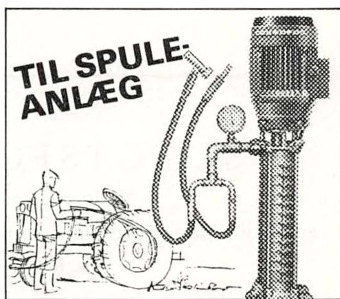
C. A. CARLSEN
Bog- og papirhandel
Gravene 1

Viborg

Tlf. 62 02 52

GRUNDFOS

de rigtige pumper

Vort program omfatter bl. a. centrifugalpumper, dykpumper i rustfrit stål, borerørspumper, ejektorpumper og cirkulationspumper. GRUNDFOS-pumper anvendes også i træimpregneringsanlæg.

GRUNDFOS A/S

8650 BJERRINGBRO TLF. 06-781400 TELEX 60731
AFDELING I KØBENHAVN VALLENSBÆKVEJ 30-32
BRØNDBYVESTER 2600 GLESTRUP TLF. 01-764022

VIBORG PAPIR COMPAGNI

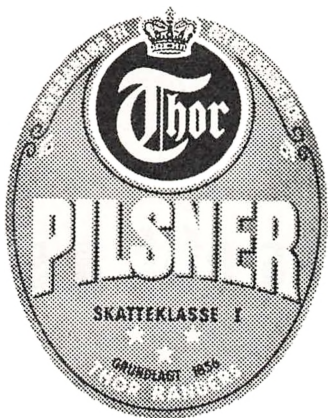
RINDER
JESPERSEN

Viborg

Schumanns
HERREMAGASIN

Viborg

– det er
Thorsdag
hver dag

BENT GILDSIG

»CITY« SKOMAGASIN
v. K. Kühl

Sct. Mathiasgade 62
Viborg

ET RART KVARTER

et godt madsted

KONGENSBRØ KRO

Telefon (06) 87 01 77

H. C. CHRISTENSEN

Ejendoms kontor

Dumpen 9

Tlf. 62 11 62 og 62 34 54

SPORTS-KIOSKEN

Gravene 16

Tlf. 62 10 83

 **ØSTERGAARD
BØGER**

8800 VIBORG • TLF. 06 620804 • POSTGIRO 13396

Bogtryk Offset

F. V. Backhausens efft. a/s

Sct. Mathiasgade 34 . 8800 Viborg . Tlf. 62 00 08

– Kom ind og hør om vor flytteservice –

LANDMANDSBANKEN

VIBORG AFDELING

Revisionskontoret - Hald Ege

L. H. NØRREMARK

registrerede revisorer

Teglårdsvej 1 – Hald Ege – 8800 Viborg – Telefon (06) 63 82 00

VIBORG DATA A/S

Teglårdsvej 1 – Hald Ege – 8800 Viborg – 8800 Viborg

EDB-behandling af:

Regnskab – Debitorer – Kreditorer – Lønregnskab m. v.

Alt smedearbejde udføres

A. RØN PETERSEN
Falkevej 9 – 8800 Viborg
Telefon (06) 62 06 77

*Al omsætning af fast ejendom
foregår gennem*

Anne Feldt & Sv. Dossing

Statsaut. ejendomsmæglere M.D.E.
Mathiasgade 31-33 . 8800 Viborg
Tlf. (06) *62 52 55

Støt indsamlingen

til

Red Barnet

Svaneapoteket

Viborg

Løveapoteket

Viborg

Sct. Mathias Apotek

Viborg

Lokalhistorisk arkiv for Viborg kommune

har i sin skriftrække udgivet flg. publikationer, der sælges til de anførte priser, excl. moms:

[1]	Henri Hansen: Litteratur om Viborg. 1948. 99 sider	4,50 kr.
[2]	Otto von Spreckelsen: Stænderpladsen i Viborg før og nu. Særtryk af »Fra Viborg Amt« 1951. 58 sider, illustreret	4,00 kr.
[3]	Otto von Spreckelsen: Viborg Bys Borgerbog 1713-1860. 1955. 471 sider	15,00 kr.
[4]	Otto von Spreckelsen: Viborg bys gadenavne. 1962. 48 sider, illustreret	10,00 kr.
[5]	Otto von Spreckelsen: Viborg Vandring. Tegninger af Johs. Bæch. 3. ændrede udgave. 1969. 62 sider, illustreret	10,00 kr.
[6]	Soldat i Viborg 1865-1965. Redigeret af Aage Bonde. 1965. 120 sider i stort format, rigt illustreret	20,50 kr.
[7]	Johan Hvidtfeldt: Gennem Blichers land til bispestaden Viborg. Tegninger af Svend Erik Ihle. 3. udgave. 1969. 80 sider, illustr.	10,00 kr.
[8]	J. Chr. Sixhøj: Viborg Katedralskoles dimittender 1630-1879. Ved Carl E. Jørgensen. 1968. 220 sider	36,00 kr.
[9]	Viborg Smedelaug. Af Otto Smith, Aage Philipsen og Paul E. Pedersen. 1968. 72 sider, illustreret	12,50 kr.
[10]	Vogt lys og ild. Viborg købstads brandvæsen 1844 - 18. maj 1969. Redigeret af O. K. Rørsted i samarbejde med E. Kløve. 1969. 79 sider, illustreret	12,50 kr.
[11]	Johannes Bæch: Viborg Motiver. Med indledn. af Arne Lilholt. 1. oplag 1969, 2. oplag 1970. 6+29 sider i tværformat	24,75 kr.
[12]	Helmuth Spanggaard Pedersen: Viborg i 1930'erne. 1971. 64 sider, illustreret. Særtryk af »Fra Viborg Amt« 1970	Udsolgt
[13]	Helmuth Spanggaard Pedersen: Viborg under besættelsen. 1971. 104 sider, illustreret. Særtryk af »Fra Viborg Amt« 1971	12,00 kr.

*

Arkivet forhandler også restoplaget af:

Viborg Købstads Historie. Udg. af Viborg byråd. Red. af Svend Aakjær, 1940-41. Bd. 1 og 4.

*

De anførte skrifter kan købes i boghandelen, for enkeltes vedkommende tillige i kiosker m. v., eller ved henvendelse til: *Lokalhistorisk Arkiv for Viborg kommune*, Centralbiblioteket, Vesterbrogade 15, 8800 Viborg, telefon (06) 62 44 88. Giro 6 61 00. Ved postordre er det tilstrækkeligt at anføre publikationens/publikationernes nummer/numre.

Historisk Samfund for Viborg Amt

er oprettet i 1928 og har til formål:

Den foreliggende årbog er den 37. i rækken, og samfundet har gennem årene udover årbøgerne kunnet tilstille sine medlemmer en række vægtige særpublikationer, senest de smukke og efterspurgte bøger *Romanske stenhuggerkunst i Viborg amts kirker*, *Billeder af Viborg amts forhistorie* og *Fæstebonde i Nørre Tulstrup Christen Andersens Dagbog*.

Kontingentet er p. t. 25,00 kr. årligt, der betales ved modtagelsen af årbogen, hvis pris i boghandelen er 35,00 kr.

Medlemmerne kan til favørpris erhverve ældre årgange af årbogen og en række andre publikationer. En fortegnelse over disse findes på omslagets side 2.

»at vække historisk interesse hos amtets befolkning og indsamle oplysning om historiske begivenheder i amtet, om befolkningens liv og færd i tidligere tider og om personer, der har haft særlig betydning for denne del af landet, samt at værne de historiske minder.»

Formålet søges fremmet »dels ved udgivelse af en årbog med lokalhistorisk indhold, dels ved afholdelse af offentlige møder på dertil egnede steder i amtet med foredrag af historisk indhold og ved at bidrage til og støtte udgivelsen af historiske arbejder vedrørende egnen osv.»

Indmeldelser modtages af samfundets sekretær, arkivar Hans H. Worsøe, Landsarkivet, I. l. Sect. Hansgade 5, 8800 Viborg, telf. (06) 62 17 88, til hvem også bidrag til årbogen bedes sendt. Arkivar Worsøe forestår ligeledes samfundets ekspedition.